

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU

HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİF KOCA

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP CANAN KOÇAK

AKSARAY-2024

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU
HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİF KOCA

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP CANAN KOÇAK

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. ŞUAYİP KARATAŞ

JÜRİ ÜYESİ: DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDÜLKADİR PALABIYIK

AKSARAY-2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Arif
Soyadı : KOCA
Bölümü : Temel İslam Bilimleri
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu Hayatı ve İlmî Kişiliği

İngilizce Adı : The Life and Scientific Personality of Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Arif KOCA

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Arif KOCA tarafından hazırlanan “Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu Hayatı ve İlmî Kişiliği” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Canan KOÇAK
(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

İmza

Üye: Doç. Dr. Şuayip KARATAŞ
(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir PALABIYIK
(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 27/09/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR

Akademik hayata adım attığımız ve merhum Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu'nun hayatına dair çıkmış olduğumuz bu yolculukta “Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu Hayatı ve İlmî Kişiliği” başlıklı bir çalışmayı tavsiye eden ve tezin son anına kadar görüş ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Canan KOÇAK’a şükranlarımı ifade ediyorum. Gerek kaynak temini gerek tezin şekillenmesi hususunda istifade ettiğimiz Doç. Dr. Nilgün Sofuoğlu KILIÇ’a yürekten teşekkür ediyorum. Sofuoğlu'nun hayatına ve geride bıraktığı eserlerine yazılarıyla ışık tutan, ailesi başta olmak üzere tüm dostlarına müteşekkirim. Değerlendirmeleri, tashihleri ve tavsiyeleriyle çalışmayı daha iyi bir noktaya taşıyan sayın jüri üyesi hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir PALABIYIK ve Doç. Dr. Şuayip KARATAŞ’a ayrıca teşekkür borçluyum. Elbette, özellikle teşekkür etmek istediğim bir kişi de varlığıyla hayatıma anlam katan, umutsuzluğa ve karamsarlığa düşerek bu tezi nihâyete erdirmeye noktasında umudumu kaybettiğimde yüreklendirici konuşmasıyla desteklerini esirgemeyen, mübalağasız bir şekilde belki de her cümleyi onlarca kez bıkmadan, usanmadan dinleyip değerli fikir ve katkılarını esirgemeyen, kimi zaman geceler boyu çalışmam sürecinde uykusuz kalıp benle sabahlayan eşim Sn. Kezban KIZKAPAN KOCA’ya da minnettarlığımı bir kez daha ifade ediyor, teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

“Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu Hayatı ve İlmî Kişiliği” başlıklı bu tez, Hadis alanında çalışmalar yapmış bir akademisyenin, İslâm geleneği ve Müslümanlar üzerine kafa yormuş bir mütefekkirin, öğrenciler yetiştirmiş bir hocanın ve birçok insanın hayatına fikir ve eylemleriyle dokunmuş bir münevverin yaşam serüvenini ele almaktadır.

Çalışma, amaç, yöntem ve kaynaklar hakkında bilgi içeren bir “Giriş” ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Sofuoğlu’nun hayat hikâyesine dair bilgiler sunulmaktadır. Doğumu, eğitim süreci, kamu görevleri, akademik hayatı, evliliği, kişiliği ve vefatına dair hususlar bu bölümde yer almaktadır.

İkinci bölüm, Sofuoğlu’nun eserlerine ayrılmıştır. Kendisinin telif eserlerinin yanı sıra Türkçe’ye kazandırdığı tercüme eserler, tezler ve makaleler incelenmiştir. Söz konusu eserler hakkında genel bilgilerin yanı sıra muhtevalarına dair ayrıntılara yer verilmiş ve her bir eserin literatüre katkıları ifade edilmiştir.

Tez, Sofuoğlu’nun hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında kaleme alınan bir değerlendirme ile sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler : İlim, Hadis, Mehmet Cemal Sofuoğlu, Kur’an-ı Kerim

Bilim Kodu : 60402

Sayfa Adedi : 111

Yazar : Arif KOCA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Canan KOÇAK

ABSTRACT

This dissertation titled “The Life and Scientific Personality of Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu” deals with the life adventure of an academician who worked in the field of Hadith, a thinker who pondered on Islamic tradition and Muslims, a teacher who trained students, and at the same time an intellectual who touched the lives of many people with his ideas and actions.

Our study consists of an "Introduction" providing information about the purpose, methodology, and sources, and two main chapters. The first chapter offers details about the biography of Sofuoğlu. It covers his birth, educational background, public duties and academic career, marriage, personality, and aspects related to his death.

The second chapter is devoted to the works of Sofuoğlu. In addition to his copyrighted works, his translated works into Turkish have been examined, and his dissertations and articles have been analysed by us. In addition to general information about the works in question, details about their contents are given and also the contributions of each work to our literature are tried to be expressed.

Our dissertation ends with an evaluation of Sofuoğlu's life, personality and works.

Keywords : Science, Hadith, Mehmet Cemal Sofuoğlu, Qur'an.

Science Code : 60402

Number of Pages : 111

Author : Arif KOCA

Supervisor : Assoc. Dr. Zeynep Canan KOÇAK

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU'NUN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ ..3	
1.1. Doğumu ve Çocukluk Çağı.....	3
1.2. Eğitim ve Çalışma Hayatı	4
1.2.1. Akademik / İdari Görevleri	5
1.3. Kişiliği ve İlmî Merakı.....	6
1.4. Evlilik Hayatı	11
1.5. Vefatı.....	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU'NUN ESERLERİ VE TAHLİLİ.....	16
2.1. Telif Eserler.....	16
2.1.1. Açıklamalı Büyük Dua Kitabı	16
2.1.1.1. Eserin İçeriği.....	16
2.1.1.1.1. Birkaç Söz	17
2.1.1.1.2. Giriş.....	17
2.1.1.1.3. İbadet Duaları.....	18
2.1.1.1.4. Günlük Hayatta Okunabilecek Bazı Dualar.....	20
2.1.1.1.5. Din Görevlilerinin Bilmesi Gereken Bazı Dualar.....	21
2.1.1.1.6. Âyet ve Hadislerden Seçilmiş Dualar	22
2.1.1.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	23
2.1.2. Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları	25
2.1.2.1. Eserin İçeriği.....	25
2.1.2.1.1. Giriş: Şîilik - Alevîlik -Bektaşîlik	26

2.1.2.1.2. İslâm'da İnanç Esasları	27
2.1.2.1.3. On İki İmam	27
2.1.2.1.4. Şîilik, Alevîlik ve Bektaşîliğin Tarihçesi	28
2.1.2.1.5. Şîilik, Alevîlik ve Bektaşîlikte Temel Prensipler.....	29
2.1.2.1.6. Bazı Güncel Meseleler	30
2.1.2.1.7. Sonuç.....	31
2.1.2.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	32
2.1.3. Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli.....	32
2.1.3.1. Eserin İçeriği.....	32
2.1.3.2. Meâlin İlahiyat Camiasındaki Yansımaları	33
2.1.3.3. Eserin Literatüre Katkısı.....	36
2.1.4. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu.....	37
2.1.4.1. Eserin İçeriği.....	38
2.1.4.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	40
2.1.5. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerin Işığında İbadetlerimiz	41
2.1.5.1. Eserin İçeriği.....	41
2.1.5.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	44
2.1.6. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık.....	44
2.1.6.1. Eserin İçeriği.....	44
2.1.6.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	47
2.1.7. İslâm Dîni Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum.....	47
2.1.7.1. Eserin İçeriği.....	48
2.1.7.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	49
2.2. Tercüme Eserler	51
2.2.1. Misyoner.....	51
2.2.1.1. Eserin İçeriği.....	52
2.2.1.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	54
2.2.2. Hanefî Fıkhnın Esasları	54
2.2.2.1. Eserin İçeriği.....	55
2.2.2.2. Eserin Literatüre Katkısı.....	55
2.3. Akademik Çalışmaları.....	56
2.3.1. Doktora Tezi: Şîa'nın Hadis Anlayışı	56
2.3.1.1. Tezin İçeriği.....	56
2.3.1.1.1. Önsöz	56
2.3.1.1.2. Şîa'ya Genel Bir Bakış.....	57

2.3.1.1.3. Şia'nın Temel Kaynaklardan Faydalanması	58
2.3.1.1.4. Şia'nın Hadis Usûlü	60
2.3.1.1.5. Sonuç.....	62
2.3.1.2. Tezin Literatüre Katkısı.....	62
2.3.2. Doçentlik Tezi: Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme.....	63
2.3.2.1. Tezin İçeriği.....	64
2.3.2.1.1. el-Kâfi'nin Müellifi Küleynî.....	64
2.3.2.1.2. el-Kâfi'nin İhtiva Ettiği Konular.....	64
2.3.2.1.3. Hadis Usûlü Açısından el-Kâfi	66
2.3.2.1.4. Sonuç.....	68
2.3.2.2. Tezin Literatüre Katkısı.....	68
2.4. Makale ve Tebliğleri	69
2.4.1. Makaleleri.....	69
2.4.2. Tebliğleri	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
MEHMET CEMAL SOFUOĞLU HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE RÖPORTAJLAR	71
3.1. Anı Kitabı: Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan	71
3.2. Prof. Dr. Mehmet Cemal SOFUOĞLU Türk-İslâm Araştırmaları Teşvik Ödülleri	71
3.3. Prof. Dr. Abdulkadir Şener ile Söyleşi.....	72
3.4. Prof. Dr. Ali Osman Ateş ile Röportaj	77
3.5. Prof. Dr. Mustafa Yıldırım ile Röportaj.....	81
3.6. Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir Palabıyık ile Röportaj.....	86
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	91
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	97

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.:	Aynı müellif
a.s.:	aleyhisselam
AÜ:	Ankara Üniversitesi
b.y.:	Basım Yeri Yok
bk.:	Bakınız
çev.:	Çeviren
DEÜ:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.:	Editör
Erişim:	Erişim Tarihi
H:	Hicrî
Hz.:	Hazreti
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ:	Marmara Üniversitesi
nşr.:	Neşreden
öl.:	Ölüm Tarihi
r.a.:	Radıyallahu anh
r.anhüm:	radıyallahu anhüm
r.anhümâ:	Radıyallahu anhümâ
s.a.v.:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
sad.:	Sadeleştiren
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı

thk.:	Tahkik eden
tsh.:	Tashih eden
vb.:	ve benzerleri
vd.:	ve diğlerleri
y.y.:	Yayıncı Yok

GİRİŞ

“Âlim, bilgisi ile çevresini aydınlatırken âbid de ibadetiyle etrafına ışık saçar. Ancak âlimin âbide üstünlüğü, aydınlatma bakımından ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Zira bilginin, bireyin sınırlarını aşan ve etrafını aydınlatan bir ışığı vardır.”¹ Bu ışık, yalnızca âlimlerin hayatlarıyla sınırlı kalmaz; vefatlarından sonra da bir kandil gibi toplumu aydınlatmaya devam eder. Onların bıraktıkları miras, yazdıkları eserler, söyledikleri sözler ve yetiştirdikleri öğrenciler aracılığıyla, toplumsal ve kültürel hayatımıza yön vermeye devam etmektedir. Bu bağlamda, âlimlerin mirasına sahip çıkmak, toplumsal sorumluluk olarak algılanmalıdır.

Bu tezde, “Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu Hayatı ve İlmî Kişiliği” başlığı altında, 2013 yılında vefat eden ve bir neslin yetişmesine katkıda bulunan bir hadis hocası olan Prof. Dr. Sofuoğlu’nun hayatı ele alınacaktır. Sofuoğlu, ömrünü Kur’ân’a adayan ve ülkemizin dînî, mânevî, ilmî ve kültürel hayatına büyük katkılarda bulunan bir akademisyendir. Tez, onun yaşam serüvenini, akademik kariyerini ve öğrencilerine olan katkılarını inceleyecektir.

Bu tezin amacı, Sofuoğlu’nun hayatını, eserlerini ve ilim dünyasına katkılarını özlü bir şekilde ortaya koymaktır. Ayrıca, onun eğitime ve kültüre yaptığı katkıları gün yüzüne çıkarmak, genç nesillere örnek teşkil edecek yaşam hikâyesini paylaşmak ve Sofuoğlu’nun ilmî mirasının değerini vurgulamaktır. Bu bağlamda, çalışmamız, sadece bir akademik inceleme değil, aynı zamanda gelecek nesillere ışık tutmayı hedefleyen bir gayret olarak değerlendirilecektir.

Tezimizin “Giriş” bölümünde, merhum Sofuoğlu’nun hayatının izini sürmek amacıyla kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, Sofuoğlu’nun hayatı ve ilmî kişiliğine dair, ailesi ve yakın çevresi başta olmak üzere birçok akademisyenden edinilen bilgilere sıkça başvurulmuştur. Özellikle Sofuoğlu’nun eserlerinde yer alan kişiliği ve yaşamına dair ipuçlarını ortaya koyma çabası içerisinde olunmuştur. Tüm eserleri gözden geçirilerek, ömrü boyunca ifade ettiği düşünceleri içselleştirmeye çalışılmış ve bu doğrultuda hareket eden âlimimizi daha yakından tanımaya yönelik bir çaba sergilenmiştir.

¹ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslâm* (İstanbul: DİB Yayınları, 2017), 1/376.

Sofuoğlu’nu tanıma ve anlama bağlamında önemli bir katkı sağlayacağını düşündüğümüzden, kendisiyle geçmişe dayanan dostluk ilişkileri bulunan, üniversite yıllarında sınıf arkadaşı ve sonrasında aynı fakültede meslektaş olan Prof. Dr. Abdulkadir Şener ile bir söyleşi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Kur’ân’ı anlama ve anlatma noktasında Sofuoğlu ile aynı hedefe yönelik çalışmalar yapan Prof. Dr. Mustafa Yıldırım ile yapılan röportaj, Sofuoğlu hakkında yeni bilgilere yer verilmesini sağlamıştır.

Geleneksel İslâm ilim geleneğinde, ulemânın yalnızca hayat hikâyeleri, eserleri ve görüşleri ele alınmamakta; aynı zamanda hocaları ve öğrencileri de konuyla ilgili olarak önem arz etmektedir. Bu metodoloji doğrultusunda, Sofuoğlu’nun hayat hikâyesi, eğitim serüveni ve eserleri hakkında yapılan çalışmalara yer verildikten sonra, yakın mesai arkadaşları olan akademisyenler Prof. Dr. Abdulkadir Şener ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım ile öğrencisi Prof. Dr. Ali Osman Ateş ile Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir Palabıyık hakkında kısaca bilgi sunulmuş ve bu kişilerin Sofuoğlu hakkındaki duygu, düşünce ve anılarına çalışmada yer verilmiştir.

Ayrıca, Sofuoğlu’nun vefatının ardından ailesinin, hocalarının ve yakın arkadaşlarının Sofuoğlu hakkında kaleme aldığı ilmî yazılardan, “Türk Yurdu” dergisi ile “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan” adlı eserde yayınlanan çalışmalardan geniş ölçüde istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU'NUN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Sofuoğlu'nun hayatının aktarıldığı bu bölüm beş ana başlıktan oluşmaktadır. İlk kısımda Sofuoğlu'nun doğumuna dair bilgiler verilirken takip eden bölümlerde eğitim ve çalışma hayatı, ilmî kişiliği ve evlilik hayatı üzerinde durulmaktadır. Vefatı hakkındaki bilgilere yer verilerek bölüm sonlandırılmaktadır.

1.1. Doğumu ve Çocukluk Çağı

Sofuoğlu, 1941 yılında Kütahya'nın Simav ilçesine bağlı eski adı Alakese olan Şenköy'de dünyaya gelmiştir. “O, Karaalioğulları sülâlesinden Sofu Mehmet Efendi'nin torunudur. Babası Sait Hoca, annesi Karahüseyinoğulları'ndan Hüseyin kızı Fadime Hanım'dır.” Ailenin soyadı, bazı nedenlerden dolayı 1950 yılına kadar Tuncer olarak bilinmekte ise de bu yıldan itibaren babası tarafından Sofuoğlu olarak değiştirilmiştir.²

Her ne kadar Kütahya doğumlu olsa da kendisine sorulan “Nerelisin?” sorusuna mütebessim çehresi³ ve beyefendi kişiliğiyle⁴ verdiği cevaplar hep farklı farklı olmuştur. O, bazen Erzurumludur, bazen Sivaslı, bazen İzmirli; içinde bir o kadar da Kütahyalılık vardır. “Neden?” diye sorulduğunda verilen cevap “onun bu topraklara sevdasını”⁵ anlatması bakımından önemlidir. Erzurumludur; çünkü “Kırmızı Gül Demet Demet” türküsü Erzurum türküsüdür. Sivaslıdır; zira “Sivas Elllerinde Sazım Çalınır” türküsü Sivas türküsüdür.

² Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/517; a.mlf., “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 1.

³ Nahide Bozkurt, “Hocam Merhum Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu'nun Anısına”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 77.

⁴ Mustafa Öztürk, “Merhum Cemal Sofuoğlu Hocamın Ardından”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 67.

⁵ Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Bir Mezar Taşının Hikâyesi”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 85.

İzmirlidir; çünkü “İzmir’in Kavakları” türküsü İzmir türküsüdür. Kütahyalıdır; zira “Elif Dedim Be Dedim, Kız Ben Sana Ne Dedim” türküsü Anadolu insanının ruhunu yansıtmaktadır. O, türkülerle doğduğunu ve türkülerle büyüüp yaşadığını ifade etmektedir. Ona göre Türk kimliğini korumanın yolu dâhi türkülerden geçmektedir.⁶

Sofuoğlu, dönemin zorlu şartları da göz önüne alındığında çetin geçen bir çocukluk hayatı yaşamıştır. Oğlu Sencer Sofuoğlu bu hakikati “Türk Yurdu” dergisinde ele aldığı yazısında şöyle dile getirmektedir: “Dokuz yaşında Kütahya’nın Simav ilçesi Şenköy’ünden İzmir Kestanepazarına gönderildi ve kısıtlı imkânlar içinde, çalışarak, didinerek olduğu yere geldi. Biz çocuklarına, yaşadığı zorlukları yaşatmadı.”⁷

1.2. Eğitim ve Çalışma Hayatı

Sofuoğlu, ilk eğitimini babası Said Hoca’dan alarak dokuz yaşında hafız olmuştur. İlkokulu Kütahya’nın Simav ilçesinde 2018 tarihi itibarıyla “Simav Belediyesi Kent Müzesi” olarak kullanılan Osmanbey İlkokulu’nda tamamlamıştır. Çocuk yaşlarda hıfzettiği Kur’ân’ı İzmir Kestanepazarı Kur’ân Kursu’nda pekiştirmiştir. Kur’ân Kursu’nda eğitim alırken bir taraftan da dışarıdan bitirme sınavlarına girerek İzmir İmam Hatip Lisesi’nin ilk kademesini tamamlayan Sofuoğlu, ortaöğretimine aynı okulda devam ederek diploma almaya hak kazanmıştır.⁸ 1961-1962 yıllarında, İzmir’de Hacı Mehmet Camii olarak da bilinen Müftü Camii’nde imam-hatiplik yaparken aynı zamanda Nazilli Lisesi’ni dışarıdan bitirmiştir.

Sofuoğlu, 1962 yılında başladığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 1966 yılında mezun olmuştur. Mütteakiben 1966-1968 yılları arasında Edirne Uzunköprü Yunan sınırında yedek subay olarak askerlik görevini ifa ettikten sonra Manisa’nın Demirci ilçesinde İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni⁹ olarak dört yıl boyunca (1968-1972) vazife almıştır.

⁶ Arka Bahçe, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu”, *YouTube* (26 Aralık 2012), 00:12:21-00:13:20.

⁷ Sencer Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 60.

⁸ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 1; a.mlf., “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

⁹ Sofuoğlu’nun ortaöğretimde öğretmenlik yaptığı yıllara dair kendi dilinden aktardığı şu anekdot onun hayatına dair ipuçlarını barındırması ve kişiliği hakkında bilgi vermesi açısından dikkate değerdir: “Öğrencilerden birisi ‘Hocam, siz ne dersiniz deyin, ben gözümle görmediğim şeye inanmam. Modern ilim bana bunu öğretiyor’ demişti. Bu öğrenciye çeşitli cevaplar verilebilirdi. Meselâ aklını görüp görmediği sorulabilirdi. Fakat bu onun diğer öğrencilerin yanında gülünç duruma düşmesine sebep olabilirdi. Bir iki dakika izin isteyerek sınıftan ayrıldım ve cebime küçük bir radyo koyarak geri döndüm. Sınıfta sessizliği sağladıktan sonra ‘Hiç ses duyuyor musunuz?’ diye sordum. ‘Duymuyoruz’ cevabını aldıktan sonra cebimdeki radyonun düğmesini çevirdim. Memleketimizin o zamanki meşhur şarkıcılarından birisinin programı vardı. Biraz dinledikten sonra kapattım. Ses kaybolmuştu. Öğrencilerin bir kısmı hâlâ ne yaptığımı anlayamamışlardı. Odamızda ‘hiç ses yok’ dediğimiz anda bile her tarafımızın ses dalgaları ile çevrili olduğunu, radyonun bu ses dalgalarını bizim kulağımıza uygun bir hale getirdiğini anlattım. Bu durumda biz radyo dalgalarını

Öğretmenlik yıllarında MEB tarafından bir yıl süreyle gönderildiği Irak'ın Bağdat şehrinde bilimsel faaliyetlere imza atmıştır. 1972 yılında ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Kürsüsü'ne asistan tayin edilmiştir. 1975-76 yılları arasında doktora çalışması ile ilgili araştırmalar yapmak üzere Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde bulunmuştur. “Şîa'nın Hadis Anlayışı” başlıklı teziyle doktora sürecini nihayete erdiren Sofuoğlu 21 Aralık 1977 Çarşamba günü bütün imtihan kademelerini başarıyla tamamlayarak İlâhiyat Doktoru unvanını almıştır. 1983 yılında “Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme” adlı teziyle de doçentliğe yükselmiştir.¹⁰

Sofuoğlu, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın¹¹ ısrarlı daveti neticesinde Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki öğretim üyeliği görevini kabul etmiş ve 31 Ocak 1985 Perşembe günü yeni vazifesine başlamıştır. 1989 yılında ise profesör olmuştur. Kuruluş aşamasında, bir dönem boyunca (1994-95) Kazakistan Ahmet Yesevî Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak hizmet veren Sofuoğlu,¹² ilahiyat fakültesinin alt yapısını kurmak için büyük bir mücadele vermiştir. Ama “Oralardan gönlü kırık dönmüştür. Kendi ifadesiyle ‘içe dönük hüsrân ve gönül kırıklığı’nı ölünceye kadar sürdürmüştür.”¹³ Yirmi yılı aşkın bir süre hizmet ettiği Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 18 Şubat 2008 Pazartesi günü emekliye ayrılmıştır.¹⁴

1.2.1. Akademik / İdari Görevleri

Sofuoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1985-1988 yılları arasında dekan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Aynı fakültede Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim dalı başkanı olarak, Kasım 1991-Ekim 1994, Kasım 2003-Ocak 2006, Kasım 2006-Şubat 2008 yılları arasında vazife almıştır. Ocak 1993 yılında DEÜ İlahiyat Meslek Yüksekokulu Yüksekokul Müdürlüğü kendisine tevdi edilen Sofuoğlu Ağustos 1994 yılında bıraktığı emaneti Temmuz 2001 yılında tekrar devralıp Temmuz 2004 yılına kadar

göremiyorduk, ama göremiyoruz diye inkâr da edemezdik. ‘Gözümle görmediğim şeye inanmam’ sözü modern ilme uygun değildi.” bk. M. Cemal Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum* (İzmir: İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 124-125.

¹⁰ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 2-3; a.mlf., “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

¹¹ 1982-92 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürütmüştür.

¹² Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 4; a.mlf., “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517; Yavuz Bülent Bâkiler, “Âlimin Ölümü”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 127.

¹³ Kerim Ünal, “Cemal Sofuoğlu Hoca Hakk’a Yürüdü”, *Eskişehir Türk Ocağı* (Erişim 4 Temmuz 2024).

¹⁴ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 5.

sürdürmüştür. Çeşitli dönemlerde Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği'nde de bulunmuş ve Ocak 1996'da başladığı mesaisini 2002 yılında tamamlamıştır.¹⁵

1.3. Kişiliği ve İlmî Merakı

Yakınlarının ve dostlarının aktardıkları bilgilere göre Sofuoğlu, “yemesine, içmesine çok dikkat eder, oldukça az yerdı.”¹⁶ Kendisine emanet edilen bedene özen gösterir, doğada uzun uzun yürüyüşler yapmaktan çok hoşlanırdı.¹⁷ “Dünyanın pek çok yerini görmüştü.”¹⁸ Amerika'da oğullarını ziyaret eden Sofuoğlu, orada Niagara Şelalesi'nin muhteşem güzelliğinden o kadar çok etkilenmişti ki oğluna “çok kere hacca giden birisine ‘bu sene hacca gideceğine Niagara’yı gör’ diye tavsiyede bulundum”¹⁹ demişti. O bu sözleriyle hac ibadetinin daha az değerli olduğunu kastetmiyor aksine şelalenin büyüleyici güzelliği karşısında Allah'ın güç ve kudretinin yansımalarını görerek, “Allāhü ekber” sözünü içselleştiriyordu. Sofuoğlu'na göre Allah'ı bilmek ancak yarattıklarının güzelliğini ve hârikulâdeliğini anlamakla mümkündü. “Ona göre bilim yapmak, evreni, dünyayı, tabiatı, insanları anlamak Allah'ın emri ve ibadetti.”²⁰

Sofuoğlu, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in (s.a.v.),²¹ “*Merhametliler var ya!... Rahmân, işte onlara merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin.*”²² buyruğu gereğince insanlara, hayvanlara ve tabiata karşı sorumluluk duygusu içinde yaklaşmış, dâima merhametli davranmıştır. Özellikle soğuk kış günlerinde yiyecek bulamayan hayvanlara gösterdiği şefkat şaşırtıcı düzeydedir. Evde verecek bir şey bulamadığında pidedice kediler için ince ince kestirdiği pideler hazırlatmış; öyle ki, onun

¹⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517; a.mlf., “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 4; Hocanın akademik/ıdari görevleri için ayrıca bk. Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ), “Akademik/İdari Görevleri” (Erişim 22 Mayıs 2024).

¹⁶ Mevlüt Haliloğlu, “Cemal Hocam'ın Avustralya Ziyaretinden Hatırimda Kalanlar”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2016), 64.

¹⁷ Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

¹⁸ Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

¹⁹ Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

²⁰ Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

²¹ *Kur'ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2020), el-Enbiyâ 21/107.

²² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud*, nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil (Dimaşk: Dârü'r-risâle el-âlemiyye, 1430), “Edeb”, 58.

bunca zahmeti çekmesinin nedeninin kedilerin karnını doyurmak olduğunu öğrenen usta, şaşkınlıktan bakakalmıştır.²³

Sencer Sofuoğlu tarafından babasının yazlık evinin misafirlerinin de hiç eksik olmadığı aktarılmıştır. Bazen sokak köpekleri, bazen kediler, bazen kırlangıçlar...²⁴ Onun hayvanlara olan merhametinin yansımaları yalnızca bu canlıların karınlarını doyurmakla da sınırlı kalmamıştır. Zira geceleri herkes derin bir uykuya daldığında onun uyanık kaldığı fakat salondaki muhabbet kuşunu rahatsız etmemek için salona girmeyerek küçük bir odada çalışmayı tercih ettiği kızı Nilgün Sofuoğlu Kılıç tarafından aktarılmaktadır. Yine, evlerinin bahçesine eşiyle birlikte diktiği ve denizin güzelliğini görmeyi engelleyecek kadar dallanıp budaklanan çam ve ladin ağaçlarına kıyamadığı için onları budamaya yanaşmadığı nakledilmektedir.²⁵

Sofuoğlu, ömrünün son zamanlarında artık çok yorulduğunu ve üzüldüğünü söyleyerek gazetelerden uzak durmaktaydı. Öyle ki, haberleri bile dinleyemez hâle gelmişti.²⁶ Çünkü onun, “Müslümanların şu anda olduğundan çok daha farklı yerlerde olmaları gerektiğine dair bir inancı vardı ve bundan dolayı her zaman kahırlanırdı.”²⁷ İslâm devletlerinin çağa ayak uyduramayarak geri kalmışlığını ve ülkesinin sorunlarını düşünmekten kendini alamaz, dertlenir²⁸ ve derin bir üzüntü duyardı.²⁹ İlmin ve bilimin bu topraklarda gelişmemesinden mustarıptı.³⁰ Hissiyatını bir şiirinde şu şekilde dile getirmekteydi:

“Umutsuz bulutlar kaplasa gökyüzünü
Felâket yağmurları yağsa da üstümüze
Fırtınalar esse şimşekler çaksa
Biz yine bırakmayız ülkümüzü
Bir ateş düşmüş özümüze

²³ Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 52; Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

²⁴ Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 60.

²⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52; Hocanın hayvanlara olan sevgisine dair ayrıca bk. Mükerrrem Kürüm, “Âlimin Ardından”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 75.

²⁶ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

²⁷ Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 47.

²⁸ “Sofuoğlu problemlerin sadece derdini çekmez çarelerini de arardı.” bk. Hüseyin Yaşar, “Cemal Sofuoğlu Hocam”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 55.

²⁹ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51; a.mlf., “Dördüncü Sunum”, 48.

³⁰ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

Aylarca yıllarca önce
Bir iman aşkıdır ki bu
Yıkılmaz, yıkılamaz evrence
Düşmüşüz bir kere bu yollara
Sinmiştir içimize millet türküsü
Kötü düşüncelerden azâde
Bir vatan yaratmaktır hepimizin ülküsü”³¹

Sofuoğlu, Kur’ân’ın anlaşılamamış olmasından dolayı üzüntü duymaktaydı,³² ama her şeye rağmen ümitvârdı.³³ Mehmed Âkif’in deyimiyle Kur’ân’ı asrın idrakine söyletmek için³⁴ ömrünü, gecesini gündüzüne katarak büyük bir aşk ve şevkle bu uğurda harcayacaktı.³⁵ Hadis alanında yapmış olduğu başarılı çalışmaları ile tanınıyordu, bununla birlikte yalnızca bu alanla yetinmeyip birçok ilmî disiplinle de ilgilenmişti.³⁶ Bu alanlardan biri de Kur’ân, meâl ve tefsir çalışmalarıydı.

Sofuoğlu’nun, ömrü boyunca kitaplara ayrı bir düşkünlüğü vardı. Kızı bu durumu şöyle belirtmektedir:

“Geceleri kızım ağladıkça kaç kere uyansam, karanlığın içinde küçük bir lamba, lambanın ışığında kitap okuyan gölgeni görürdüm. Arada biraz kıvrılır, üzerinde eğreti duran bir örtüye sarınıp uyurdun. Sabahleyin ‘rüyamda filan konuyla uğraştım’ derdin; uykunda bile dinlenmezdin. Bilime, okumaya, kitaplara, doğaya, sanata, müziğe âşıktın.”³⁷

Hiç tartışmasız İslâm dininin temel kaynakları Kur’ân ve sünnettir. Âdeta et ve tırnak gibi iç içe geçmiş bu iki kaynağı tam olarak kavrayamadan İslâm’ı anlamak imkân dâhilinde değildir. Bu hakikatten hareketle, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatıyla birlikte onun ashabı ve ardından gelen nesiller İslâm’ı tam mânâsıyla öğrenmek için uzun yolculuklara çıkmışlardır.

³¹ M. Cemal Sofuoğlu, “Ülkü Türküsü”, *Özlem* 1/2 (Ocak 1962), 18.

³² Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

³³ Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 47.

³⁴ *Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı, / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı. / Kuru da’vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister; / Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?* bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, nşr. M. Ertuğrul Düzdağ (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 378.

³⁵ Sönmez Kutlu, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu ile Bazı Anılarım”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2016), 107; Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 45.

³⁶ Mehmet Demirci, “Farklı Bir İlahiyatçı: Cemal Sofuoğlu”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 57; Abdulkadir Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır” (Görüşmecî: Türk Yurdu, Görüşme Transkripsiyonu), *Türk Yurdu* 30/273 (Mayıs 2010), 52.

³⁷ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

Bu meşakkatli yolculuklara “rihle”³⁸ adı verilmiştir. Sofuoğlu da İslâm’ı doğru anlama noktasında hiçbir özveriden kaçmamıştır. Mehmet Şeker’in “Yeter ki öğreneceği, soracağı bir kimse olsun. Üşenmeden o kimseyi arar bulur, gider sorardı.”³⁹ şeklindeki ifadeleri Sofuoğlu’nun ilmî merakını açıkça izah etmektedir. Bu ilmî merakı yalnızca kendisinin değil öğrencilerinin de hayatlarını etkilemiştir. O, maddî olarak kendisine külfet olmasına rağmen Kur’ân’ı anlama noktasında faydası dokunacağını düşündüğü için gönüllü öğrencilerine İbranice kursu ayarlamakla kalmamış her hafta sonu öğrencilerini bir ilden başka bir ile götürmüştür.⁴⁰ Zira bilgi peşinde koşmanın da Allah yolunda atılan bir adım olduğunun farkındadır ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “İlim için yola koyulan kimse, dönünceye kadar Allah yolundadır.”⁴¹ iltifatına mazhar olabilmek adına nice sıkıntılara katlanarak diyar diyar dolaşması onu “rihle âlimleri”nin modern dönem temsilcilerinden biri olarak tanımlamamızı mümkün kılmaktadır.⁴² Bu doğrultuda, gelini Aysun Sofuoğlu’nun, kayınpederi Sofuoğlu’nun vefatının ardından kaleme aldığı yazısında, onun, nice külfetine rağmen ilim öğrenmek için diyar diyar dolaşmaktan geri durmadığını ifade etmesi önemlidir.⁴³ O, yorulmak nedir bilmeyen, dâima yeni bilgiler peşinde koşan, taassuptan uzak bir mütefekkindir.⁴⁴ Kendini alanıyla sınırlandırmamış, tefsir, fıkıh, edebiyat, tarih, iktisat, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji vb. ilimlerle ilgilenmiş⁴⁵ ve öğrencilerini de dâima çalışmaya teşvik etmekten geri durmamıştır.⁴⁶

Sofuoğlu, yüzünden tebessümü eksik etmeyen bir kimsedir.⁴⁷ O, bazen sözlerini esprili bir şekilde dile getirmiş, insanları bir taraftan güldürürken bir taraftan da düşünmeye sevk etmiştir. Akademik hayatı boyunca nice başarılı öğrenciler yetiştirmiş olan Sofuoğlu, doğru

³⁸ Rihle: “Hadis öğrenmek, hadisle ilgili bilgiler elde etmek için yolculuğa çıkmak.” bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), “Rihle”, 255.

³⁹ Mehmet Şeker, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu’nun Ardından”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 59.

⁴⁰ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52.

⁴¹ bk. Muhammed b. İsmâ Ebu İsmâ es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü’-t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyy, 1975), “İlim”, 2.

⁴² Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 46.

⁴³ Aysun Sofuoğlu, “Acı Sürpriz”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 53.

⁴⁴ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52; Orhan Kavuncu, “Cemal Hocama”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 97.

⁴⁵ Demirci, “Farklı Bir İlahiyatçı: Cemal Sofuoğlu”, 57; Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 52.

⁴⁶ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52.

⁴⁷ Bozkurt, “Hocam Merhum Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu’nun Anısına”, 77.

bildiklerini söylemekten asla geri durmamıştır.⁴⁸ “İnançlarından hiçbir şekilde taviz vermemiş, inandığı gibi yaşamaktan büyük zevk almıştır.”⁴⁹

Abdulkadir Şener’in ifadeleriyle o, “mezar taşına nakşedildiği gibi, gerçekten büyük Türk-İslâm âlimlerinden biriydi.”⁵⁰ yaşamına şahitlik eden diğer hocaların ve yakınlarının da aktardığına göre Sofuoğlu “çok cömertti ve ikram etmeyi severdi.”⁵¹ “Doğru, dürüst ve âdil bir kişiliğe sahipti.”⁵² “Zeki, açık düşünceli, çalışkan, İslâm kültürüne hizmet aşkıyla yanan ilim erbabındandı.”⁵³ ve bu sebeple de ömrünü ilme adamıştı.⁵⁴ O, dinine ve kültürüne hayran, vatanına, milletine sevdalı bir İslâm âlimi⁵⁵, “bir dava adamıydı”.⁵⁶ “Doğrucuydu, lafı eğip bükmez, çok açık konuşurdu. Makam sahiplerine müdâhenede bulunmaz, onların beklediği biçimde değil, doğru bildiği şekilde konuşurdu.”⁵⁷ “Âlicenâptı. Gereksiz tartışma ve münakaşalardan uzak durur”,⁵⁸ nezaketini dâima korurdu.⁵⁹ Yaratılanı, yaratandan ötürü sevmiş bir insandı.⁶⁰

Nilgün Sofuoğlu Kılıç’ın, hatıralarını naklederken kullandığı ifadelerle göre Sofuoğlu, “İslâm dünyasının ve ülkesinin halini gördükçe tarifsiz kederler içindedir.”⁶¹ Zira o, Kur’ân’ın tarif ettiği, Hz. Peygamber’in ise hayatında gösterdiği doğruluk, dürüstlük ve güvenilirlik ilkesinin tam olarak İslâm dünyasında anlaşılıp uygulanamamasından mustarıptır. Bu ilkelerin ihmal edilmesi İslâm dünyasında yaşanan çoğu sorunların kaynağını teşkil etmektedir. Ona göre

⁴⁸ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52.

⁴⁹ Hayrani Altıntaş, “Aziz Dostum Cemal Sofuoğlu”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 50.

⁵⁰ Abdulkadir Şener, “Birinci Sunum”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 32.

⁵¹ Mustafa Yıldırım, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocam”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 70.

⁵² Altıntaş, “Aziz Dostum Cemal Sofuoğlu”, 49.

⁵³ M. Said Hatiboğlu, “Cemâlimiz”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 14.

⁵⁴ Kutlu, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu ile Bazı Anılarım”, 104.

⁵⁵ Yaşar, “Cemal Sofuoğlu Hocam”, 56; Sofuoğlu Kılıç, “Bir Mezar Taşının Hikâyesi”, 85.

⁵⁶ Sofuoğlu Kılıç, “Bir Mezar Taşının Hikâyesi”, 82.

⁵⁷ Yıldırım, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocam”, 70-71.

⁵⁸ Veli Atmaca, “Sadaka-i Cârîye ile Bekâ Bulmak”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 122.

⁵⁹ Şakir Gözütok, “Cemal Sofuoğlu Hoca”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 115.

⁶⁰ Kürüm, “Âlimin Ardından”, 75.

⁶¹ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 9.

Müslüman devletler sosyal devlet olmalıdır;⁶² insanlığın huzur ve selâmeti, devletin bekası için⁶³ de fakirlik probleminin temelinden halledilmesi elzemdir.⁶⁴

1.4. Evlilik Hayatı

Sofuoğlu'nun evliliğe dair görüşlerini müellifi olduğu “Açıklamalı Büyük Dua Kitabı”nın hemen başlangıç kısmında buluyoruz. Zira o henüz kitabının içeriğine geçmeden şu ifadelere yer vermektedir:

“Dedelerimiz, ninelerimiz, analarımız, babalarımız, dualarla evlendiler... Biz de dualarla doğduk, dualarla büyüdük, dualarla yaşadık. Ve dualarla öleceğiz.”⁶⁵ Sofuoğlu'nun hayatı da aynen sözlerinde belirttiği gibiydi. Manisa da öğretmen olarak görev yaptığı yıllarda (1969) âmâ Hâfız Rıza Orhun'un kızı Nermin Hanım'la evlendiler. Dualar ile çıkılan yolda kendilerine göz aydınlığı kılınacak⁶⁶ Sait Cemil, Sencer ve Safiye Nilgün adında üç çocuk bahşedildi.⁶⁷ Sofuoğlu, dünya hayatının süsü olan çocukların⁶⁸ ihmal edilmemesi, incitilmemesi gerektiğini düşünmekteydi. Ona göre çocuklar birer emanetti. Çocuklarının yetişmesinde sorumluluğu eşlere bırakarak bir köşeye çekilmeyi doğru bulmuyordu. Peygamber aşkını, sevdasını o minicik yüreklere kazımak için çok gayret sarf edilmesini gerekli görüyordu.⁶⁹ Çünkü sevilmek için öncelikle sevmek gerekir. Onu (s.a.v.) seven ise sevilirdi.⁷⁰

Sofuoğlu'na göre, nasıl ki bir kuşun uçmak için iki kanada ihtiyacı varsa, insanın da mesut olabilmesi için dünya ve ahiret dengesini kurmaya ihtiyacı vardı. Dengesiz yaşanan bir hayat

⁶² Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517; a.mlf., “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 9.

⁶³ “Devletin bağımsızlığını korumak için gerektiğinde savaşmak nasıl önemli ise, aynı şekilde, devleti teşkil eden fertler arasında, sosyal dengeyi sağlamak ta o derece önemlidir. Çünkü zekâtın amacı, toplumdaki sosyal dengesizliği yani fakirliği gidermektir. Oysa sosyal dengenin hâkim olmadığı bir devletin uzun süre yaşayamayacağı tâbiîdir.” bk. M. Cemal Sofuoğlu - Salih Akdemir, *Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerin Işığında İbadetlerimiz* (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1984), 2/417.

⁶⁴ M. Cemal Sofuoğlu, “Yirmi Birinci Yüzyılda İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri”, *Türk Yurdu* 31/283 (Mart 2011), 237; Sofuoğlu - Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/364-365, 417, 429.

⁶⁵ M. Cemal Sofuoğlu, *Açıklamalı Büyük Dua Kitabı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), IV.

⁶⁶ el-Furkân 25/74.

⁶⁷ Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517; a.mlf., “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 2.

⁶⁸ el-Kehf 18/46.

⁶⁹ Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları* adlı eserinde ana-babanın evlatlarını yetiştirirken dikkat edilmesi gereken hususlara değinerek şu açıklamaları yapmaktadır: “... çocuk ana rahmine düştüğü andan itibaren çocuk terbiyesi başlar. Müslüman baba adayı, karısına hiçbir şekilde haram lokma yedirmez. Çocuğa güzel bir ad koymak, onu İslâm terbiyesi üzere yetiştirmek, ona örnek olmak ana-babanın görevleridir. Ana-baba; Allah, peygamber, vatan, millet ve insanlık sevgisini çocukların gönüllerine yerleştirmek için bütün güçleri ile çalışmalıdırlar.” bk. Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 693, 720.

⁷⁰ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 251.

ise acıyı ve ızdırabı beraberinde getirirdi.⁷¹ Dengenin bu derece mühim olduğunun farkında olan Sofuoğlu aile hayatında da bu konuya ihtimam göstermiştir. O, insanın kendisine şah damarından daha yakın olan Rabb'inin⁷² gözetiminde bulunduğunun farkında bir hayat yaşaması gerektiğini düşünmekteydi ve bu düşüncesinin yansıması da aile hayatında kendisini göstermekteydi.

Sofuoğlu'nun bu hassasiyetleri doğrultusunda nasıl yaşadığını oğlu Sait Cemil Sofuoğlu aynen şu şekilde anlatmaktadır:

“...İşte ben, sevgili babamın bu sorumluluğu yüklenmeyi şiar edinmiş, bütün vaktini okuyup öğrenme, araştırma, öğretme ve iyilik yapma işlerine hasretmiş olduğunu düşünüyorum. Kendisi vefat edeli bir hafta oldu. Bir hafta öncesine kadar kendi şahit olduğlarımı ek olarak bu bir hafta içerisinde dinlediğim onlarca anı, bu düşüncemi pekiştirerek doğruladı. Anlamadığım nokta ise bütün bunları yoğun bir şekilde yaparken, yani bir tarafta köyündeki akrabalarına yardımlarda bulunurken, öğrencileriyle gereği gibi ilgilenirken, ailesine yetecek zamanı ayırırken, dostlarını hiç bıkmadan ziyaret ederken, aklındaki soruların cevabını bulmak için, meslektaşlarıyla istişare etmek üzere şehirden şehre seyahat ederken, bir sorunun cevabını bulabilmek için uzmanı ile konuşabilmek amacıyla 72 yaşında üç günlük bir seminere katılırken, onca kitabı okuyup onca konuşmayı, onca bildiriye, makaleyi, kitabı yazarken vaktinin nasıl kâfi geldiğidir. Herhalde vakit Allah'ın emrettiği yolda harcanınca bereketinin yine Allah'tan olduğudur...”⁷³

Sofuoğlu, düşünceli, şefkatli ve incelik sahibi bir babaydı.⁷⁴ Kendini kötü hissedip artık dayanamayacak seviyeye geldiğinde hastaneye gider; ama çocuklarını hem üzmemek hem de işlerinden alıkoymamak için, işten çıkış saatlerini gözetirdi. Kimseye yük olmazdı. Kendi işini kendi yapar; eşine, çocuklarına ve torunlarına sevgi dolu gözlerle bakardı. Onların başarılı olması için elinden geleni yapar, bir dağ gibi varlığını hep hissettirirdi.⁷⁵

1.5. Vefatı

“BABAMA...

gitti cemâli gözlerimin

eşyanın, sabahın, kitabın cemâli gitti

son gülüşüymüş meğer o gece kalbimin.

can yanar

⁷¹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, XII.

⁷² Kâf 50/16.

⁷³ Sait Cemil Sofuoğlu, “Babam M. Cemal Sofuoğlu”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 56.

⁷⁴ Sofuoğlu'nun merhametini, şefkatini ve hassas düşüncesini ifade etmesi bakımından dile getirdiği ifadeler onun kişiliği hakkında bazı ipuçları barındırmaktadır: “... manavlarda satılan bazı ithal malı meyveleri görüp alamayan fakir ve dar gelirli ailelere hiç olmazsa o meyveleri tattıracak vakıflar kurulmalıdır...” bk. Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 779.

⁷⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

kalp acır
yürek sızlar
dolanır durur içimde hatıralar
dolanır durur canımda gül yüzün, gülen yüzün
dolanır aklımda sevdiğim, özlediğim her sözün.
cemâli gitti âlemin, ayın, yıldızın
denizin, çiçeğin, ağacın
serçenin, kırlangıcın.
her cümle yarım
her sevinç buruk
bu boyun bükük
eksik bundan böyle hayat.
adımı çağıran sesin canımda titrer
çarpar duvarlarına beynimin
“üzülme, üzülme”.
can yanar, kalp acır, yürek sızlar
kalp gülmez bundan böyle.
kalanın tesellisi yok
yazgıda tecelli
gitti giden
gitti temelli.
toprak kokar bundan böyle hayat.
gitti cemâli gözlerimin
bırakıp sevdiği her şeyi
öksüz ve yetim bırakıp gitti.
Cemâli gitti hayatın, sevincin, neşenin
babacığım
o gece, son gülüşüymüş meğer kalbimin.”⁷⁶
Nîl’in 04.09.2013

Sofuoğlu’nun ailesi vefat ihtimalini akıllarına getirmiş olsalar da o günün bu kadar erken gelebileceğini düşünmemişlerdi.⁷⁷ Zira o, ilerlemiş yaşına rağmen çalışmalarına devam ediyordu.⁷⁸ Durmaksızın çalışıyordu; çünkü dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan,

⁷⁶ Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Babama”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2016), 79-80; a.mlf., “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 52.

⁷⁷ Sofuoğlu, “Acı Sürpriz”, 53.

⁷⁸ Sofuoğlu, “Babam M. Cemal Sofuoğlu”, 56.

hürriyetlerini ve bağımsızlıklarını kaybetmiş mazlumlari⁷⁹ aklından ve gönlünden⁸⁰ çıkaramıyordu.⁸¹ Ona göre Müslüman, “dünyayı ve dünyanın sorumluluğunu sırtında taşıyan⁸² kişiydi.”⁸³

Bu sorumluluğun ağırlığını üzerinde o kadar çok hissetmekteydi ki konferans vermek için gittiği Almanya’nın Frankfurt şehrinde bir Alman akademisyenin Diyanet personeli hakkındaki haklı serzenişleri onu derinden etkilemiş ve üzmüştü.⁸⁴ Öyle ki, bunca üzüntü göz damarlarından birinde bir çatlama meydana getirmiş ve Sofuoğlu’nun görüşü artık eski netliğini kaybetmişti.⁸⁵

Sofuoğlu, emeklilik yıllarında bir kalp spazmı nedeniyle anjiyo olmuş, iki koroner damarının tıkanmış olduğu tespit edilmiş; bunlardan birine stent takılmış ötekisi de balonla genişletilmişti. Ameliyat başarılı geçmişti. Doktorlar ellerinden geleni yapmış ve sonrası için Sofuoğlu’na istirahat tavsiyesinde bulunmuşlardı. O da doktorların tavsiyesine uyarak evde dinlenmeye çekilmişti.⁸⁶ Fakat her ne kadar evine çekilse de İslam dünyası üzerine tefekkür etmekten kendini alıkoyamamıştı. İslâm beldelerinin içine düştüğü keşmekeşliği düşündükçe “Bu dert beni öldürecek!” demektedir ve nihayetinde dediği gibi de oldu.⁸⁷

⁷⁹ “Dün sabah / Erken / Yemyeşil dağların ardından, / Güneş öyle güzel doğuyordu. / Bir gazeteci çocuk / Gözünde yaşlar boncuk, boncuk / Oku Cezayir’i / Cezayir’i oku diyordu / Elimde bir gazete / Gazetede bir resim / Resimde bir Cezayirli / Nazlı kavaklar gibi uzanmış, / Öpüyor yerleri. / Alkanı dökülmüş Cezayirli kardeşimin, / Alkana boyamış / Ak mermerleri. / Kalbinde Allah aşkı, / Gönlünde söylenmedik dertler / Ve / Dudaklarında / Öylesine mahzun / Öylesine içli, / Gurbetten / Hürriyetten yana / Türküler... / Karanlık gecelerde / Şimdi kulaklarıma kara kurşun sesleri gelir. / Bir medeniyet teranesi / Hürriyet uğruna / İstiklâl uğruna / Binbir Cezayirli kardeşim / Yerlere serilir / Can verir. / Rüzgârlar! Götürün beni / Alın beni gemiler / Can verirken kardeşim Cezayirliler / Vuracağım hürriyet düşmanlarının beline / Akdeniz’in dalgalarında kaybolacağım / Şehit olacağım...” bk. M. Cemal Sofuoğlu, “Cezayir Türküsü”, *Özlem* 1/5 (Nisan 1962), 32.

⁸⁰ Vefatından bir ay kadar önce son Ramazanında bazı dostlarına gönderdiği mesaj onun sorumluluk bilincini gözler önüne sermektedir. Mesaj aynen şöyledir: “Ramazanlar mübarek ola / Az uyuna, az yenile, az konuşula / Çok okuna, çok düşünüle, çok güzel işler yapıla / Dostlar hatırlana, düşmanlar bağışlana / Yoksullar doyurula, yetimler kayırıl / Sofuoğlu duadan unutulmaya.” bk. Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 48.

⁸¹ Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 48.

⁸² “Müslümanlık, insana, inanmayı ve düşünmeyi öğretir. Düşünen Müslümanların omuzlarında yalnız kendi ailesinin, yalnız kendi milletin değil, fakat bütün insanlığın mesûliyeti vardır. Müslüman, taşıdığı bu sorumluluk dolayısıyla bazen maddî olarak, yani savaş alanlarında; bazen de manevî olarak fikir meydanlarında savaşıyor. Şuurlu Müslüman, dünyanın mesûliyetini sırtında taşıyan insandır.” Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 803.

⁸³ Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 48.

⁸⁴ Yaşar, “Cemal Sofuoğlu Hocam”, 55; Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 47-48.

⁸⁵ Yaşar, “Cemal Sofuoğlu Hocam”, 55; Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 47-48.

⁸⁶ Abdulkadir Şener, “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Kardeşim”, *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 55.

⁸⁷ Sofuoğlu Kılıç, “Dördüncü Sunum”, 48; a.mlf., “Bir Mezar Taşının Hikâyesi”, 82.

Sofuoğlu, takvim yapraklarının 2013 yılı Ağustos ayının son gününü gösterdiği bir cumartesi sabahı evinde kalp krizi geçirerek hayata gözlerini yumdu.⁸⁸

“Kuşkusuz Allah, ilmi kullarının arasından çekip almaz, bilakis âlimlerin vefatıyla onu alır... ‘Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür.’ sözü ne kadar da doğrudur! Zira âlim ölürse bilgi de kaybolur. Âlimin ölmesi sadece bilginin yok olması ya da bilgi aktarımının kesilmesi değil, topluma sunulan bir kişilik modelinin, şahsiyetli duruşun, dengenin, hilmin ve hikmetin kaybolmasıdır. Bu bakımdan burada kastedilen âlim, bir bilgin değil, aslında bir bilgedir. Âlimin ölümüyle yok olan bilgi de mâlûmat değil, nitelikli, derinlikli, tecrübe temelli, kalbe, zihne ve hayata etki etme gücüne sahip, yönlendirici bir bilgidir.”⁸⁹

Sofuoğlu, dile getirdikleriyle birçok gönlü aydınlatmıştı, dünyadan göçmesiyle ülkemize kazandıracağı her değer de yarım kaldı.⁹⁰

Sofuoğlu’nun cenaze namazını bir zamanlar öğrencisi olan Prof. Dr. Mehmet Görmez kıldırılmıştır. Cenaze namazında bir konuşma yapan Görmez, Sofuoğlu’nun hayatı boyunca ülkemiz için çok büyük hizmetler verdiğini ifade etmiştir. Onun aynı zamanda pek çok öğrenci yetiştirdiğine dikkat çeken Görmez, “... ehl-i hadis peygamberin ehlidir. Kendileri beraber olmasalar da nefesleri beraber olmuştur. Bu vesileyle biz kendisine bu duada bulunuyoruz: Yüce Rabbimiz kendisini Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) ve ashabıyla birlikte haşretsin, cennetinde cemaliyle müşerref kılsın ve hepimizi cennette buluştursun...” diyerek Sofuoğlu’nu hayır duayla yâd etmiştir.⁹¹

Sofuoğlu, ailesi ve sevenlerinin⁹² katılımıyla İlahiyat Fakültesi Camii’nde kılınan cenaze namazının ardından, 2 Eylül 2013 Pazartesi günü İzmir, Urla Zeytinalanı Kabristanı’na defnedildi.⁹³

⁸⁸ Şener, “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Kardeşim”, 55; Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 9.

⁸⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/382.

⁹⁰ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51.

⁹¹ Beyaz Gazete, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Vefat Etti”, *Beyaz Gazete* (3 Eylül 2013), 00:03:10-00:03:49.

⁹² Cenaze törenine; Devlet eski Bakanı Prof. Dr. Mehmet Aydın, İzmir İl Müftüsü Prof. Dr. Ramazan Muslu, DEÜ Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recep Yaparel, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ömer Dumlu, DEÜ İlahiyat Fakültesi hocaları ve öğrencileri katıldı.

⁹³ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 9; a.mlf., “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

İKİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. MEHMET CEMAL SOFUOĞLU’NUN ESERLERİ VE TAHLİLİ

2.1. Telif Eserler

2.1.1. Açıklamalı Büyük Dua Kitabı

Sofuoğlu, “Açıklamalı Büyük Dua Kitabı” adlı eserini kaleme almadan önce bir saha araştırması yapmış, mevcut dua kitaplarını gözden geçirerek bu alanda hangi aşamada olduğunu tespit etmiştir. Öğrencilerle, öğretmenlerle ve çeşitli meslek grupları ile yapılan müzakerelerle toplumun ihtiyaçları tespit edilmiş ve yeni bir dua kitabıyla bu ihtiyaçlara cevap vermeye çalışılmıştır. Sofuoğlu, bu eserinde, bir kuşun uçmak için iki kanada ihtiyaç duyması gibi, insanın da mutluluğa ulaşabilmesi için dünya ile ahiret arasında bir denge kurması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ona göre, nasıl ki kuş tek kanatlı uçamazsa, insan da yalnızca dünya ya da ahirete meylederek mutluluğa ulaşamaz. Zira dengesiz yaşanan bir hayat acıyı ve ıstırabı beraberinde getirir. Sofuoğlu, işte bu söz konusu dengenin kurulup yerleşmesi için dinin hurafelerden ve bid’atlardan arındırılarak öğrenilmesi gerektiğini belirtmekte⁹⁴ ve dua kitabını işbu bakış açısıyla kaleme almaktadır. Eser, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları’na 1990 yılında Ankara’da neşredilmiş ve Sabah gazetesi tarafından okurlarına armağan edilmiştir.

2.1.1.1. Eserin İçeriği

Açıklamalı Büyük Dua Kitabı adlı kitap “Giriş” ve dört bölümden oluşmaktadır. Aşağıda, söz konusu bölüm içerikleri hakkında, başlıkları aynen korunarak bilgi verilecektir.

⁹⁴ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, XII.

2.1.1.1.1. Birkaç Söz

“Giriş” bölümünden önce “Birkaç Söz” başlığı altında, insanın yaratılış özelliği bakımından günah işlemeye meyilli olduğu, kulun doğasında kötülükle iyiliğin bir arada bulunduğu, insanın akıllı ve özgür iradeye sahip olmasından dolayı yapıp ettiklerinden sorumlu tutulduğu, sonuçta da ödülü ya da cezayı hak ettiği ifade edilmektedir. Eserde, insanın doğası gereği zaman zaman yanlış yollara saparak kötülük işlediği,⁹⁵ insanı melekleştirmek ve günah işlemeyecek bir mertebeye ulaştırmak gibi durumların imkânsız olduğu vurgulanmaktadır. Günaha düşen kulun hatasını fark ederek aynı hataya bir daha düşmemek için gayret göstermesi gerektiği belirtilen Sofuoğlu, insanın dünya ve ahiret dengesini gözeterek Allah’ın muradı doğrultusunda bir hayat sürdürmesinin gerekliliğine bu bölümde değinmektedir.⁹⁶

2.1.1.1.2. Giriş

Sofuoğlu’nun, “Giriş” bölümüne “En Güzel Dua Fâtiha Sûresi” başlığı ile başlamayı tercih ettiği görülmektedir.⁹⁷ Kur’ân’ın ilk sûresi aynı zamanda bir dua örneği olan Fâtiha Sûresi’nin genişçe tefsirine ve faziletlerine de değinen Sofuoğlu, günde kırk defa okunan bu dua âyetlerinin Müslümanın şahsiyetinin inşâsında etkilerinin olduğuna değinmektedir.⁹⁸ Akabinde “Kur’ân-ı Kerîm ve Hadislerde Tövbe, İstiğfar ve Dua” başlığı altında insanın fitratında iyiliğin ve kötülüğün bir arada bulunduğunu aktaran Sofuoğlu, insanın Allah katındaki değerinin sevap işleme kâbiliyetini geliştirdiği ölçüde yükseleceğini, insan yaratılışı gereği günah işlemeye meyilli olduğu; fakat günaha daldığında hatasının farkına vararak günahlarından arınmak için tövbe ve istiğfara başvurması gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, duanın sadece zor zamanlarda değil her zaman yapılması gerektiğini hatırlatan müellifimiz, insanın rahat zamanlarında Allah’ı fazla hatırlamadığını, ancak dara düştüğünde O’na koşup sığındığını ifade ederek, duanın çaresiz kalan insanın en büyük silahı olduğunu aktarmaktadır.⁹⁹ Özellikle ferah zamanlarda yapılan iyiliklerin ve duaların zor zamanlarda kurtarıcı rol üstlendiğinden “Duanın Faydası” kısmında bahsetmektedir.¹⁰⁰

⁹⁵ “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah başkalarını yaratır, onlar günah işler (ve tevbe eder) Allah da onları affederdi.” bk. Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi ‘u’ş-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Tevbe”, 9. bk. Sofuoğlu - Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/18, 159.

⁹⁶ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, XI-XII.

⁹⁷ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 3.

⁹⁸ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 4-8.

⁹⁹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 9-17.

¹⁰⁰ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 17-24.

“Giriş” kısmında, “Nasıl ve Ne Zaman Dua etmeli?” sorusuna cevap veren Sofuoğlu, duaya başlarken nelerin okunacağına dair bir kalıp vermenin yanlış olduğunu belirterek, duanın öncesinde mutlaka Allah’a hamdedip Hz. Peygamber’e (s.a.v.) salat ve selam getirmenin gerekliliğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Bazı özel zamanları bir fırsat bilerek,¹⁰² arınmış bir kalple tüm içtenliğimiz ve samimiyetimizle¹⁰³ kabul edileceğine gerçekten inanarak¹⁰⁴ ama acele etmeden¹⁰⁵ duaya devam etmenin lüzumunu vurgulamıştır. Dua ederken nelere dikkat edilmesi gerektiğine de dikkat çeken Sofuoğlu, özetle şu hususları da okuyuculara sunmuştur: Örneğin başarıya ulaşmak niyetiyle öğrenciler sınavlara yıllarca hazırlanmaktadır. Eksiklerini tamamlamak için bireysel çalışmalarının yanında kurslara giderek eksikliğini tamamlamak için gecesini gündüzüne katan talebeler ömürlerinin uzunca bir dönemini hedeflerine ulaşmak amacıyla harcamaktadır. Duanın da basit bir iş olmadığını hatta ibadetin özü olduğunu hatırlatan Sofuoğlu,¹⁰⁶ bedenimizi, zihnimizi ve ruhumuzu duaya hazırlamak için aynı hassasiyeti göstermemiz gerektiğini¹⁰⁷ ve aceleci davranmamamızın¹⁰⁸ önemini dile getirmiştir.¹⁰⁹ Sofuoğlu’nun şu tespitlerinin ise üzerinde tefekkür edilmesi gerekmektedir:

“... dua etmek görüldüğü gibi basit ve kolay bir iş değildir. Ne zaman dua edileceğini, ne zaman sükût edileceğini bilebilmek temiz, fakat tertemiz bir kalbe sahip olmakla (belki) mümkün olabilir. Böyle bir kalbe sahip olabilmek o kadar zor görünmektedir ki, belki bir ömür boyu bedeni ve ruhu sağlam bir eğitimden geçirmek gerekebilir. Kim bilir belki bu da yeterli olmayabilir. Ebedî olan bir hayat için bunu yapmaktan başka bir çare bilinmiyor.”¹¹⁰

2.1.1.1.3. İbadet Duaları

Sofuoğlu’nun, eserin birinci bölümünü “İbadet Duaları” na ayırdığı görülmektedir. Sofuoğlu, namaz kılabilmenin ön şartı olan abdestle ve akabinde gusül abdestiyle konuya giriş yapmaktadır. O, abdest âzâlarından her birini yıkarken okunabilecek dua örneklerini

¹⁰¹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 48-49.

¹⁰² Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 39.

¹⁰³ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 49.

¹⁰⁴ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 27.

¹⁰⁵ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 34-35.

¹⁰⁶ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 24.

¹⁰⁷ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 24-25.

¹⁰⁸ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 34-35.

¹⁰⁹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 24-54.

¹¹⁰ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 35-36.

vermekle¹¹¹ birlikte zikredilen bu duaların okunmasının müstehap olduğunu, illâki okunması gerekmediğini, kişilerin bildiği uygun başka duaları da okuyabileceğini ya da gönlünden geldiği gibi niyâzda bulunabileceğini belirtmektedir.¹¹²

Sofuoğlu, “Namaz ve Namaz Duaları” kısmında, İslâm’ın beş temel şartından biri olan, dinin direği¹¹³ olarak tanımlanan namazın önemine değinerek namaz çeşitleri hakkında bilgi verir.¹¹⁴ Beş vakit namazlardan önce ezan okumanın ve kâmet getirmenin sünnet-i müekkeke olduğunu ifade eder. Zira ona göre, ezan bir yerin Müslüman yurdu olduğunun işaretlerindendir.¹¹⁵

“Namazlarda Niyet” başlığı altında, gerek yalnız başına gerek cemaatle kılınan vakit namazlarında kişinin nasıl niyet edeceğini açıklayan Sofuoğlu, kolaylık olması açısından her vaktin sünnetleri, farzları veya son sünnetleri için niyet örnekleri vermektedir. Bu yöntemi aynı açıklıkla ayrı ayrı “Cuma Namazı”, “Bayram Namazları”, “Teravih Namazı”nın niyetlerinin nasıl yapılacağını gösterirken de devam ettirmektedir.¹¹⁶ Sofuoğlu, her namaza niyetlenmenin usulünden bahsettikten sonra eserini, bir bölüm şeklinde “Namazın Kılınışı”nı izâh ederek sürdürmekte, namaz esnasında okunan dua ve sûreleri¹¹⁷ anlamlarıyla birlikte sıraladıktan sonra namazdan sonra okunacak tesbihatlara, “Esmâ-i Hüsnâ”ya, “Cenaze Namazı ve Duaları”, “Diğer Nafîle Namazlar ve Duaları”na yer vererek bölümü bitirmektedir.¹¹⁸

Sofuoğlu, eserinin ikinci bölümünde “*Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın.*”¹¹⁹ buyurarak kendisini örnek gösteren Hz. Peygamber’in namazı nasıl kıldığını, namazda okunan dua ve sûreleri, namaza giden süreçte yerine getirilen diğer ibadetleri, birlikte ya da tek başına kılınan namazlarda bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken hususları, kulluğun

¹¹¹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 55-63.

¹¹² Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 64.

¹¹³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 5/245.

¹¹⁴ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 64-65.

¹¹⁵ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 66.

¹¹⁶ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 70-80.

¹¹⁷ Fil sûresinden Nâs sûresine kadar.

¹¹⁸ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 80-177.

¹¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-şâhih*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Ezân”, 18.

özü olan duayı¹²⁰ Kur'ân ve sünnet ışığında ele alarak bir Müslümanın bilmesi gerekenleri herkesin anlayabileceği bir tarzda, kolaylaştırıcı¹²¹ bir şekilde dile getirmiş, kaleme almıştır.¹²²

2.1.1.1.4. Günlük Hayatta Okunabilecek Bazı Dualar

Kur'ân “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) ‘Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!’”¹²³ şeklindeki âyetiyle inanlara sürekli kendisini anmalarını buyurmaktadır. Bunun yanı sıra “... Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.”¹²⁴ âyetiyle de gözümüzü her zaman Hz. Peygamber'e çevirmemizi salık vermektedir. Hz. Peygamber'in dâima Allah'ı zikrettiği de ayrıca hadislerde haber verilmektedir.¹²⁵ Bu doğrultuda, Sofuoğlu, eserinin “Günlük Hayatta Okunabilecek Bazı Dualar” başlıklı bu bölümünde Hz. Peygamber'in günlük hayatındaki duaları örneklendirmektedir: “Sabah Kalkınca Okunacak Dua”, “Tuvalete Girerken Okunacak Dua”, “Tuvaletten Çıkınca Okunacak Dua”, “Banyoya Girerken Okunacak Dua”, “Banyodan Çıkarken Okunacak Dua”, “Evden Çıkıp İşe Giderken Okunacak Dua”, “Evden Çıkarken Okunacak Diğer Bir Dua”, “Dükkân veya Yazıhane Gibi Yerleri Açarken Okunacak Dua”, “İşe Başlarken veya İş Esnasında Okunacak Diğer Bir Dua”, “Eve Girerken Okunacak Dua”, “Yatağa Girerken Okunacak Dua”, “Uykuda Korkan Kimsenin Okuyacağı Dua”, “Gece Uyanan Kimsenin Okuyabileceği Dua”, “Güzel Rüya Görmek İçin Okunacak Dua”, “Erken Kalkmak İçin Okunacak Dua”, “Yemek Duası”, “Hilali Görünce Okunacak Dua”, “Oruç ve İftar Duası”, “Kabir Ziyaretinde Okunacak Dua”, “Fakirlikten Kurtulmak İçin Okunacak Dua”, “Sıkıntıya Düşen Kimsenin Okuyacağı Dua”, “Hastalıktan Şifa Bulmak İçin Okunacak Dua”, “Hapşırın Kimseye Söylenecek Dua”, “Zararlı Hayvanlardan Emin Olmak İçin Okunacak Dua”, “Son Nefeste İmanla Gitmek İçin Okunacak Dua”, “Bir Ölüm Haberi Alınca Okunacak Dua”, “Sadaka Verince Okunacak Dua”, “Rüzgâr veya Fırtına Çıkınca Okunacak Dua”, “Nazar Değmesine Karşı Okunacak Dua”,

¹²⁰ Tirmizî, “Deavât”, 1.

¹²¹ “Zikrettiğimiz bu abdest dualarını okumak müstehaptır. Mutlaka bu duaları okumak gerekmez. Kişi bildiği başka uygun duaları da okuyabilir. Eğer bilmiyorsa Türkçelerini söyleyebilir veya Kur'ân'dan bildiği bazı dua âyetlerini okuyabilir ya da gönlünden geldiği gibi dualar okur.” bk. Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 64.

¹²² Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 57-177.

¹²³ Âl-i İmrân 3/191.

¹²⁴ el-Ahzâb 33/21.

¹²⁵ Müslim, “Hayız”, 117.

“Tilavet Secdesi Duası”, “Belanın Defi İçin Okunacak Dua”, “Derse Çalışırken veya İmtihana Girerken Okunacak Dua”, “Yolculuğa Çıkarken Okunacak Dua”, “Şoförlerin Araç Kullanmadan Önce Okuyacakları Bir Dua”, “Gerdek Gecesi Okunacak Dua”, “Hamile Kadının Okuyacağı Dua”, “Doğum Esnasında Okunacak Dua”, “Çocuk Okula Başlarken Okunacak Dua”, “Tohum Ekerken Okunacak Dua”, “İşçilerin İşbaşı Yaparken Okuyacakları Dua”, “Öfkelenince Okunacak Dua”, “Maaşlar veya Ücretler Verilirken Okunacak Dua”, “Bir Makam Sahibinin Huzuruna Çıkarken Okunacak Dua”, “Önemli Kararlardan Önce Okunabilecek Bir Dua”, “Mahkûmların Okuyacakları Dua”, “Savaşa Giderken Okunacak Dua”, “Güzel Arzu ve Meşru İstekler İçin Dua Âyetleri”, “Güzel Arzu ve İsteklerin Kabulü İçin Okunacak Secde Âyetleri”, “Maddî ve Mânevî Mertebeler Elde Etmek İçin Okunacak İki Âyet”, “Bir Ev veya Daire Satın Alınıp Yerleşince Okunacak Dua”, “İsm-i A’zam Duası”, “Salavât-ı Şerîfeler”, “Seyyidü’l-İstiğfâr.”¹²⁶

Sofuoğlu, dualarla iç içe geçen bir hayatın güzelliğini işte bu bölümde ortaya koyarak, sabah akşam Rabb’ini tesbih etmesi¹²⁷ ve hayatını duayla anlamlandırması gereken Müslümanlara yol göstermektedir.¹²⁸

2.1.1.1.5. Din Görevlilerinin Bilmesi Gereken Bazı Dualar

Sofuoğlu, kitabının “Din Görevlilerinin Bilmesi Gereken Bazı Dualar” başlıklı bu bölümünde din hizmetlilerinin bilmesi gereken birtakım dualardan bahsetmektedir. Her ne kadar dinimizde diğer inançlarda karşımıza çıkan belli başlı imtiyazlara sahip din adamı zümresi yok ise de ihtiyaçların çeşitlendiği, iş bölümünün yaygınlaştığı, herkesin farklı farklı iş kollarında uzmanlaştığı günümüz dünyasında namazları kıldırان, cenaze ve defin işlemlerinde yardımcı olan, hutbeleri okuyan kısacası toplumda bir takım dinî merasimleri yerine getirerek dinî hizmetleri yürütecek aynı zamanda toplumu irşad edecek yeterli bilgi seviyesine sahip din görevlilerine ihtiyaç hâsıl olmuştur.¹²⁹

Milletlerin tarihlerinde nice destanlar, kahramanlık öyküleri vardır. Bir millet ölüm kalım mücadelesi vererek varıyla yoğuyla savaşa katılmak zorunda kalabilir. Bu zorlu ölüm kalım mücadelelerinde bile asla unutulmaması gereken bir ayrıntı vardır. Bir kısım insanlar en az

¹²⁶ bk. Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 181-254.

¹²⁷ el-Ahzâb 33/41-42.

¹²⁸ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 181-254.

¹²⁹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 257.

savaşa iştirak etmek kadar değerli olan bir görevi yerine getirmelidir. Bu görev, dinde yeterli bilgi sahibi olmak için geceli gündüzlü gayret göstermek ve seferden dönen topluluklarını irşad etmek için geride kalmaktır.¹³⁰ Bu vazife toplumun varlığını sürdürebilmesi için en az cepheye gitmek kadar elzemdir. “Bu itibarla Müslümanların kendilerini aydınlatacak ve gerekli durumlarda uyaracak derin bilgi sahibi kimseler yetiştirmek için üzerlerine düşeni yapmaları bir görevdir. Dinin doğru anlaşılması için yapılacak ilk iş kuşkusuz din ilimlerine gereken emeğin verilmesidir.”¹³¹ Toplumun dinî ihtiyaçlarına rehberlik etmeyi kendisine şiar edinmiş din görevlileri bu bölümde, “Cuma Hutbesi ve Duası”, “Bayram Hutbeleri”, “Telkin Duası”, “Vaaz Duaları”, “Nişan ve Nikâh Duaları”, “Yağmur Duası”, “Sakal Duası”, “Hatim veya Mevlid Duası”, “Asker Uğurlama Duası”, “Hacıları Uğurlama Duası”, “Çarşı-Pazar Duası”, “Damat Giydirirken Okunacak Dua”, “Damadı Gerdeğe Koyarken Okunacak Dua” ve “Tecdîd-i İman Duası” gibi birçok duaya kolaylıkla ulaşabilmektedir.¹³² Bununla birlikte Sofuoğlu, bu kısımın yalnızca din görevlilerinin beklentisine cevap vermeyi amaçlamamıştır. Herkesin olmasa da dinini temel dinî bilgiler seviyesinde öğrenmek isteyip yeterli zamanı bulamayan insanların bilme ihtiyacı duyduğu bu duaları kolaylık olması bakımından bir başlık altında vermeyi faydalı görmüştür.¹³³

2.1.1.1.6. Âyet ve Hadislerden Seçilmiş Dualar

“İnsan sevap ve günah işleme özelliği olan bir varlıktır. Allah’ın yanındaki değeri ise sevap işleme kabiliyetini geliştirdiği ölçüde yüksektir. Bununla beraber Allah günah işleyen kulunu günah deryasında başıboş bırakmaz. O günah işliyor diye rahmet kapılarını kapatmaz, dâima açık tutar.”¹³⁴ diyen Sofuoğlu, “Âyet ve Hadislerden Seçilmiş Dualar” başlıklı bu kısımda âyet ve hadislere yer vererek bir müminin içine düştüğü hallerde Allah’a nasıl niyazda bulunması gerektiğini gösterir.¹³⁵ İnsan bazen bilerek bazen de bilmeyerek günaha dalmakta ve günahlarından arınmak için bir çıkış kapısı aramaktadır. Çünkü Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemek yine Allah’ın emridir.¹³⁶ Peygamberlerden dahi niceleri hataya düşmüştür.¹³⁷ Bu doğrultuda

¹³⁰ et-Tevbe 9/122.

¹³¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 3/75.

¹³² Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 258-290.

¹³³ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 257.

¹³⁴ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 9. Ayrıca bk. eş-Şems 91/8.

¹³⁵ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 9-17.

¹³⁶ ez-Zümer 39/53.

¹³⁷ el-Bakara 2/36; ayrıca bk. Tâhâ 20/120-121; el-Enfâl 8/67; Hûd 11/45-47; Yûsuf 12/24; el-Enbiyâ 21/63, 87; el-Kasas 28/15.

Sofuoğlu, Kur’ân’da ve hadislerde tevbenin önemine dair ifadeleri bize sunmaktadır. Başlarına gelen hallerden dolayı Hz. Peygamber’in ve diğer peygamberlerin nasıl dua ettiklerini örneklendirmektedir.¹³⁸

2.1.1.2. Eserin Literatüre Katkısı

“Açıklamalı Büyük Dua Kitabı” gerek yöntemi ve üslubu gerekse dikkat çektiği bazı hususlar açısından birçok katkı içermektedir. Öncelikle, yukarıda zikrettiğimiz üzere, halkın ve bilhassa din görevlilerinin dualar hususundaki ihtiyaçları bu eserle cevap verilmektedir. Bununla birlikte eser, bazı uyarıları ve tespitleri ile dikkat çekmektedir. Mesela, insanın sosyal bir varlık olduğu malumdur. İçinde yaşadığımız dünyada her bireyin uyması gereken âdâb-ı muâşeret kuralları vardır. Birlikte yaşamanın kurallarına uyulmaması birçok problemi de beraberinde getirir. “Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma.”¹³⁹ nebevî öğüdü çağlar öncesinden âdeta günümüzün problemlerini çözmektedir. Bu meyanda, Sofuoğlu’nun, abdest alırken, bazı Müslümanlarca ihmal edilen bir hususu düzeltmeye yönelik izahları anlamlıdır. Şöyle ki, ülkemizde bazı dinî bilgiler eğitimi veren kitaplarda abdestin nasıl alınacağı açıklanırken, burun temizliğinin sol elle sümkürmek şeklinde yapılacağı aktarılmaktadır.¹⁴⁰ İşte bu eserleri okuyan ve empati yapmayı ihmal edenlerin abdesthanelerde burna su verdikten sonra sol elle sümkürerek burun temizliği yapması nahoş görüntüleri de beraberinde getirmektedir. Sofuoğlu ise bu yanlışın önüne geçebilmek için özellikle abdest alan kişinin yanında başkaları da varsa onların duyacağı şekilde sümkürememesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴¹ Sonuç olarak yapılan her iş en güzeliyle yapılmalıdır. Çünkü “Allah güzeldir, güzel olanı sever.”¹⁴²

Sofuoğlu’nun değindiği bir diğer husus ise camiler ile ilgilidir. İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren eğitim ve öğretim faaliyetleri mescit-cami merkezli yapılmıştır. Camiler ibadetin yanı sıra başta eğitim-öğretim olmak üzere birçok fonksiyonu da icra etmiştir.¹⁴³ Günümüzde camiler mabet olma özelliğinin yanı sıra yaygın din eğitiminin verildiği kurumlar olmaları

¹³⁸ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 293-337.

¹³⁹ Buhârî, “İmân”, 7.

¹⁴⁰ Seyfettin Yazıcı, *Temel Dinî Bilgiler* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 83.

¹⁴¹ “Ağızdan sonra burna üç defa su verilir. Bu, aynı şekilde sağ avuçla verilir. Eğer abdest alınan yerde başka kimse yoksa burna verilen su sol el ile sümkürebilir. Fakat başkaları da varsa onların duyacağı şekilde sümkürememelidir. (Eğer başkaları da varsa sümkürememek gerekir ve buna mutlaka dikkat edilmelidir.)” bk. Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 58.

¹⁴² Müslim, “İmân”, 147.

¹⁴³ Ahmet Önkâl – Nebi Bozkurt, “Cami (Dinî ve Sosyokültürel Tarihi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/49-53.

bakımından önemini korumaktadır. Sofuoğlu da camilerin bu işlevine atıfta bulunarak, tesbihatlardan önce okunan Âyetü'l-kürsî'yi müezzinlerin sesli olarak okumasını tavsiye etmiş, bu vesileyle bilmeyenlerin dinleyerek öğrenebileceğine, yanlış bilenlerin ise yanlışlarını fark edip düzeltebileceğine vurgu yapmıştır.¹⁴⁴

Çevirisini Sofuoğlu'nun yaptığı “Misyoner: İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor?” adlı kitapta¹⁴⁵ Ahmed Hamdi Paşa şöyle demektedir: “Herhangi bir millet yabancı unsurlarla çekinmeden birleşir, karışır ve incelemiden onların âdet ve geleneklerini alırsa o ırk yok olmaya yüz tutar.”¹⁴⁶ “Avrupa'nın huylarını, âdetlerini araştırmaksızın kabul ederseniz, yanarsınız. Çünkü sizi ahlaksız eder. Ahlakı bozulmuş bir millet ise payidar olamaz/ayakta kalamaz.”¹⁴⁷ “Milletimizin fertleri arasında dinî ve millî kültürün zayıfladığı, Batı'nın âdet ve geleneklerinin her geçen gün daha da yaygınlaştığına”¹⁴⁸ dikkat çeken Sofuoğlu'nun bu gerçeklerden hareketle kültürümüzde var olan fakat unutulmaya yüz tutmuş âmin alayını hatırlatması¹⁴⁹ ve “âmin alaylarının önemli bir pedagojik değer taşıdığı ve özellikle çocuklarda büyük bir okuma arzusu uyandırdığı da muhakkaktır.”¹⁵⁰ tespitinde bulunması önemlidir. Zira bir milleti millet yapan değerlerin gelecek kuşağa aktarılması aynı zamanda kültür erozyonunu önlemesi açısından son derece önemlidir.¹⁵¹

“Yarım doktor candan, yarım hoca dinden eder.” atasözünü hatırlatan Sofuoğlu, imam hatip liselerimizde ve hatta ilahiyat fakültelerimizde din eğitiminin yeterli düzeyde olmadığını düşünmektedir. İlahiyat eğitiminin daha uzun bir sürece yayılması gerektiğini söylerken eğitim sürecindeki nitelikli kaynak eksikliğine de dikkat çekmektedir.¹⁵² Sofuoğlu'nun, bir Müslümanın, âyetteki buyrukları, Hz. Peygamber'i ve evvelki peygamberleri göz önünde bulundurarak nasıl dua edebileceğine dair bilgi sunduğu bu eseri talebenin, din hizmetlisinin ve

¹⁴⁴ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 109.

¹⁴⁵ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner -İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor-*, sad. M. Cemal Sofuoğlu (İstanbul: Ege Basım Yayın Tesisleri, 2018). İlerleyen bölümlerde eserin içeriği hakkında kapsamlı bilgiler verilmiştir.

¹⁴⁶ bk. Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 44.

¹⁴⁷ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 45.

¹⁴⁸ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 596.

¹⁴⁹ Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, 218-220.

¹⁵⁰ Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1991), 3/63.

¹⁵¹ “Bizim millet olarak varlığımız veya yokluğumuz İslâmiyet’le olan ilgimize bağlıdır; bu ilgi kuvvetlendikçe dirilir, zayıfladıkça da zayıflarız. İnancı olmayan milletler asla yaşayamazlar. Allah’ın muradının bizim yönümüzde tecelli etmesi için ruhlarımızda yeni bir inkılap yapıp hakka yönelmemiz gerekiyor.” bk. Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 786.

¹⁵² Sofuoğlu, “İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri”, 237-238.

halkın ihtiyacına cevap vermekte ve bu husustaki eksikliğin giderilmesine bir nebze de olsa katkı sağlamaktadır. Eser, bu özelliği sebebiyle epey ilgi görmüştür.¹⁵³

Dua ibadetin özüdür.¹⁵⁴ Namaz ve dua hakkında âyetler ve hadisler ışığında sunulan bilgilerin, kitapta hem Arapça metni hem de Türkçe tercümesi ile yer alması okuyucuya kolaylıklar sağlamaktadır. 306 âyet ve 169 hadisin zikredildiği eserde konuyla ilgili hadislerin çoğunlukla muteber hadis kaynaklarından seçildiği görülmektedir ki bu özellik halk içerisinde dua adabına dair ortaya çıkmış yanlış algı ve uygulamaların önüne geçmesi ve sağlam olanı ikame etme açısından önemlidir. Çalışma, bakanlık tarafından da takdir görmüş ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerine yardımcı ders kitabı olarak tavsiye edilmiştir.¹⁵⁵

2.1.2. Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları

Sofuoğlu ve Avni İlhan tarafından¹⁵⁶ birlikte kaleme alınan ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından 1997 yılında Ankara’da neşredilen “Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları” isimli eser sıklıkla gündeme getirilen bir konuya değinilmektedir. Müelliflerin doğru bilgiye ulaşmak isteyen çeşitli kültür seviyesindeki okurlar için kaleme aldıkları çalışma, kitabın yazılış amacının izah edildiği “Önsöz” ve ardından “Giriş” bölümüyle başlamaktadır.¹⁵⁷ Beş bölümden oluşan kitapta Alevîlik Bektaşîlik hususunda birçok bilgi ve tespiti yer verildikten sonra “Sonuç” bölümüyle genel bir değerlendirme yapılmış, ayrıca konuyu derinlemesine öğrenmek isteyenler için bir yol haritası niteliğinde belli başlı kaynaklar gösterilerek eser tamamlanmıştır.

2.1.2.1. Eserin İçeriği

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından 1997 yılında Ankara’da neşredilen eser, “Şiîlik¹⁵⁸-Alevîlik –Bektaşîlik” konusuyla başlamakta ve sırasıyla “İslâm’da İnanç Esasları”, “On İki İmam”, “Şiîlik, Alevîlik ve Bektaşîliğin Tarihçesi”, “Şiîlik, Alevîlik ve Bektaşîlikte Temel

¹⁵³ Demirci, “Farklı Bir İlahiyatçı: Cemal Sofuoğlu”, 57.

¹⁵⁴ Tirmizî, “Deavât”, 1.

¹⁵⁵ “Bu kitap, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun 13.10.1992 tarih ve 006336 sayılı kararı ile İmam Hatip Lisesi öğrencilerine yardımcı ders kitabı olarak tavsiye edilmiştir.” bk. Sofuoğlu, *Dua Kitabı*, IV.

¹⁵⁶ Prof. Dr. Avni İlhan, DEÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

¹⁵⁷ Cemal Sofuoğlu-Avni İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), “Önsöz”, XI.

¹⁵⁸ Şîa: “Resûl-i Ekrem’in vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali’ye ve onun evlâdından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade eder.” bk. Mustafa Öz, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/111.

Prensipier” ve “Bazı Güncel Meseleler” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Kitabın “Sonuç” kısmında ise Sofuoğlu ve İlhan’ın konu hakkındaki kanaatleri yer almaktadır. Söz konusu başlıklar aşağıda incelenecektir.

2.1.2.1.1. Giriş: Şîlik - Alevîlik -Bektaşîlik

İnsanlık tarih boyunca insanlık inişli çıkışlı nice badirelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Kulluk için yaratılan¹⁵⁹ âdemoğlu zaman zaman yanlış yollara sapmış, Allah ise onu başboş bırakmayarak hidayet vesilesi mesajlarını elçiler aracılığıyla ona ulaştırmıştır. Bu doğrultuda, Hz. Peygamber, “*Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın*”,¹⁶⁰ “*Allah ve Resulünün çağrısına uyun.*”¹⁶¹ emirleri gereği bir araya gelen Müslümanları kendinden sonraki dönemlere hazırlamayı ihmal etmemiş, farklı problemler karşısında çözüm yolunun Kur’ân’da ve kendisinin söz ve uygulamalarında aranmasını eğer bu iki kaynaktan cevap bulunamıyorsa kendi görüşüyle ictihad ederek bir karara varılmasını tavsiye etmiştir.¹⁶² Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslâm hızla yayılmaya devam etmiş, İslâm coğrafyasının genişlemesiyle Müslümanların sayısı hızla artarken farklı millet ve kültürler ile etkileşim yeni soru ve problemleri de beraberinde getirmiştir.¹⁶³ Yeni soru ve problemler karşısında ortaya çıkan farklı bakışlar çeşitli grupların, ekollerin, mezheplerin... vs. doğmasına sebep teşkil etmiştir.

Bu gerçekler ışığında müelliflerimiz, eserin “Giriş” bölümünde mezhep, tarikat kavramlarını, “İslâm Dininde Mezhebin Yeri Var Mıdır, Varsa Gerekli Midir?” sorularını, “Farklı Mezhepler ve Günümüzde Mezhep Olgusu” konusunu irdelemektedir. Bunların yanı sıra Sofuoğlu ve İlhan, şu uyarıyla bu bölümü sonlandırmaktadır: “Komünizmi temsil eden ve dünya komünistlerini destekleyen Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bu ideolojinin ülkemizdeki bir kısım mensupları ve ateist bazı kimseler, komünizm ve dinsizliği açıktan propaganda etmenin modası geçtiği için sapık düşünce ve görüşlerini bazı mezheplerin arkasına sığınarak yaymaya çalışmaktadırlar.”¹⁶⁴

¹⁵⁹ ez-Zâriyât 51/56.

¹⁶⁰ Âl-i İmrân 3/103.

¹⁶¹ el-Enfâl 8/24.

¹⁶² Tirmizî, “Ahkâm”, 3.

¹⁶³ Vesile Şimşek, “İslâm Medeniyetinin Temelleri ve Tarihi Gelişim Süreci”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 45 (Mart 2020), 285-288.

¹⁶⁴ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 10.

2.1.2.1.2. İslâm'da İnanç Esasları

Sofuoğlu ve İlhan, konunun daha iyi kavranabilmesi için Alevîlik-Bektaşîlik'e değinmeden önce "İslâm'da İnanç Esasları" başlığı altında kendisini İslâm çatısı altında gören mezheplerin ortak inanç esasları hakkında bilgi vermektedir.¹⁶⁵ Zira, İslâm dünyasında kendisini Müslüman olarak tanımlayan herkesin kabul ettiği müşterek inanç esaslarının ortaya konulması, mezhep ve tarikatlar arası farklılıkların doğru bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Yeryüzünde hangi mezhep ya da tarikata mensup olursa olsun, Müslümanların tamamı İslâm dininin özü ve temeli olan, diğer inanç esasları ve hükümlerinin üzerine inşa edildiği tevhid inancına sahiptir. Allah'ın adaleti gereği insanı yeni bir âlemde dirilterek dünyada iken yapıp ettiklerinin hesabını soracağına inanmaktadır. Bu kabullere göre, herkes, hiçbir kimse zerre miktarı dahi haksızlığa uğratılmadan amellerinin karşılığını ahirette görecektir.¹⁶⁶ Peygamberler de Allah'ın birliğini ve öldükten sonra insanları nelerin beklediğini bir yandan tebliğ ederken bir taraftan da hayatlarıyla inananlara rol model olmuşlardır. Hiç kuşkusuz ki, kendini Müslüman olarak kabul eden insanların bu üç temel inanç "tevhid-nübüvvet-ahiret" etrafında birleştiği görülmektedir. Sofuoğlu ve İlhan'ın belirttiği üzere, azınlık sayılabilecek bazı aşırı grupları hariç tutarsak, Alevî ve Bektaşîlerin de neredeyse tamamının bu inanç esaslarına bağlılıklarında şüphe yoktur.¹⁶⁷

2.1.2.1.3. On İki İmam

"On İki İmam" başlıklı bu bölümde Sofuoğlu ve İlhan, İslâm kültüründe önemli yeri olan on iki imamın hayatına dair bilgiler sunmaktadır. On iki imam tabiri, başta Hz. Ali (öl. 40/661) olmak üzere, oğulları Hasan (öl. 49/669) ve Hüseyin (öl. 61/680) ile birlikte Hüseyin'in (r.a.) neslinden gelen Zeynelâbidîn (öl. 94/712), Muhammed el-Bâkır (öl. 114/733), Ca'fer es-Sâdık (öl. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (öl. 183/799), Ali er-Rızâ (öl. 203/818), Muhammed el-Cevâd (öl. 220/835), Ali el-Hâdî (öl. 254/868), Hasan el-Askerî (öl. 260/874), Mehdî el-Muntazar (gaybeti 260/874) ile nihayete eren imamlar hakkında kullanılmaktadır. Güzel ahlâkları ve

¹⁶⁵"İslâm dünyasında birçok fikhî mezhebin bulunmasını İslâm'ın canlılığına, bir hayat dini oluşuna bağlayabiliriz. Diğer bir ifadeyle İslâmiyet zorluk değil, fakat kolaylık dinidir. Mezheplerin çokluğu İslâmiyet'in kolaylık dini oluşunu gösteren bir delildir. Müslümanlara düşen görev mezhep farklılıklarının önemli olmadığını, asıl önemli olanın tevhid inancı etrafında birleşmek olduğunu kavramaktır." bk. Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 79.

¹⁶⁶ el-Enbiyâ 21/47.

¹⁶⁷ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 11-24, 103-107, 145-146.

örnek hayatlarıyla hem Alevî hem de Sünnî¹⁶⁸ çevreler tarafından sevilen ve saygı duyulan on iki imam hakkında yeterli bilgiye de tam olarak sahip olunmadığını düşünen müelliflerimiz,¹⁶⁹ kaynaklardan derledikleri bilgiler doğrultusunda, on iki imamı kitabın bu bölümünde tanıtmaktadır.¹⁷⁰

2.1.2.1.4. Şîlik, Alevîlik ve Bektaşîliğin Tarihçesi

Sofuoğlu ve İlhan, bu kısımda, İslâm tarihinde yüzlerce fırkaya ayrılmış Şîliğin doğuşu ve başlangıcı hakkındaki iddiaları objektif bir şekilde ortaya koymaktadır. Şîliğin ortaya çıkışı ile irtibatlandırılan Gadir-i Hum'da ve Sakîfetü Benî Sâide'de yaşanan olaylar anlatılırken bu olayların Şîî ve Sünnî kaynaklarda nasıl yorumlandığını da müellifler gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte hilâfet ile ilgili vuku bulan hilâfet tartışmaları, Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) ve Hz. Ömer (öl. 23/644) zamanında hal yoluna koyulsa da Hz. Osman'ın (öl. 35/656) şehit edilişi ile ortaya çıkan kargaşa İslâm dünyasında bugün bile izlerini görmenin mümkün olduğu büyük tefrikaları beraberinde getirmiştir. Hz. Osman'ın (r.a.) katillerinin bulunarak hak ettikleri cezaya çarptırılması ve düzenin tekrar sağlanması halifelik makamına yeni oturan Hz. Ali'nin (öl. 40/661) sorumluluğu olarak görülse de dönemin şartları içerisinde buna imkân bulunamamıştır. Şam valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (öl. 60/680) yeni halifeye biat etmemesi, biat edenlerin ise umduklarını bulamaması gibi siyasî sâiklerle yaşanan Cemel Vak'ası ve ardından Şam valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın isyanı, Sıffin Savaşı'na sebep olmuştur. Hz. Ali'nin (r.a.) şehit edilmesinin ardından Hz. Hasan (r.a.) devlet başkanı olarak Müslümanları içine düştüğü kargaşadan kurtarmak, birlik ve beraberliği yeniden tesis etmek istemiştir. Bu sebeple Şam valisi Muâviye b. Ebû Süfyân ile anlaşarak hilâfetten ayrılmıştır. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ölümü üzerine yerine geçen Yezîd b. Muâviye (öl. 64/683) iktidarını perçinlemek için Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i (r.a.) aile fertleriyle birlikte şehit etmiştir.¹⁷¹ İşte o güne kadar sadece siyasî bir mahiyet taşıyan Hz. Ali (r.a.) taraftarlığı, Ehl-i beyt'e yapılan eylemler nedeniyle giderek dinî hüviyete bürünmüş ve bir mezhebin temelleri atılmaya başlanmıştır.¹⁷² Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehit edilişinin ardından Emevîlere karşı Ehl-i beyt adına

¹⁶⁸ Sünnî (Ehl-i Sünnet): "Hz. Peygamber ile ahabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabir." bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/525.

¹⁶⁹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 27.

¹⁷⁰ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 25-63.

¹⁷¹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 67-76.

¹⁷² Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 76.

ayaklanmalar olsa da bu isyanlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Abbâsîler de, siyasî gelecekleri için tehlike gördükleri Hz. Ali evladına karşı sert bir politika sürdürerek, isyanları ağır bir şekilde bastırmıştır. Nitekim her iki devri de yaşayan bir şair “Keşke Mervânoğulları’nın zulmü bize tekrar geleydi de Abbâsoğulları’nın adaleti yerin dibine bataydı.”¹⁷³ demiştir. Yaşanan süreçler sonunda kendi içinde birçok fırkaya ayrılan ve Ehl-i beyt taraftarı olduğunu söyleyen kitleler farklı mezhepler adı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber sonrasında yaşanan olayları, yukarıda zikredildiği üzere, kronolojik bir şekilde hatırlatarak bu hadiselerin mezhepleşmelere sebep olduğundan ve böylelikle Şîa’nın da temellerinden bahseden müellifler daha sonra aynı bölüm içerisinde “Türklerin Müslüman Olması ve Şîilikle İlk Temasları” alt başlığı ile Türklerin İslâmlaşma ve Şîa ile karşılaşma süreçlerine yer vermektedirler.¹⁷⁴

2.1.2.1.5. Şîilik, Alevîlik ve Bektaşîlikte Temel Prensipler

Sofuoğlu ve İlhan yakın zamanlara kadar içe dönük, kapalı bir toplum olmalarından dolayı Alevîler hakkında tatmin edici bilgilere ulaşmanın zor olduğunu ifade etmektedirler.¹⁷⁵ Dolayısıyla Alevîlik, bilen de bilmeyenin de fikir beyan ettiği bir konu haline gelmiştir.¹⁷⁶ Oysaki doğru kaynaklardan Alevîliği bilmek, anlamak ve tanımak için gayret gösterilseydi, bir kimlik de bu kadar içine kapanmak zorunda kalmayabilecekti.¹⁷⁷ Zira Sofuoğlu ve İlhan’ın belirttiği üzere, azınlık sayılabilecek bazı aşırı grupları hariç tutarsak, Alevî ve Bektaşîlerin neredeyse tamamının tevhid, nübüvvet ve ahirete iman noktasında diğer Müslümanlarla arasında önemli bir fark yoktur.¹⁷⁸ Bu doğrultuda, Alevîlik ve Bektaşîlikte mevcut olan temel prensipler hakkında bilgi veren müelliflerimiz, Alevî ve Bektaşîlerin erkân ve ayinlerinden, toplumsal hayatta uygulayageldikleri adetlerinden, suç olarak kabul ettikleri tutum-davranışlardan ve bunların cezalandırılması hususundaki muamelelerinden bahsetmektedirler. Dolayısıyla, bu gelenek mensuplarının sosyal hayatından tutun da inanç esaslarına, günlük yapmış olduğu ibadetlerden, ahlâkî davranışlarına kadar birçok konunun, her seviyeden okuyucunun anlayabileceği sade bir dille okuyucuya sunulduğu görülmektedir.¹⁷⁹

¹⁷³ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 77.

¹⁷⁴ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 79-96.

¹⁷⁵ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 109, 118.

¹⁷⁶ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, “Önsöz”, XI.

¹⁷⁷ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, XI, 109, 111, 118.

¹⁷⁸ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 103-106.

¹⁷⁹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 99-119.

2.1.2.1.6. Bazı Güncel Meseleler

Sofuoğlu ve İlhan, Alevîlik-Sünnîlik konusunun bir istismar meselesi haline getirildiğini düşünmektedirler. Onlara göre bizi biz yapan nice ortak paydamız var iken, kardeşkanı bir hiç uğruna dökülmüştür.¹⁸⁰ İşte bu bölümde kardeşlik ve birliğimize yönelik saldırıları bertaraf etmenin yolunu müelliflerimiz, okuyucunun gözleri önüne sermektedir. Cem evlerinin statüsü ve konumu, cem evleri etrafında yapılan tartışmalar, devletin bu konuda nasıl tavır aldığı ve alması gerektiği meselesine de değinen Sofuoğlu ve İlhan, tüm inananları bir araya toplayan, hiçbir mezhep veya tarikat ayrımı yapılmaksızın tüm Müslümanların tek mâbedi olan camiler varken cem evinin gerekip gerekmediği konusunda fikirlerini beyan etmişlerdir. Özellikle mezhep farklılıklarının siyasî platforma çekilmesinin sakıncaları dile getirilerek meselenin birlik ve beraberliğimize zarar vermeden halledilmesi adına çözüm yolları sunulmuş, ayrıca dikkat edilmesi gereken hususlara da yer verilmiştir.¹⁸¹

Sofuoğlu ve İlhan, eserde, hiçbir bilimsel temele dayanmayan, konuyu ideolojisi uğruna kasıtlı olarak saptırmak suretiyle birlik ve beraberliğe zarar vermeye çalışan kişi veya kesimlerin Alevîlik- Bektaşîlik adı altında bazı söylemler ve iddialar geliştirdiklerini dile getirmiş ve bunları şu başlıklar altında göstermeye çalışmışlardır:

- a) “Alevîlik Bağımsız Bir Dindir” Diyenler¹⁸²
- b) “Alevîlik Zerdüştlüğün Uzantısıdır” Diyenler¹⁸³
- c) “Alevîlik On İki İmam Şiîliğidir” Diyenler¹⁸⁴
- d) “Alevîlik İslâm’ın Anadolu Yorumudur” Diyenler¹⁸⁵
- e) “Alevîlik Bir Yaşam Biçimidir” Diyenler¹⁸⁶
- f) “Alevîlik Toplumsal Bir Başkaldırıdır” Diyenler¹⁸⁷

¹⁸⁰ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 123.

¹⁸¹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 121-135.

¹⁸² Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 135-137.

¹⁸³ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 137-138.

¹⁸⁴ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 138-139. “Alevîliğin kökeni ve mahiyeti bakımından Şiîlikle ilgisini tamamen inkâr etmek mümkün olmadığı gibi onu on iki imam Şiîliği ile aynileştirmek de mümkün değildir.” bk. Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 138.

¹⁸⁵ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 139.

¹⁸⁶ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 139-140.

¹⁸⁷ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 140-141.

g) “Alevîlik Komünist Kavramlar İçeren Öğretidir” Diyenler¹⁸⁸

h) “Alevîlik Materyalist Bir Anlayıştır” Diyenler¹⁸⁹

Son olarak müelliflerimiz, Alevîlik-Bektaşîliğin Diyanet’te temsil meselesini konu etmişlerdir. Bu meyanda, Diyanet İşleri Başkanlığının herhangi bir mezhep veya tarikat adına hareket etmediğini dolayısıyla Alevîlerin temsil edilmediği iddialarının doğruyu yansıtmadığını dile getirmişlerdir.¹⁹⁰

2.1.2.1.7. Sonuç

Sofuoğlu ve İlhan, “Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları” adlı kitabın “Sonuç” bölümünde şu hususların altını çizmektedir:

İslâm dini hiçbir mezhebin, tarikatın vb. oluşumların tekelinde değildir. “Lâ ilâhe illâllâh Muhammedün Resûlullâh” deyip kendisini Müslüman olarak tanımlayan ve İslâm’ın ortak paydasında (tevhid-nübüvvet-ahiret) birleşen hiçbir insan, mezhebi, meşrebi ne olursa olsun asla din dışı görülemez, görülmemelidir.¹⁹¹

“...İslâm, Allah’tan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Kâbe’yi haccetmendir.”¹⁹² buyuran Hz. Peygamber kendisine sorulan “İslâm nedir?” sorusuna İslâm’ın beş şartını sayarak cevap vermiştir. Dolayısıyla tüm bu gerçeklere rağmen Alevî kesimde azınlık bir grubun, “Oruç Muharrem orucundan ibarettir.”, “İçki haram olamaz.”, “Bizim namazımızı Ali kılmıştır.” veya “Hz. Ali namaz kılarken şehit edilmiştir, onun için biz namaz kılmayız.” gibi iddialarının elle tutulur bir tarafı yoktur. Bu ve benzeri sözlerin Alevîlik ile yakından uzaktan ilişkisi yoktur.¹⁹³

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatı ve akabinde Sâideoğulları gölgeğinde vuku bulan siyasî tartışmalar sonucu ilk halife olarak Hz. Ebu Bekir’in (r.a.) seçilmesinin ardından Hz. Ali ile yeni halife arasında kırılganlıklar yaşanmıştır. Nitekim bir süre sonra Hz. Ali’nin (r.a.) kırılgılığı

¹⁸⁸ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 141-143.

¹⁸⁹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 143-150.

¹⁹⁰ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 150-153.

¹⁹¹ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 157.

¹⁹² Müslim, “İmân”, 1.

¹⁹³ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 158-160.

geçmiş, halifeyle barışmıştır. Hatta kızını Hz. Ömer (r.a.) ile de evlendirerek arada akrabalık bağı tesis etmiştir. Sofuoğlu ve İlhan'a göre, işbu gerçeklere rağmen tatlıya bağlanan bir meseleyi günümüzde kırgınlığa yol açacak şekilde yorumlamak ve anlamak cehaletten başka bir şey değildir.¹⁹⁴

2.1.2.2. Eserin Literatüre Katkısı

Sofuoğlu ile İlhan tarafından kaleme alınan “Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları” adlı kitapta 47 âyet ve muteber hadis kaynaklarından seçilen 3 hadise yer verilmektedir. Bu eserde, Alevîlik ve Bektaşîlik konularında yaşanan tartışmalara daha mutedil ve kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Birçok kişi veya kesim tarafından yok sayılan bir meselenin iki akademisyen tarafından ele alınması, ayrıca ilgili tartışmalar hakkında toplumsal birlikteliğe katkı sağlayacak cevaplar aranması sonucunda ortaya çıkan kitap, toplumsal uzlaş ve anlayışa katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.

2.1.3. Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli

“Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” adlı çalışma Prof. Dr. Abdulkadir Şener, Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım tarafından ortaya konan uzun süreli bir çabanın sonucu olarak doğmuştur. “Türk meâlcilik tarihinde bir ilk ve bir inkılâp” olarak tanımlanan¹⁹⁵ ve hatta Prof. Dr. Mustafa Yıldırım tarafından “1000 yıllık Türk tarihinde ilk anlaşılan Türkçe meâl”¹⁹⁶ olarak nitelendirilen eserin ilk baskısı 2008 yılında İzmir’de Türkiye Diyanet Vakfı yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.1.3.1. Eserin İçeriği

“Kur’ân bir dil mucizesidir; nazım ve mâna cihetiyle mu‘cizlik vasfını hâiz olup beşer onu hakkıyla tercümeden âcizdir.”¹⁹⁷ Ama aynı zamanda Kur’ân’ın Allah tarafından insanın düşünüp öğüt alması için kolaylaştırıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹⁸ Bu doğrultuda, Yüce Kur’ân

¹⁹⁴ Sofuoğlu-İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, 162; Ayrıca bk. M. Cemal Sofuoğlu, *Şîa’nın Hadis Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1977), 68.

¹⁹⁵ Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 55, 57.

¹⁹⁶ Mustafa Yıldırım, “İkinci Sunum”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 36.

¹⁹⁷ Mustafa Öztürk, “Meâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/207; Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 56.

¹⁹⁸ el-Kamer 54/17, 22, 32, 40.

ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”nde ilâhî mesajın mânâsını olabildiğince duru ve anlaşılır bir dille dilimize aktarmaya gayret eden müellifler, kusursuzluğun mümkün olmadığını, amaçlarının ilâhî kelimeleri anlama noktasında katkı sağlamak olduğunu dile getirmektedirler.¹⁹⁹

Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım bu eserde insanlığa hidayet rehberi²⁰⁰ olarak Allah tarafından gönderilen ilâhî kelimeleri anlamaya ve anlatmaya gayret göstermişlerdir. Sofuoğlu’na göre her türlü bilgiye zahmetsizce ulaşılan günümüzde özellikle geleceğimizin mimarı olan gençlerimizin kirliliğiyle bulandırılan ruh ve zihinlerini arındırmak için saf bir kaynaktan gelen ilâhî kelimelerin yol göstericiliğine ihtiyaç vardır.²⁰¹ Müelliflerimize göre günümüzde yapılan meâl çalışmalarının büyük çoğunluğu ciddiyetten uzak, emek harcanmadan, kopya edilerek hazırlandığı için Kur’ân’ın mânâsını doğru yansıtmaktan epey bir uzaktır.²⁰² Zira mevcut meâllerle Türk okuyucunun Kur’ân’ı anlaması mümkün görünmemektedir. İşte bu sâikle anlaşılır bir meâl yapma mecburiyeti ortaya çıktığından dolayı,²⁰³ “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” Batı kökenli kelimelerden arındırılarak günümüz Türkçesiyle kaleme alınmıştır.²⁰⁴

2.1.3.2. Meâlin İlahiyat Camiasındaki Yansımaları

Meâl hakkında bir değerlendirme yazısı kaleme alan Hüseyin Aydın’a²⁰⁵ göre uzun ve çok yönlü bir çalışmanın ardından Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım, akademisyenlerin de katkılarıyla birlikte Kur’ân’da ne dendiğinden ziyâde ne demek istendiğini aktarmaya çalışmışlardır. Uzun bir süreçte hazırlanan “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, müelliflerin, Kur’ân’dan anladıklarını “sağlam kaynaklara ve belgelere dayandırarak”²⁰⁶ yorumlamaları sebebiyle kelimenin tam anlamıyla bir akademik çalışma özelliği taşımaktadır. Hatta mânâyı lafzın dar kalıpları arasında sıkışıp kalmadan geniş bir perspektifle ve anlaşılır bir şekilde sunması, bilgi ve yorumu

¹⁹⁹ Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 52.

²⁰⁰ el-Mâide 5/16; Yûnus 10/57; en-Neml 27/77; el-Câsiye 45/20.

²⁰¹ *Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020), 7.

²⁰² Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 52.

²⁰³ Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 52.

²⁰⁴ Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 53;

Nuh Arslantaş, “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocam”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 96.

²⁰⁵ Prof. Dr. Hüseyin Aydın, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

²⁰⁶ Hüseyin Aydın, “Vahiy Kültürünün İnsanî Kültüre Dönüştürülmesine Bir Örnek: Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (Ocak 2013), 3.

harmanlayan bir üslupla kaleme alması dolayısıyla bu çalışma, “Kur’ân üzerine yapılmış ilk ve tek akademik çalışmadır.”²⁰⁷ Aydın bu tezini ise “Akademik Çalışma Nedir ve Neyi Başarır?” başlığı altında delillendirmektedir. Ona göre, akademik çalışma bir ekip çalışmasıdır.²⁰⁸ Bu tür bir çalışmada dilbilgisi kurallarına riayet ve dil duyarlılığı gerekir.²⁰⁹ Akademik bir çalışma yalnızca tedavüldeki bilgilerden yola çıkılarak hazırlanmaz, bunlarla beraber daha derine, tarihe iner ve oradaki bilgileri de çalışmaya dâhil eder.²¹⁰ Bu bilgilerden tarafsızca yararlanması gereken kişi karşıt görüşlerden, tepkilerden, şâz fikirlerden de kaçınmamalıdır.²¹¹ Bunların yanı sıra Aydın, akademik çalışma yapmaya niyet eden araştırmacının aynı zamanda kavramsal çalışma yaptığından/yapması gerektiğinden bahseder.²¹² Bu doğrultuda Aydın’a göre, meâllerde, Allah’ın sıfatlarının âyetlerin bağlamı dikkate alınarak tevil edilmesi,²¹³ tercümelerin motamot değil de kastedilen mananın ortaya konulabilmesi için yorumlanarak ifade edilmesi gerekir.²¹⁴ Âyetlerin ve sûrelerin birbirleriyle olan bağlamını gözden kaçırmamak da bir o kadar önemlidir. Çünkü Kur’ân âyetleri birbirini açıklamaktadır.²¹⁵ O, söz konusu meâli bu özellikleri ihtiva etmesi bakımından ayrı bir yere koymaktadır. Aydın, meâlin “Eleştirilecek Yönleri” başlığı altında ise şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu çalışmanın en önemli yönü, kavram şuuru ile çalışılmış olmasıdır. Kavramları, bulundukları bağlantı içindeki anlam zenginliklerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Ama yine de yer yer kavramları kendileri ile temsil ettirmekten kurtulamamışlar; bazı görüşlerini yeterince inandırıcı kaynak ve kanıtlara dayandıramamışlardır.”²¹⁶

Müelliflerin uzun bir süreçte yapmış olduğu çalışmaya dair akademisyenlerin birkaç istisna dışında katkı sunmadıkları ifade edilmektedir.²¹⁷

²⁰⁷ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 3, 26-28.

²⁰⁸ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 4-5.

²⁰⁹ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 5-7.

²¹⁰ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 7-8.

²¹¹ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 8.

²¹² Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 8-15.

²¹³ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 15-17.

²¹⁴ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 17-23.

²¹⁵ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 24-25.

²¹⁶ Aydın, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”, 25.

²¹⁷ Sofuoğlu Kılıç, “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 51-52; Sofuoğlu, “Türküleri Çok Severdi”, 61.

Prof. Dr. Hidayet Aydar,²¹⁸ 2011-2012 ve 2015 güz dönemlerinde, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Kur'ân Tercümesi Teknikleri dersi çerçevesinde farklı öğrenci gruplarına yönelik bir araştırma yapmıştır. Öğrencilerin meâllerle ilgi düzeylerini tespit etme amaçlı olan araştırmada, öğrencilere, daha çok hangi meâli okudukları, yaygın meâllerden hangisini beğendikleri ve önerebilecekleri gibi bazı sorular yöneltmiştir. Aynı zamanda 2011 yılı Kasım ayında, Türkiye'nin dört bir yanından fakülteye gelen öğrencilerin yardımıyla aileler üzerinde bir diğer araştırma yapılmış ve 2580 ailede hangi meâllerin kullanıldığı belirlenmiştir. Daha önce böyle bir çalışma yapılmadığının altını çizen Aydar,²¹⁹ neredeyse Türkiye'nin her vilayetinde yapılan araştırma sonucunda 121 farklı meâlin tespit edildiğini aktarmaktadır.²²⁰ Aileler ve öğrenciler arasında gerçekleştirilen araştırma sonucunda “Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” göze çarpmamaktadır. Fakat, her ne kadar anketin sonuçları arasında bu meâli göremesek de, Aydar'ın, Abdulkadir Şener, Mehmet Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım tarafından uzun bir süreçte hazırlanan eserin başarılı meâller arasında olduğunu dile getirmesi ve bu çalışmayı “meâl ve tercüme kültürümüz açısından yapılmış çok önemli hizmet olarak takdir ettiklerini”²²¹ dile getirmesi konumuz açısından önem arz etmektedir.

“Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” hakkında görüşlerini dile getiren bir başka akademisyen ise Prof. Dr. Mustafa Öztürk'tür. Öztürk, “II. Meşrutiyet'ten Günümüze Kur'ân Meâlleri” adlı makalesinde Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım'ın birlikte hazırlamış oldukları meâlin Türkçesinden çokça istifade ettiğini belirtmekte, dil ve üslup güzelliğinin yanı sıra âyetlerin, konu bütünlüğü dikkate alınarak tercüme edilmesinden dolayı bu eserin kendisi açısından diğer meâllerden ayrıcalıklı bir konumda olduğunu ifade etmektedir.²²²

Meâl hakkında kanaatlerini paylaşan bir diğer önemli isim ise Prof. Dr. E. Ruhi Fırlıdır. Fırlı, “İtiraf edeyim ki bu eser ile yaptıkları işler bakımından kanaatimce Türkiye Cumhuriyeti'nde meâller konusunda bir ihtilal yapılmıştır.”²²³ diyerek meâlin önemine dikkatleri celbetmiştir.

²¹⁸ Prof. Dr. Hidayet Aydar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

²¹⁹ Hidayet Aydar, “Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (Şubat 2015), 132.

²²⁰ Öğrenciler ve aileler üzerinde gerçekleştirilen anketin sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aydar, “Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”, 121-135.

²²¹ Aydar, “Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”, 130-131.

²²² Mustafa Öztürk, “II. Meşrutiyet'ten Günümüze Kur'ân Meâlleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (Eylül 2011), 159, 177-178; a.mlf., “Merhum Cemal Sofuoğlu Hocamın Ardından”, 68.

²²³ E. Ruhi Fırlı, “Üçüncü Sunum”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2016), 42.

Meâlin önemine dair yazmış olduğu bir makalede Sönmez Kutlu'nun²²⁴ şu ifadeleri de konumuz açısından dikkate değerdir:

“Mâtürîdî'ye göre ‘akıl ve vahiy uyum içindedir. O Kur’ân’ı aklın ilkeleri doğrultusunda anlamış, akli da Kur’ân’ın rehberliğinde kullanmıştır.’ Ancak günümüzde yapılan Kur’ân çevirilerine onun bu bakış açısı pek az yansımıştır. Bu çevirilerin başında Prof. Dr. Abdulkadir Şener, Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım tarafından yapılan *Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* gelmektedir. Bu çeviride, 26 âyetin dipnotunda Mâtürîdî anlayışın dikkate alındığı dipnotta açıkça kaydedilmiştir. Dipnotta belirtilmeyen daha pek çok âyette de Mâtürîdî’den yararlanıldığı görülmektedir. Özellikle ahlâkla ilgili âyetlerin ve insan iradesini ve fiillerini ilgilendiren âyetlerin çevirisinde din ve ahlâk arasındaki ilişki ve insan özgürlüğüne vurgu yapılması bunun en önemli örneklerini teşkil etmektedir.”²²⁵

2.1.3.3. Eserin Literatüre Katkısı

Mâide Sûresi’nin 6. âyetinin anlamı farklı meâllerde verilirken “*Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).*”²²⁶ şeklinde bir tercüme karşımıza çıkmaktadır. Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım, kıraat farklılıklarının metne yansıtılmamasını okuyucunun yönlendirilmesi olarak görmekte ve bu durumu doğru bulmadıklarını ifade etmektedirler.²²⁷ Bu örnekte görüldüğü üzere, “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”nin dikkat çeken özelliklerinin başında metin içerisinde kıraat farklılıklarından doğan anlam değişikliklerinin tercümeğe yansıtılması gelmektedir. Müelliflerimiz, Mâide Sûresi’nin 6. âyetini “*Ey iman edenler! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi, kollarınızı yıkayın. Başınızı meshedin, ayaklarınızı da aşıq kemiklerine kadar yıkayın/meshedin.*” şeklinde tercüme etmektedir. Dolayısıyla; Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım tarafından hazırlanan meâl, tercümesinde kıraat farklılıklarına yer vermesi açısından bir ilktir.²²⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere âyetlerin anlaşılması noktasında İmam Mâtürîdî’nin bakış açısına ve görüşlerine yer verilen bu meâl aynı zamanda kullandığı dil açısından da ayrı bir öneme

²²⁴ Prof. Dr. AÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

²²⁵ Kutlu, “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu ile Bazı Anılarım”, 104.

²²⁶ *Kur’ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2020), el-Mâide 5/6; *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: DİB Yayınları, 2011), el-Mâide 5/6.

²²⁷ Şener vd., “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır”, 53.

²²⁸ Cemal Sofuoğlu vd., “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu, Prof. Dr. Abdulkadir Şener, Prof. Dr. Mustafa Yıldırım’ın Hazırladıkları Yeni Bir Meâl Üzerine Mülakat” (Görüşmecisi: Ahmet Aras, Görüşme Transkripsiyonu), *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (Yaz 2010), 231.

sahiptir. Yabancı kökenli kelimelerden arındırılarak anlaşılır bir dille günümüz Türkçesiyle kaleme alınması eseri ayrıcalıklı kılmaktadır.²²⁹

2.1.4. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu

Buhârî²³⁰ (öl. 256/870) tarafından hazırlanan “el-Câmi’u’s-Sahîh” adlı eser,²³¹ Kur’ân’dan sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilmiştir.²³² “Hadis edebiyatının bir numaralı eseri olan Buhârî’nin Sahîh’i, üzerinde en çok çalışma yapılan eser olmanın yanında kendisine en fazla şerh yazılan kitap olma özelliğine de sahip bulunmaktadır.”²³³ Buhârî’den bir asır sonra Sahîh’ine yazılan ve bize ulaşan ilk sahîh şerhini el-Hattâbî (öl. 388/998) “İ’lâmu’s-sünen” adıyla yazmış ve ardından eserin farklı zaman aralıklarında 100’den fazla şerhi yazılmaya devam etmiştir. Bu şerhlerden Şemseddin el-Kirmânî’nin (öl. 786/1384) “el-Kevâkibü’d-derârî”si; İbn Hacer el-Askalânî’nin (öl. 852/1449) “Fethu’l-bârî”si; Bedrüddin el-Aynî’nin (öl. 855/1451) “Umdetü’l-kârî”si ve Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî’nin (öl. 923/1517) “İrşâdü’s-sârî”si Buhârî’nin mevcut ve mütedâvil nüshalarındandır.²³⁴

Hicrî dokuzuncu asır bilginlerinden Yemenli Ebu’l-Abbâs Zeynüddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî’nin (öl. 893/1488) Sahîh-i Buhârî’den âzami ölçüde istifadeyi sağlamak amacıyla 889/1484 yılında hazırladığı “et-Tecrîdü’s-sarîh li-ehâdîsi’l-Câmi’i’s-sahîh”²³⁵ adlı eseri de

²²⁹ Arslantaş, “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocam”, 96.

²³⁰ el-Buhârî: “Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî h. 194/810 yılında Buhâra’da doğmuştur. Künyesi Ebû Abdillâh’tır. On yaşlarında iken hadise karşı derin bir ilgi duymuş, hadis ezberlemeye başlamıştır. Memleketindeki hocalardan ders aldıktan sonra, o günün belli başlı ilim merkezleri olan Şam, Basra, Hicaz, Kûfe, Bağdad ve Mısır’ı gezmiş ve oralarındaki üstadlardan hadis tahsil etmiştir. Ders aldığı hoca sayısı bini bulmuştur. Ezberlediği hadis sayısı ise, kendi ifâdesiyle, yüz bini sahîh, toplam üç yüz bindir.” Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 79-80.

²³¹ “Câmi’ler, dini konuların hemen tamamını kapsayan sekiz ana bölümü ihtiva etme özelliğine sahiptir. Her birine “kitab” denen bu sekiz bölüm ise İman- Ahkâm veya Sünen- Rikâk veya Zühd- Et’ime ve Eşribe veya Âdâb- Tefsir- Tarih, Siyer ve Cihad- Menâkıb- Fiten ve Melâhim bölümlerinden oluşmaktadır. Câmi’ler aynı zamanda “sahîh” adıyla da anılmaktadır. Meselâ, Buhârî ve Müslim’in kitaplarının adı *el-Câmi’u’s-sahîh*’tir.” bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 78-95.

²³² M. Yaşar Kandemir, “el-Câmiu’s-Sahîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/114.

²³³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 194.

²³⁴ bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 85, 194-201.

²³⁵ “Tam adı *et-Tecrîdü’s-sarîh li-ehâdîsi’l-Câmi’i’s-sahîh*’tir. Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*’te bir hadisi çeşitli yerlerde değişik isnadlarla tekrar ettiğinden eserdeki hadislerin yerlerinin eksiksiz tesbit edilmesi kolay olmadığı gibi sahâbe ve tâbiîn sözleri hariç muallak, mütâbî’ ve mükerrerlerle birlikte kitapta 9082 rivayetin ve 25.000’den fazla isnad zincirinin bulunması eserden yararlanmayı güçleştirmektedir. Bu güçlüğü gidermek amacıyla erken dönemlerden itibaren muhtelif çalışmalar yapılmış, bunlardan bazılarında tekrarlar ve isnadlar gibi sadece hadis uzmanlarını ilgilendiren hususlar ayıklanmıştır.” bk. Hüseyin Hansu, “et-Tecrîdü’s-Sarîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/251.

hadis literatürü içerisindeki meşhur Sahîh-i Buhârî muhtasarlarından biridir. Buhârî'deki hadislerin sıhhati bilindiğinden sahâbî râvisi dışında hadislerin senedlerini kitabına almayarak sadece Hz. Peygamber'e ait merfû hadislerle yer veren Zebîdî, Tecrîd'i oluştururken "el-Câmi'u's-sahîh"te mevcut 9082 rivayetten 2230 hadis olarak yaklaşık olarak üçte iki oranında bir kısaltma yapmıştır.²³⁶ Tertibi ve kullanışlı olmasıyla şöhret kazanan eser, Sahîh-i Buhârî'nin en meşhur muhtasarlarından biridir.²³⁷ Babanzâde Ahmed Naîm (öl. 1353/1934) ve Kâmil Miras (öl. 1376/1957) anlaşılır bir tercüme yapabilmek için zaman zaman "el-Câmi'u's-sahîh"ten ilâvelerde bulunarak uzun açıklamalarla eseri Türkçeye çevirmiş ve nihayetinde "Tecrîd-i Sarîh Tercemesi" 1928-1948 yılları arasında DİB tarafından 12 cilt olarak neşredilmiştir.²³⁸

Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'nin 2. baskısı her cildin sonuna o ciltteki konuları kapsayan fihristle yayınlanmıştır. Ancak bu fihristler alfabetik olmadığı, her ciltteki konuları ve hadisleri belirten ayrı bir fihrist de bulunmadığı için aranan bir konu, ya da bir hadis çok kere bulunamamakta, dolayısıyla Tecrîd-i Sarîh'den faydalanmak zorlaşmakta, hiç değilse ihtisas ehline âit bir şans olarak kalmaktaydı. Bu durum eserin kolayca faydalanılabilir bir hale gelmesi için alfabetik bir fihriste şiddetle ihtiyaç göstermekteydi.²³⁹ Mücteba Uğur ve Mehmet Cemal Sofuoğlu işbu ihtiyaç sebebiyle "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu"nu hazırlamışlardır.²⁴⁰

2.1.4.1. Eserin İçeriği

Mücteba Uğur ve Mehmet Cemal Sofuoğlu tarafından kaleme alınan "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu"nın ilk baskısı, DİB yayınları tarafından 1975 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Eser "Kur'ân-ı Kerîm Âyetleri" ile başlamıştır. Hadisler bölümü ile ikinci bölüme geçilmiş ve bölüm içinde hadisler, Hz. Peygamber'e, sahâbeye ve

²³⁶ Hüseyin Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarîh", 40/252.

²³⁷ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 85-86; Hüseyin Hansu, "Zebîdî, Ahmed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/167; a.mlf., "et-Tecrîdü's-Sarîh", 40/252.

²³⁸ "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'nin ilk üç cildi Ahmed Naîm, dokuz cildi Kamil Miras tarafından Türkçeye çevrilmiş, 1928'den itibaren başlanarak 1948 yılına kadar geçen süre içinde Diyanet İşleri Başkanlığınca on iki cilt halinde yayımlanmıştır." bk. Cemal Ağırman, "Tecrîd-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Eylül 2005), 127, 135.

²³⁹ Mücteba Uğur - M. Cemal Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu* (Ankara: DİB Yayınları, 1982), 3.

²⁴⁰ Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarîh", 40/252.

tâbi'ine âit oluşlarına göre merfû, mevkûf, maktû tertibiyle ele alınmıştır. Mevkûf ve maktû rivâyetlerin kime âit olduğu ise ayrıca belirtilmiştir. Akabinde “Bölümler”, “Konular”, “Konularına Göre Hadisler”, “Rivayet Ettikleri Hadislere Göre Sahâbe”, “Kaynak Kitaplar”, “İsimler” ve “Coğrafi İsimler” olmak üzere eser dokuz bölüm halinde düzenlenmiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm Âyetleri” bölümünün tertibinde Tecrîd’deki düzen korunmuştur. Rakamların ilki cilt numarasını gösterirken hemen ardından gelen rakamlar sayfa numarasını göstermektedir. Ayrıca parantez içerisinde sûre adı ve âyet numarası da belirtilmektedir. Örneğin, 6/127, 130, 131: (Bakara, 158),²⁴¹ 6. cildin 127,130 ve 131. sayfalarını gösterir.²⁴² “*Tecrîd-i Sarîh*”in birinci cildi mukaddime ve metin olmak üzere iki bölüme ayrıldığından dolayı bu fark gösterilmek üzere mukaddime için 1 Mu./, esas metin için 1/ işareti kullanılmıştır.”²⁴³

İki, üç ve dördüncü bölümlerde hadisler, Hz. Peygamber’e, sahâbeye ve tâbi'ine ait oluşlarına göre “Merfû Hadisler”,²⁴⁴ “Mevkûf Hadisler”,²⁴⁵ “Maktû Hadisler”²⁴⁶ başlığı altında düzenlenmiştir. Meselâ 1Mu./233; 5/203: (Muâz b. Cebel)²⁴⁷ ya da 7/419: (Hasan-ı Basrî)²⁴⁸ gibi.

Beşinci kısım olan “Bölümler”, Buhârî’nin “el-Câmi’u’s-Sahîh”indeki bab başlıkları temel alınarak hazırlanmıştır.²⁴⁹ Örneğin, Bâbu’l-Cenâ’iz (Cenâzeler) 4/263 gibi.²⁵⁰

Akabinde “Konular”²⁵¹ bölümü özellikle hadislerin açıklaması ve tanıtımına ayrılmıştır. Tecrîd’de geçen kişiler hakkında biyografik veya tarihî bilgi edinmek isteyenler bu bölüme başvurmalıdır.²⁵² Meselâ, Abâdile (Abdullahlar): 1 Mu./27 gibi.²⁵³

Bir konu hakkında araştırma yapmak isteyen kişilerin istifadesine sunulan “Konularına Göre Hadisler” kısmında ise herhangi bir mevzûda aranan hadislerin Tecrîd’deki numaraları

²⁴¹ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 14.

²⁴² Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 9-60.

²⁴³ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 4.

²⁴⁴ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 61-189.

²⁴⁵ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 191-208.

²⁴⁶ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 209-212.

²⁴⁷ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 193.

²⁴⁸ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 211.

²⁴⁹ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 213-221.

²⁵⁰ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 215.

²⁵¹ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 223-297.

²⁵² Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 5.

²⁵³ Uğur-Sofuoğlu, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 225.

gösterilmiştir. Aranan bir hadisin bulunabilmesi için her ciltte bulunan hadislerin numaraları bölümün başında verilmiştir.²⁵⁴ Meselâ, Abdestin fazileti: 111, 128. 1. cilt: 1-221 gibi.²⁵⁵

“Rivayet Ettikleri Hadislere Göre Sahâbe”²⁵⁶ bölümü hadislerin ilk râvisi olan sahâbe isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.²⁵⁷ Bu kısımda parantez içindeki rakamlar hadis numaralarıdır. Örneğin, Abdullah b. Ca’fer: 11/390 (1861).²⁵⁸

“Kaynak Kitaplar”²⁵⁹ bölümü, mukaddimede ismi geçen kitaplarla izahlar kısmında istifade edilen eserleri içermektedir. Aynı isimdeki kitapların ayrıca müellifleri zikredilmiştir.”²⁶⁰ Meselâ, “Câmi-i Sağîr” (İmam Muhammed) ve “Câmi-i Sağîr” (Suyûtî) gibi.²⁶¹ “İsimler”²⁶² ile ‘Coğrafi İsimler’²⁶³ kısmında ise aranan bir bölgenin ya da ismin kolay bir şekilde bulunmasına katkı sağlayacak indeks tertibindedir.”²⁶⁴ Örneğin, Abdullah b. Atik: 10/183²⁶⁵ veya Ankara: 6/522; 7/456 gibi.²⁶⁶

2.1.4.2. Eserin Literatüre Katkısı

Mehmet Cemal Sofuoğlu’nun Mücteba Uğur ile birlikte “Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi”ne dair hazırladıkları kılavuz eserden âzamî ölçüde istifadeyi kolaylaştırması ve aranan bir konu veya hadisin kolayca bulunabilmesine imkân sağlaması bakımından önemlidir.²⁶⁷

²⁵⁴ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 299-345.

²⁵⁵ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 301.

²⁵⁶ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 347-375.

²⁵⁷ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 5.

²⁵⁸ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 349.

²⁵⁹ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 377-410.

²⁶⁰ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 5.

²⁶¹ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 380.

²⁶² bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 411-505.

²⁶³ bk. Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 507-519.

²⁶⁴ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 5.

²⁶⁵ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 415.

²⁶⁶ Uğur-Sofuoğlu, *Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*, 509.

²⁶⁷ “Aranan konu veya hadisin kolay bulunabilmesi için on iki ciltlik Türkçe çeviriye Başkanlıkça bir de fihrist hazırlanmıştır. Mücteba Uğur ve Mehmet Cemal Sofuoğlu tarafından hazırlanan fihrist, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır. Kılavuzun yayımına, sonraki baskılarda, eserin on üçüncü cildi olarak devam edilmiştir. Kılavuz, eserin ikinci baskısına göre hazırlanmıştır.” bk. Ağırman, “Ahmed Naîm’in Çeviri Metodu”, 127.

2.1.5. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerin Işığında İbadetlerimiz

“Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerin Işığında İbadetlerimiz” adlı kitap, Tercüman gazetesi tarafından Ramazan ayında okurlarına armağan edilmek üzere, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu ve aynı üniversitede Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Salih Akdemir tarafından kaleme alınmış ve 1984 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

2.1.5.1. Eserin İçeriği

Ömer b. el-Hattâb (öl. 23/644) anlatıyor: “Bir gün Resûlullah'ın yanında iken bir adam çıkageldi. Elbisesi bembeyaz, saçları simsiyahtı ve üzerinde herhangi bir yolculuk emâresi yoktu. Üstelik aramızda onu tanıyan da yoktu. Peygamber'in (s.a.v.) yanına oturdu; dizlerini onun dizine dayayıp ellerini uylukları üzerine koydu. Sonra da, “Ey Muhammed! Bana İslâm'ı anlat.” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve eğer gücün yetiyorsa Kâbe'yi hacetmendir.”* Bu sözler üzerine adam, “Doğru söyledin!” dedi. Biz ise, adamın hem soru sorup hem de onu tasdik etmesine şaşırdık. Sonra, “Bana iman anlat.” dedi. O da, *“İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, iyisi ve kötüsüyle kadere inanmandır.”* şeklinde karşılık verdi. Adam yine, “Doğru söyledin!” deyip peşinden, “Bana ihsanı anlat.” dedi. O da şöyle söyledi: *“İhsan, Allah'ı görür gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O'nu görmüyor olsan da O seni görmektedir...”* (Soran kişi, yanından ayrıldıktan sonra) Resûlullah buyurdu ki, “Bu (gelen) Cibrîl'dir, insanlara dinlerini öğretmek için geldi.”²⁶⁸ İbn Ömer'in (r.anhümâ) naklettiği bir hadis-i şerifte de, *“İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”*²⁶⁹ buyuran Hz. Peygamber, Allah'a iman bu esasların başında zikretmiştir.

Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve mesajını insanlara ulaştırmak üzere gönderdiği peygamberler muhataplarını dâima tek olan Allah'a imana davet ettiler.²⁷⁰ İman kalp ile tasdik,

²⁶⁸ Müslim, “İmân”, 1; Buhârî, “İmân”, 37.

²⁶⁹ Buhârî, “İmân”, 2; Müslim, “İmân”, 19.

²⁷⁰ el-Enbiyâ 21/25.

dil ile ikrar ve âzâlarla amel etmekten oluşan bir bütündür.²⁷¹ Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında iman ve amelin birbirini tamamlayan ayrılmaz bir bütün olduğu görülmekle birlikte, aynı zamanda onun (s.a.v.) iman ve ahlâkı da birbiriyle iç içe görmesi, imanın hayata bakan bir yönü olduğunu da göstermesi açısından dikkate değerdir. İmanın ve İslâm'ın temeli/özü, diğer inanç esasları ve hükümlerinin üzerine inşa edildiği tevhid yani eşi, benzeri, ortağı ve dengi olmayan kâinatın yegâne yaratıcısı ve mutlak hâkimi tek Allah'a iman ilkesidir.²⁷² İman sadece Allah'a imandan ibaret değildir.²⁷³ İnanan kimsenin "Cibrîl hadisi" diye meşhur olan hadis-i şerifte anlatıldığı üzere Allah'a iman ile birlikte, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere iman etmesi mü'min olmasının ön koşuludur. Bu ilkelerden yalnız birini dahi inkâr etmek, kişinin mü'min vasfını kaybetmesine ve küfre düşmesine, dolayısıyla dünya ve ahiret mutluluğunu kaybetmesine neden olacaktır. İşte yukarıda zikrettiğimiz bu esaslar ilk cildi Talât Koçyiğit tarafından kaleme alınan Hadis-i Şerîf Külliyyâtı'nın "İslâm'ın İnanç Esasları" başlığı altında ele alınarak Kur'ân ve hadisler ışığında incelenmiş ve Tercüman Gazetesi tarafından 1983 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. İlk bölümde ilme dair âyet ve hadislerden misaller veren Koçyiğit, ikinci bölümde ise imana dair âyet ve hadisleri örneklemiştir.²⁷⁴ Bu doğrultuda ikinci bölüm, "Allah'a İman",²⁷⁵ "Meleklerle İman",²⁷⁶ "Kitaplara İman",²⁷⁷ "Peygamberlere İman",²⁷⁸ "Ahirete İman",²⁷⁹ ve "Kadere İman"²⁸⁰ konularından oluşmaktadır.

Eserin Mehmet Cemal Sofuoğlu ve Salih Akdemir tarafından hazırlanan ikinci cildinde ise namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslâm'ın temel ibadetleri Kur'ân ve hadisler ışığında incelenmiştir. "İbadetler, insanın ruhunu yükselten, insana insânî özelliklerini kavratıp yaşatan

²⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1975), "Sünnet", 9.

²⁷² el-İhlâs 112/1-4.

²⁷³ "Din, bazılarının zannettiği gibi sadece Allah ile kul arasındaki münâsebetlerden ibaret değildir. Söz konusu münâsebet dinin sadece boyutlarından biridir. Onun esas boyutu insanlar arasındaki ilişkilerde kendini gösterir." bk. Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 28.

²⁷⁴ bk. Talât Koçyiğit, *Tercüman Hadis-i Şerîf Külliyyâtı* (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1983), 1/1-19.

²⁷⁵ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/58-119.

²⁷⁶ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/120-199.

²⁷⁷ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/200-312.

²⁷⁸ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/313-462.

²⁷⁹ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/463-493.

²⁸⁰ bk. Koçyiğit, *Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*, 1/494-504.

davranışlardır. İbadetler ilâhî bir ruh taşıyan insanoğlunun Allah'ı arayışıdır”²⁸¹ şeklindeki düşüncesini başka kaynaklarda da dile getiren Sofuoğlu, benzer kanaatlerini bu eserinde de Salih Akdemir ile birlikte kaleme aldıkları “Mukaddime” de paylaşmıştır. Onlara göre “Allah Teâlâ iman esaslarını belirttikten sonra, bu imanın zayıflamasına veya yok olmasına karşı çare olarak, ibadet yapılmasını emretmiştir. O halde amelsiz, ibadetsiz bir imanın fazla bir önemi olmadığı meydandadır. İşte bu yüzdendir ki, atalarımız amelsiz imanı, meyvesiz ağaca benzetmişlerdir.”²⁸²

Müelliflerimiz, Tercüman Hadis-i Şerîf Külliyyâtı'nın ikinci cildini yukarıda belirtildiği üzere namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslâm'ın temel şartlarını teşkil eden ibadetlere ayırarak konuları dört bölüm halinde irdelemişlerdir. Tercüman Gazetesi tarafından Ramazan ayında yayınlanan eserde, Müslümanların oruç ibadeti ile ilgili olarak karşılaştıkları problemleri çözmek, akıllarına takılan soruları cevaplandırmak üzere alışılmışın dışında bir tertipte bulunularak “Kur’ân ve Hadisler Işığında İbadetlerimiz” konusuna oruç ibadeti ile başlanması tercih edilmiştir.²⁸³ Birinci bölümde “Orucun Farz Kılınışı”, “Orucun Fazileti”, “Ramazan Orucunun Başlayış ve Sona Erişinin Tespit Edilmesi”, “Sahurda Yemek Yemenin Fazileti”, “İftar Vaktinin Fazileti ve İftar Vaktinde Oruçlunun Duasının Kabul Olunacağı”, “Orucu Bozan ve Bozmayan Durumlar”, “Ramazan Orucunun Kaza Edilmesi”, “Orucun Çeşitleri ve Zamanı”, “İtikâf”, “Kadir Gecesinde Fazileti”, “İbadetlerde Ölçülü Olmak” gibi konular işlenmiş ve hadisler kitabın hacmi doğrultusunda müellifler tarafından kısaca açıklanma yoluna gidilmiştir.²⁸⁴ İkinci bölümde namazın önemi konusu ilgili âyet ve hadislerle açıklandıktan sonra akabinde “Taharet”, “Gusül ve Teyemmüm Abdesti”, “Mi’rac Gecesinde Beş Vakit Namazın Farz Kılınışı”, “Namaz Vakitleri ve Namazı İlk Vaktinde Kılmanın Fazileti”, “Namaz Kılmanın Yasaklandığı Vakitler”, “Farz-Vacip-Nafile Namazlar”, “Kurban Bayramında Kurban Kesmenin Fazileti” gibi mevzûlar âyetler ve hadisler ışığında ele alınmıştır.²⁸⁵ Üçüncü bölümde “Zekâtın Mânâsı ve Farz Kılınışı”, “Zekâtın İktisadî Yönü”, “Zekât Vermesi Gereken Kimseler ve Zekâta Tabi Olan Mallar”, “Kendilerine Zekât Verilmesi Caiz Olan Kimseler”, “Fitre”, “Sadaka” ve “İnfak” gibi başlıklar üzerinde durulduğu görülmektedir.²⁸⁶ Eserin dördüncü ve son kısmında ise “Kâbe ve Kâbe'nin Tarihçesi”, “Haccın Farz Kılınışı ile İlgili

²⁸¹ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 192.

²⁸² Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/4.

²⁸³ Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/4.

²⁸⁴ bk. Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/8-156.

²⁸⁵ bk. Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/157-360.

²⁸⁶ bk. Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/361-458.

Âyet ve Hadisler”, “Haccın Yapılışı ve Fazileti”, “Mikat Yerleri” ve “Umre” konusuna değinilerek eser okuyucuların istifadesine sunulmuştur.²⁸⁷

2.1.5.2. Eserin Literatüre Katkısı

Günümüzde kitap sayısındaki artışla nitelikli eser üretimindeki artışın aynı oranda olmadığı bir gerçektir.²⁸⁸ Bu durum ise birçok problemi beraberinde getirebilir. Özellikle dinî eserlerde yapılan hataların ciddi sonuçları olabilir, çünkü dinî metinlerin yanlış anlaşılması veya yanlış yorumlanması, insanların inançları, değerleri ve pratikleri üzerinde derin etkiler bırakabilir. İslâm dininin temel kaynaklarından biri olan hadisleri geniş kitlelere doğru bir şekilde ulaştırmak sağlıklı din anlayışının oluşması için elzemdir. İşte buradan hareketle güvenilir ve yetkin uzmanlar tarafından hazırlanan kaynakların yaygınlaştırılması önemlidir. 225 âyet ve 428 hadisin zikredildiği eserde konularla ilgili hadislerin çoğunlukla muteber hadis kaynaklarından seçildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu eser, toplumun geniş kesimlerinin doğru bilgiye erişimini sağlayarak, dinî anlayışların daha sağlam bir zeminde oluşmasına katkıda bulunacaktır. Sofuoğlu ve Akdemir tarafından her seviyeden okuyucunun rahatlıkla anlayacağı bir dille kaleme alınan kitap toplumun geniş kesimlerine ulaşarak onların İslâm'ın temel prensiplerini daha iyi anlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olması açısından önemlidir.

2.1.6. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık

Sofuoğlu tarafından kaleme alınmış olan “Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık” adlı risâle, 2000 yılında DİB yayınevi tarafından Ankara'da basılmıştır.

2.1.6.1. Eserin İçeriği

“Allah-İnsan-Peygamber Uzun Bir Zincir” adlı “Giriş” bölümüyle başlayan eser, hemen ardından sırasıyla “Peygamberlerin Amacı”, “Hz. Meryem ve Hz. İsa”, “Hz. Meryem'in Hamile Kalışı”, “Ve İsa Doğdu”, “Beşikteki Bebek Konuşuyor”, “Hz. İsa'nın Mucizeleri”, “Mesih Ne Demektir”, “Hz. İsa'nın Mesajı”, “Hz. İsa ve Hristiyanlar”, “Ve Tanrı'nın Huzurunda” olmak üzere on başlıktan oluşmaktadır.

²⁸⁷ bk. Sofuoğlu-Akdemir, *İbadetlerimiz*, 2/459-492.

²⁸⁸ Sofuoğlu, “İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri”, 237.

“Allah-İnsan-Peygamber Uzun Bir Zincir” kısmında insanın birtakım zaafıyla yaratılışından bahsedilmektedir. Yeryüzünün halifesi olarak kendisine birçok sorumluluk verilecek insan dünya hayatında başıboş bırakılmamış, Allah merhametinin ve adaletinin gereği insanoğluna rehberlik edecek peygamberler göndermiştir. Çünkü insanın doğasında olan zayıflıklar onun başarıya ulaşmasında büyük bir engel teşkil etmektedir. Sofuoğlu, bu giriş cümlelerinin ardından Kur’ân’da geçen 25 peygamberin isimlerini zikretmekte ve akabinde İslâm kaynaklarında peygamberlerin sayısının bununla sınırlı olmadığını her topluma, dolayısıyla Avrupa, Amerika ve dünyanın diğer kıtalarında yaşayan milletlere de kendi diliyle hitap eden peygamberlerin gönderildiğini anlatmaktadır.²⁸⁹

“Peygamberlerin Amacı” başlığı altında bütün peygamberlerin amacının insanlara doğru yolu göstermek, tevhid inancını yerleştirmek, kulluğu sadece Allah’a has kılmak olduğu anlatılmaktadır. Sonuçta, gâye ahlaklı bir toplum inşâ etmektir.²⁹⁰ Müellifimiz tüm peygamberlerin dâima özde aynı olan dini/İslâm’ı anlattıklarını, Müslümanların Allah’ın elçileri arasında asla ayırım yapmadan onların tamamına inanması gerektiğini hatırlatmaktadır.²⁹¹

“Hz. Meryem ve Hz. İsa” bölümünde Hz. Meryem’in hikâyesi nakledilmektedir. Öncelikle İsrâiloğulları’nın önderi ve ileri gelen hahamlarından İmrân ve eşi Hanne’nin evlat arzularından bahsedilmektedir. Allah’a, kendisine bir çocuk lûtfettiği takdirde onu mabede adayacağına dair söz veren Hanne’nin doğum sonrası bu sözünü tutması ve Meryem’in Allah’ın himayesinde Hz. Zekeriyâ’nın uhdesinde yetişmesi anlatılmaktadır.²⁹²

“Hz. Meryem’in Hamile Kalışı”²⁹³ başlığı altında, Meryem’in, kendisine bir insan eli dokunmamışken gebe kalışının birçok mucizeyi içinde barındırdığına değinen müellifimiz, Hz. Meryem’in yaşadığı korku ve endişeyi ilgili âyetleri vererek aktarmaktadır.²⁹⁴ “Ve İsa Doğdu”²⁹⁵ kısmında da Hz. Meryem’in, babasız bir çocuk doğurması sebebiyle kendisine tepki

²⁸⁹ M. Cemal Sofuoğlu, *Kur’ân-ı Kerîm’e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık* (Ankara: DİB Yayınları, 2001), 7-14.

²⁹⁰ Sofuoğlu, *Hiz. İsa ve Hristiyanlık*, 15.

²⁹¹ Sofuoğlu, *Hiz. İsa ve Hristiyanlık*, 15-24.

²⁹² Sofuoğlu, *Hiz. İsa ve Hristiyanlık*, 25-29.

²⁹³ Sofuoğlu, *Hiz. İsa ve Hristiyanlık*, 31-34.

²⁹⁴ Âl-i İmrân 3/45-47, 59-60; Meryem 19/16-26; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

²⁹⁵ Sofuoğlu, *Hiz. İsa ve Hristiyanlık*, 35-36.

gösteren halka karşı nasıl bir tavır takındığı ele alınır. İlgili âyet belirtilerek, Hz. Meryem'in halkın tepkisine cevap vermediği ve bebeği işaret ettiği ifade edilir.²⁹⁶

Kur'an tefsirlerinde Hz. İsa'nın (a.s) beşikte iken konuşmasının detaylı bir şekilde açıklandığını belirten Sofuoğlu, "Beşikteki Bebek Konuşuyor"²⁹⁷ kısmında konu hakkındaki âyetleri zikretmektedir.²⁹⁸ Sofuoğlu, "Hz. İsa'nın Mucizeleri" başlığı altında beşikte iken konuşması, çamurdan yaptığı kuş heykelinin canlanması, körü ve alaca hastasını iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, insanların evlerinde yedikleri ve biriktirdikleri şeyleri haber vermesi, semadan sofranın indirmesi gibi birtakım mucizelerinden bu bölümde bahsetmektedir.²⁹⁹

Kitapçık, "Mesih Ne Demektir?" bölümüyle devam etmektedir. Bu kısımda müfessirlerin kavramı birkaç şekilde mânâlandırıldığını belirten Sofuoğlu, ilâhî dinlerde "mesih" sözcüğünün bozulan dünya düzenini ıslah edip hak ve adaleti yeniden tesis edecek bir kimse şeklinde anlaşıldığını ifade etmektedir.³⁰⁰

Sofuoğlu, bütün peygamberlerin paylaştığı ortak amacın inanç, ibadet, ahlak ekseninde yaşanılır bir toplum meydana getirmek olduğunu "Hz. İsa'nın Mesajı"³⁰¹ bölümünde dile getirmektedir. "Dolayısıyla, peygamberlerin tamamı tevhid davasının erleri, aynı zincirin birbirini tamamlayan halkalarıdır."³⁰²

"Hz. İsa ve Hristiyanlar", "Ve Tanrı'nın Huzurunda" kısımlarında anlatılanlar ise şu şekildedir: "Hz. İsa da her peygamber gibi Allah'ın birliğini anlatan bir İslâm peygamberidir."³⁰³ Hristiyanlığın tevhide ters düşen inançlarının Hz. İsa ile ilgisi yoktur ve bu durum âyetlerde de şu şekilde izah edilmiştir: Allah adaletinin bir gereği olarak öte dünyada ümmetleri ve resulleri sorguya çekecek³⁰⁴ ve son bir kez daha "*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?*"³⁰⁵ diye soracaktır.³⁰⁶ Hz. İsa (a.s) kavminin arasından

²⁹⁶ Meryem 19/27-29.

²⁹⁷ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 37.

²⁹⁸ Meryem 19/30-33.

²⁹⁹ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 37-41.

³⁰⁰ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 43-45.

³⁰¹ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 47-52.

³⁰² Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 48.

³⁰³ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 75.

³⁰⁴ el-A'râf 7/6.

³⁰⁵ el-Mâide 5/116.

³⁰⁶ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 76.

ayrıldıktan sonra onların kendisini Allah’a ortak koşmalarında hiçbir şekilde bilgisi ve dahlinin olmadığını bir kez daha yineleyecektir.³⁰⁷ Hristiyanlığın aslında diğer semâvî dinler gibi bir tevhid dini olduğu, ama Hz. İsa’nın vefatıyla birlikte kavminin zaman içerisinde yoldan çıkarak teslîs inancına yöneldikleri, başlangıçta Allah’ın birliğine inanan Hristiyanların bu inançlarını bozdukları görülmektedir.³⁰⁸ Hz. İsa’nın (a.s) ise bunda katıyen sorumlu olmadığı, böyle yanlış bir inancı benimseyen kavminin günahkâr olduğu belirtilmektedir.³⁰⁹ Sonuç olarak onların da Allah’ın kulları oldukları, dilerse onları da affedebileceği, eğer cezalandırmak isterse hüküm sahibinin yine O olduğu beyan edilerek³¹⁰ “Kur’ân-ı Kerîm’e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık” isimli eserin sonunda Âl-i İmrân sûresinin 64. âyetinin meâline yer verilmektedir.³¹¹

2.1.6.2. Eserin Literatüre Katkısı

“Kur’ân-ı Kerîm’e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık” adlı kitapçıkta 166 âyet ve çoğunlukla muteber hadis kaynaklarından seçilen 20 hadisin zikredildiği görülmektedir. Sofuoğlu, bu eserinde geçmiş dönemlerde yaşayan peygamberlerin de İslâm’ı anlattığını dolayısıyla o dönemde yaşayan ve peygambere tabi olanların da Müslüman olduklarını hatırlatmaktadır. Çünkü tüm peygamberler dâima özde aynı olan dini/İslâm’ı anlata gelmişlerdir.³¹²

2.1.7. İslâm Dîni Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum

“İslâm Dîni Esasları: Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum” başlıklı bu eserin ilk baskısı 1996 yılında İzmir’de Kanyılmaz Matbaası tarafından gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları tarafından gerçekleştirilen ikinci baskısının ardından eserin gözden geçirilmiş ilaveli üçüncü baskısı yine aynı yayınevi tarafından 1999 yılında yayınlanmıştır.

³⁰⁷ el-Mâide 5/116-117.

³⁰⁸ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 54-58, 68.

³⁰⁹ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 76-77.

³¹⁰ el-Mâide 5/118.

³¹¹ Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 75-79.

³¹² Sofuoğlu, *Hz. İsa ve Hristiyanlık*, 17-19, 50, 52

2.1.7.1. Eserin İçeriği

Sofuoğlu, eserin içeriği³¹³ ve amacı hakkında “Birkaç Söz” başlığı altında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!’ buyurmuşlardı. Din konusunda tutulması gereken yolu/metodu bu şekilde açıklayan İslâm peygamberinin hikmet dolu bu emirleri onun vefatından kısa bir süre sonra âdeta unutuldu. Onun mübarek ağızlarından dâima kolay tarafından anlatılan din ve dini kurallar her geçen gün zorlaştı; yaşanamaz hale getirildi. Asırlar içerisinde dinin özü hurafelerle, batıl inançlarla, uydurma hadislerle, bir takım gelenek ve göreneklerle çevrildi. Dinin ruhu kayboldu, onun yerini şekilcilik aldı. Din adına öyle şeyler uyduruldu ki, bunların Kur’ân ve Hz. Peygamber’le hiçbir ilgisi yoktu.

Bu şartlarda konulara bu açıdan yaklaşmanın ihtiyacını hissettik. Elinizdeki bu kitap yukarıda zikrettiğimiz nebevî hadisin doğrultusunda Kur’ân’a ve sahîh hadislerle dayandırılarak hazırlanmaya çalışılmıştır.

Önce insanı ele aldık. Çünkü Yüce Allah kâinattaki her şeyi insanın emrine tahsis ettiğini haber vermektedir. Dinin bütün amacı insanı dünya da ve ahirette mutlu kılmak değil midir?

İbadetler bölümünde her ibadetin kısa bir tarihçesini verdik. Bu kitabın özelliklerinden birisi de budur. Yer yer ilgili bölümlerde bir takım yeni görüşler, yeni teklifler getirmeye çalıştık; böylece İslâm’ın daha kolay yaşanır hâle gelmesine hizmet ettiğimizi zannediyoruz.

İslâm ahlâkı ile ilgili bölümde amel imandan bir cüz müdür, değil midir, tartışmasına girmeksizin söz konusu ilkelerin imanla ilgisini vurgulamaya çalıştık. Okuyucu modern cemiyetlerin gündemindeki bazı meselelerin burada ele alındığını görecektir. Bu bölümde, vakıflardan, cihaddan bahsettiğimiz kısımlarda ise Müslümanın ve Müslüman milletlerin örnek bir toplum olması gerektiğini, Müslüman olmanın amacının bu olduğunu açıklamaya çalıştık.

Biraz önce ifade ettiğimiz gibi İslâm’ın doğru anlaşılıp yaşanmasında her şeyden önce ilmin ve ilmî araştırmaların gerekliliğini belirttik. Elbette birtakım hatalarımız veya yanlışlarımız olacaktır. Okuyucunun bunları İslâm’a olan hizmet aşkımıza bağışlamasını dileriz.”³¹⁴

Eser, Sofuoğlu’nun kendi cümlelerinden anlaşılacağı üzere, dinin en temel konuları olan itikad, ibâdât ve muamelâtı ele alması bakımından geniş kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda öncelikle din kavramına yer verilerek, İslâm öncesi semavî dinlerden ve onların kaynaklarından bahsedilmektedir. Daha sonra ise İslâm dininin kaynaklarına yer verilmektedir. Mezhepler başlığı açılarak itikadî ve fikhî fırkalar hakkında bilgi sunulmaktadır. Akabinde iman esasları işlenerek ibadetlerle ilgili kısma geçilmektedir. Temel ibadetler, onların şartları, hazırlıkları, erkânı gibi konuların anlatıldığı bölümlerden sonra sosyal hayata taalluk eden konular ele alınmakta, aile hayatı ve ilgili hususlar irdelenmektedir. Ahlâkî davranışlar

³¹³ 7 bölümden oluşan eserin içeriğinde sırasıyla inanç, ibadet, helal ve haramlar, aile hayatımız, İslâm ahlâk ilkeleri, vakıflar ve cihad konularından bahsedilmektedir.

³¹⁴ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 1-2.

örneklerle bir bölüm halinde ayrıca işlenmekte daha sonra toplumumuzda önemli yer tutan vakıf kültürüne ve buna binaen ortaya çıkmış müesseselere değinilmektedir. Kitap “Kur’ân-ı Kerîm ve Hadislerde Cihad” başlıklı bölümle sona ermektedir.

2.1.7.2. Eserin Literatüre Katkısı

822 âyet ve çoğunlukla muteber hadis kaynaklarından seçilen 791 hadisin zikredildiği eser, her ne kadar bir ilmihâl olarak isimlendirilmese de ilmihâl konularını barındırması sebebiyle kıymetlidir. Bununla birlikte bir klasik ilmihâl kitabından farklı görüşler içerdiğine işaret edilmektedir.³¹⁵ Bu hususa misal olarak günümüzde temizlik için birçok imkânın bulunmasıyla birlikte hayvancılıkla uğraşanları ayrı bir kefeye koyarak, her türlü pisliğin az da olsa namaza engel teşkil edeceğini belirtmesi,³¹⁶ büyükşehirlerde cuma namazının aynı vakitlerde kılınması yerine bazı camilerde iş temposunu göz önünde bulundurarak tehir edilerek kılınmasını tavsiye etmesi,³¹⁷ cenaze namazını kılmayı bilmeyen veya abdest almakta zorluk çeken kişilerin, cami avlusunda namaz kılmadan beklemek yerine dostlarının cenaze namazını abdest almadan da kılabilceğini ifade etmesi,³¹⁸ teravih namazını ta’dîl-i erkâna riayet etmeden 20 rekât kılmaktansa namazın rükünlerini hakkıyla yerine getirmek şartıyla 8 rekât kılmanın daha faziletli olacağını söylemesi,³¹⁹ aklı ve şuuru yerinde olmayan ya da kızgınlık ve öfke halinde yapılan boşamaların geçersiz olacağı hükmünde bulunması³²⁰ zikredilebilir.

Çalışmanın dikkat celbeden bir diğer yönü ise dilinin sade ve anlaşılır olması ve diğer ilmihâllerde değinilen bir takım ahlâkî davranışlara ilave olarak farklı konuları da içermesidir. Örneğin; “Doğru ve Güzel Olanı Araştırmak”,³²¹ “Hayvanlara Merhametli Davranmak”,³²² “Trafik Kurallarına Uymak”,³²³ “İlimde, Teknikte, Kültür ve Sanatta, Medeniyette En Üstün Olmak”,³²⁴ “Çevreyi Korumak”³²⁵ gibi konular göze çarpmaktadır. Müellif bir arada yaşamının

³¹⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

³¹⁶ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 235.

³¹⁷ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 276.

³¹⁸ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 296.

³¹⁹ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 312.

³²⁰ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 657.

³²¹ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 746-747.

³²² Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 748-751.

³²³ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 753-755.

³²⁴ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 756-758.

³²⁵ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 758-768.

kurallarına dikkat çekmekle birlikte değişen, gelişen ve bilginin akıl almaz bir hızla yenilendiği çağın şartlarına ayak uydurmanın ve hatta medeniyet yarışında başat rol oynamanın gerekliliğine atıfta bulunmaktadır. Ona göre bu ilkeler, iyi bir Müslüman olmanın yanı sıra güçlü bir ülke haline gelebilmenin de şartıdır.³²⁶

“İyiliği emredip kötülüğe engel olmak, Müslüman toplumların en büyük ve en güzel özelliğidir. Bu, onlar için hayati bir önem arz etmektedir. Günümüzde bazı insanlar kötülük yapan bir insana müdahale etmemeyi demokrasinin gereğiymiş zannediyorlar ve “Demokrasi var, isteyen istediğini yapabilir” diyorlar. Demokrasilerde herkes istediğini istediği şekilde yapamaz. Demokrasilerde gaye faziletli insan yetiştirmektir. İslâm, faziletli insan yetiştirme işinin sadece bazı şahıs ve kuruluşların değil, fakat bütün toplumun görevi olduğunu kabul eder.”³²⁷

Müslümanın, inancı gereği, bir kötülük gördüğü zaman onu ortadan kaldırmak için üzerine düşen sorumlulukları dile getiren müellif, yalnızca bireysel çabanın yetmeyeceğine de işaret etmiştir. Dolayısıyla, topyekûn bir mücadele içinde hareket edilmesi gerektiğini vurgulayarak, günümüz Türkiye’sine yakışmayan manzaralardan kurtulmak için büyük bir özveriyle çalışmanın önemini hatırlatmaktadır. Sofuoğlu, özellikle sokak ve caddelerimizin atık ve çöplerden hala kurtulamayıştan serzenişte bulunarak günümüz Müslüman Türk toplumunda bu durumdan kurtulmak için her alanda yeni bir medeniyet seferberliğine girişmeyi zaruri görmektedir.³²⁸ Çünkü Sofuoğlu’na göre, “... biz Müslümanlar dinimizin gerçekten son ve mükemmel din olduğunu ileri sürüyorsak, onu başkalarına takdim etmeden önce kendimizin ona lâyık olması gerekiyor. Bugün, Müslüman ülkelere bakarak onların dinini merak eden bir insan İslâm’ı incelerse ya İslâm’ı ya da Müslümanları anlayamaz.”³²⁹

Sofuoğlu, iyiliği emredip kötülükten nehyetmeyi bir Müslüman sorumluluğu olarak görmektedir. Günümüzde hatalı ya da kötü tutum ve davranışlara müdahale etmemenin bir özgürlük ve demokrasi gereği gibi algılanmasına karşı çıkmaktadır. Belirttiği üzere demokrasi herkesin istediğini istediği şekilde yapması demek olamaz. Demokrasilerde gaye faziletli insan yetiştirmektir.³³⁰ Onun, açıkça belirttiği sorumluluk bilinci gereği çevre konusunda yaptığı bu uyarılar, maalesef hak ettiği değeri görmemiştir.

Allah’ın ezeli ve ebedî sözü olan son vahyin ilk hitabı “Oku!” ferman-ı ilâhîsiyle başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise bilgi peşinde geçmeyen bir hayatın sonunun helâk olacağını haber

³²⁶ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 8-9.

³²⁷ Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 688.

³²⁸ Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 701, 765, 768.

³²⁹ Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 808.

³³⁰ Sofuoğlu, *İslâm Dini Esasları*, 688.

vermekte³³¹ ve kendisinin de öğretmen olarak gönderildiğini beyan etmektedir.³³² Allah'ın insanlığa son hitabı olan Kur'ân kendisinden “ilim” olarak bahsetmektedir.³³³ “Bununla birlikte vahiy şeklindeki bilgi, insanın bilme ve üretme kâbiliyetini geliştiren, onu açığa çıkaran, insanı düşünmeye, bilmeye, kavramaya teşvik eden, en doğruya yönlendiren ilke ve hükümleri içermektedir.”³³⁴ Sofuoğlu'na göre, ilme ve bilime büyük bir önem atfeden, İslâm'a gönül verdiğini dile getiren insanların medeniyet yarışında geri kalmasını izah etmek zor görünmektedir.

“İslâm ümmeti tarihler boyunca hayırlı bir ümmet olmaya, yani insanlığa yol göstermeye devam etmelidir. Çünkü Yüce Allah böyle irade ve ifade buyurmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için de Müslümanların ilimde, teknikte, kültür ve sanatta, medeniyette “en üstün” olmaları gerekmektedir. Aslında meseleye sadece ahlâkî bir problem olarak bakmak eksik ve yanlış olur. Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadisler ciddi bir şekilde incelendiğinde Müslümanların her bakımdan insanlık için örnek bir toplum oluşturmaları gerektiği ve bunun dini bir yükümlülük olduğu anlaşılır. Durum böyle olunca; kendi toprağındaki madeni veya petrolü çıkartıp işleyemeyen, kendi fabrikalarını kurup çalıştıramayan, sağlıklı ve temiz bir toplum için gerekli sosyal müesseseleri kurup işletemeyen, fakirliği ortadan kaldıramayan, ormanlarını muhafaza edip insana sağlıklı bir çevre sunamayan, insan hak ve hukukunu ayakta tutamayan, insanın insanca yaşamasını sağlayamayan, kendi silahını kendi yapamayan, her alanda mütehassıs ilim adamlarını, mütefekkirlerini yetiştiremeyen, üniversitelerini gerçek anlamda bir ilim yuvası haline getiremeyen, ilmî araştırma merkezlerini kuramayan, ülke meselelerini bilimsel metotlarla çözemeyen, vatandaşlarına iş ve çalışma imkânları sağlayamayan, gençliğine yüce hedefler gösteremeyen, kısaca Müslümanız deyip İslâm medeniyetini kuramayan, dâima başkalarına muhtaç yaşayan Müslüman milletlerin Müslümanlığı bizce tartışılabilir. Hele teknolojik gelişmelerin sonucunda ilimde ve fende üstün olanların icat etmiş oldukları modern aletlerle geri kalmış milletleri her bakımdan kontrol altında tutma imkânları doğduğu günümüzde bu “tartışılabilir” lik daha da ciddiyet kazanmaktadır.”³³⁵

2.2. Tercüme Eserler

2.2.1. Misyoner

“Misyoner: İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor?” adlı eser, Sofuoğlu tarafından günümüz Türkçesine notlar eklenerek sadeleştirilmiştir. Muhtelif zaman dilimlerinde yayınlanan eserin ilk baskısı, 2006 yılında İzmir'de Tıbyan Yayıncılık tarafından gerçekleştirilmiştir. Sofuoğlu'nun vefatından sonra eser, Prof. Dr. Abdulkadir Şener tarafından tekrar gözden

³³¹ “Öğreten, öğrenen, dinleyen ya da ilmi seven/destekleyen ol, beşincisi olma, helâk olursun!” bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm Esed (Riyâd: Dâru'l-muğnî, 1420), “Mukaddime”, 26.

³³² Müslim, “Talâk”, 29; İbn Mâce, “Sünnet, 17”; Dârimî, “Mukaddime”, 32.

³³³ er-Ra'd 13/37.

³³⁴ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 1/377.

³³⁵ Sofuoğlu, *İslâm Dîni Esasları*, 757-758.

geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak Sofuoğlu ailesinin izniyle 2018 yılında İstanbul’da Ege Basım Yayın Tesislerinde basılıp ciltlenerek neşredilmiştir.³³⁶

2.2.1.1. Eserin İçeriği

Ahmed Hamdi Paşa³³⁷ tarafından kaleme alınan ve Sofuoğlu tarafından notlar eklenerek sadeleştirilen “Misyoner: İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor” adlı eser, kitabın kapak sayfasında da belirtildiği üzere, “Türkiye’yi ve İslâm dünyasını uyandıracak bir kitap!”tır.³³⁸ Sofuoğlu, kitabın “Giriş” bölümünde “Birkaç Söz veya Kitaba Dair Küçük Bir Hikâye” başlığı altında kitabın kendisini derinden etkilediğini, yüreğini yaktığını, okudukları ve öğrendikleri karşısında gözyaşlarını defalarca akıttığını ve her Müslüman Türkün de yüreğinin yanması ve bunun sonucunda bir dirilişe, yeniden doğuşa vesile olması amacıyla eseri tercüme ettiğini dile getirmektedir.³³⁹

Kenya Devlet Başkanı Jomo Kenyatta (öl. 1398/1978) “Beyaz adam geldiğinde bizim topraklarımız, onların da ellerinde İncil vardı. Bize gözlerimizi kapayıp dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda bizim elimizde İncil, onların ellerinde topraklarımız kalmıştı.”³⁴⁰ der. Ahmed Hamdi Paşa’nın kaleme aldığı eser beyaz adamın tereyağından kıl çeker gibi kolay bir şekilde Doğu’da, özelde Osmanlı topraklarında bunu nasıl başardığı ilk kaynaktan anlatılmaktadır. Ahmed Hamdi Paşa Yemen’de devlet hizmetinde bulunduğu sıralarda San’a’da Hacı Ali ve Menâha’da Abdullah Mansur adındaki ihtidâ ederek Müslüman olan iki İngiliz’in vaziyetinden, sözlerinden ve paralar harcayarak kalpleri kazanmasından kısaca halkla içli dışlı olup kaynaşmalarından kuşkulananarak bilgi toplamaya başlar. Onun, Abdullah Mansur hakkında Şeyh Naci’den aldığı malumat iç açıcı değildir. Zira Şarkiyat Enstitüsü’nde eğitimini tamamlayan Abdullah Mansur bir İngiliz olduğu halde, aralarında yaşadığı Araplar gibi yiyip içen, giyinişi, oturuşu ve kalkışıyla Araplara benzeyen, onlarla sıkı münasebet kuran ve çevresi tarafından çokça sevilen, saygı duyulan biridir. Stratejik olarak çok önemli bir bölgede araziyi incelemesi, bölgenin haritasını çıkararak notlar alması, önemli bazı yerleri fotoğraflaması

³³⁶ bk. Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 6.

³³⁷ Ahmet Hamdi Paşa, Kiraz Hamdi Paşa olarak tarihimize geçmiş olan, mütareke devrinde kurduğu Târikat-i Salâhiye ve Sultan Vahdeddin’in yaverliği ile hatırlanan Paşa’dır. 25 Haziran 1871’de Hersek sancağına tâbi Nîkşik köyünde dünyaya gelen Ahmed Hamdi Paşa, 18 Ocak 1935’te Köstence’de vefat etmiştir. Paşa’nın kısa özgeçmişi için bk. Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 9-10.

³³⁸ Ahmed Hamdi Paşa, kitabını “İslâm dünyası için uyarıcı bir kitap” diye tanımlamaktadır. bk. Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 8, 97.

³³⁹ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 7.

³⁴⁰ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 4-5.

kısaca keşif yapması için gönderilen ve çoğu insanı da para ile satın alan bu adamın “misyoner” olduğu bilinmekte ise de dönemin yöneticileri tarafından yaptığı faaliyetler zararsız olarak görülmektedir; buna karşılık söz konusu misyoner öğrendiği her yeni bilgiyi bağlı olduğu merkeze sürekli iletmektedir. Ahmed Hamdi Paşa Menâha’da sarıklı ve sakallı gördüğü Abdullah Mansur’u bir başka zaman başında bir külâh, Avrupalı kıyafetleri içinde Hudeyde (Yemen) gördüğünde insanların amaçlarına ulaşmak için her boyaya boyanabildiğine, kılıktan kılığa şekilden şekle girdiğine bir kez daha şahit olmaktadır. Hacı Ali ise Abdullah Mansur’dan daha hilekâr, daha bilgili ve zekidir. Yine dönemin yöneticileri (kaymakam) imkânların zaten yeterli olmadığını söyleyerek sorumluluk almak istemez. Ahmed Hamdi Paşa’nın da bu konuda yapacağı fazlaca bir şey yoktur. Araştırmalarına devam etmektedir. Sorup soruşturmaya herkesten bilgi toplamaya çalışan Ahmed Hamdi Paşa, Deniz Yarbay (Bahriye Kaymakamı) Rizeli Kaptan Mustafa Bey’in yıllar önce başından geçen olaylar hakkında da epeyce bir malumat toplamıştır.³⁴¹ Misyonerlerin küçük yaşta çok sıkı bir eğitime tabi tutulduğunu ve İngiliz hükümetleri ile misyonerlik cemiyeti arasında sıkı münasebetlerin olduğunu öğrenir. Dünyanın en ücra köşelerinde dahi faaliyetler yürüten misyonerlik cemiyetinin bir taraftan Protestanlığı yayarken bir taraftan da İngiliz siyaset ve çıkarlarını sağlamak için keşiflerde bulunduğu gerçeğiyle yüzleşir. Keşiflerin amacı ise ilk ağızdan Mustafa Bey’e şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mustafa Efendi, iyi bil ki, ne bir insan ne de bir hükümet hal ve durumunu bilmediği bir yeryüzü parçasında, ahlak ve âdetini bilmediği bir kavim (halk) ve kabile arasında uzun müddet kalabilir. Çünkü târihen ispat edilmiştir ki, körü körüne istilâ edilen yerlerde çok durulamaz. İngiltere elindeki yerleri pek güzel bildiği gibi, istilâ edeceği kıtaları önceden inceleyerek öğrenir; ondan sonra politik araçlarla işini hazırlar ve günü gelince ansızın orayı istilâ eder ve o kıtaya girdiği zaman bir yabancı evine değil, kendi evine giriyormuş gibi girer.”³⁴²

Ahmed Hamdi Paşa öğrendikleri karşısında hüznülense de yılgınlığa düşmez ve çözüm yollarını düşünür. İngilizlerin misyonerlik cemiyetinin alternatifini olarak Müslüman dünyada “İslâm’ı Yayma Cemiyeti” kurulabileceğini ve bu uğurda ihlas ve gayretle mücadele edecek insanlar yetiştirilmesinin önemini vurgular. Misyonerlerin İslâm coğrafyasında uygulayarak elde ettiği başarı göstermektedir ki, onlara aynı şekilde karşılık vererek mukabelede bulunmak son derece zaruridir.³⁴³

³⁴¹ Ahmed Hamdi Paşa, kitabın 22-69. sayfaları arasında Deniz Yarbay (Bahriye Kaymakamı) Rizeli Kaptan Mustafa Bey’in yıllar önce başından geçen olaylar hakkında da epeyce bir malumat verir.

³⁴² Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 30.

³⁴³ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 74, 94-95.

Sonuç olarak Ahmed Hamdi Paşa'ya göre, Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in rehberliği doğrultusunda, dünyanın gelip geçici ahiretin ise baki olduğu düşüncesini aklından çıkarmadan dosdoğru bir hayat yaşamak, kısacası tam bir Müslüman olmak tüm sorunları zaman içinde çözecektir. Eğer İslâm'ın ilke ve inkılapları doğrultusunda bir hayat yaşanmaz ise tarih sahnesinden silinen devletlerin akıbetinin bir benzeri de Osmanlı için kaçınılmazdır.³⁴⁴

2.2.1.2. Eserin Literatüre Katkısı

Ahmed Hamdi Paşa tarafından bir uyanışa vesile olması için kaleme alınan ve Sofuoğlu tarafından notlar eklenerek günümüz Türkçesine aktarılan eser, misyonerleri kendi ağızlarından tanımamıza imkân veren sayılı eserlerden olması yönüyle dikkatleri celbetmektedir.³⁴⁵ Ayrıca, misyonerlerin, amaçları doğrultusunda gösterdikleri çabaların eserde net bir şekilde resmedilmesi, Müslümanların karşı karşıya kaldıkları hatta içine düştükleri durumu görmelerine imkân tanımaktadır.

2.2.2. Hanefî Fıkhnın Esasları

Son devir Osmanlı âlimlerinden, eski şeyhülislâm vekili,³⁴⁶ XX. yüzyılın Mâtürîdiyye müceddidi olarak nitelendirilen³⁴⁷ Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin³⁴⁸ (öl. 1371/1952) “Fıkhü Ehli'l-İrâk ve Hadîsühüm” adlı eseri, büyük Hanefî muhaddis ve fakihî Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî'nin (öl. 762/1360)³⁴⁹ “Nasbü'r-Râye li-Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye”sine mukaddime

³⁴⁴ Ahmed Hamdi Paşa, *Misyoner*, sad. M. Cemal Sofuoğlu, 80-102.

³⁴⁵ Nail Karagöz, “İslâm Dünyası ve İngiliz Misyoneri-İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor? (Ahmet Hamdi Paşa, sad. Cemal Sofuoğlu)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 7/1 (Mart 2007), 233.

³⁴⁶ “15 Ağustos 1919 tarihinde şeyhülislâm vekilliği makamı olan ders vekâleti görevine tayin edildi. Sultan III. Mustafa'nın yaptırdığı medresenin Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki bir cemiyet tarafından yıkılmasına karşı çıkıp Ders Vekâleti'ne bağlı medreselerin kendi izni alınmadan yıkılamayacağı gerekçesiyle mahkemede dava açtığı için bir süre sonra ders vekâleti görevinden uzaklaştırıldı”. bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Zâhid Kevserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/77; Mehmet Emin Özaşar, *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Fikirleri ve Hadisçiliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 34.

³⁴⁷ Yavuz, “Zâhid Kevserî”, 44/79.

³⁴⁸ Muhammed Zâhid Kevserî'nin hayatı, eserleri, fikirleri ve hadisçiliği hakkında geniş bilgi için bk. Özaşar, *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Fikirleri ve Hadisçiliği*, 23-231.

³⁴⁹ Ebubekir Sifil, “ZEYLAÎ, Abdullah b. Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/352.

olarak yazılmıştır.³⁵⁰ Daha sonra Halepli âlim Abdülfettâh Ebû Gudde³⁵¹ (öl. 1417/1997) tarafından gerek konuyu tamamlayıcı ve gerekse de genel okuyucunun anlamasına yönelik çeşitli ilâve ve notlarla müstakil olarak yayınlanmıştır.³⁵²

“Hanefî Fıkhnın Esasları” adıyla Abdulkadir Şener ve Mehmet Cemal Sofuoğlu tarafından Ankara’da 1982 yılında Türkçeye tercüme edilen bu eserin ilk baskısı, 1390/1970 yılında Beyrut’ta neşredilmiştir.³⁵³

2.2.2.1. Eserin İçeriği

Genel olarak Hanefî mezhebinin fıkıh ve hadis anlayışını konu edinen bu eserde, rey ve ictihad, istihsan, Hanefilere göre haberlerin/hadislerin kabul şartları, ictihadî ilimler açısından Kûfe’nin yeri ve diğer şehirlerden üstünlüğü, Ebû Hanîfe’nin (öl. 150/767) fikhî metodunun yanı sıra Ebû Hanîfe’nin arkadaşları ve mezhebinden bazı büyük hafız ve muhaddislerin tarihçe-i hayatına da değinen Zâhid el-Kevserî (öl. 1371/1952) kitabını cerh ve ta’dil sahasındaki eserlere dair malumatla bitirmiştir. Kitabın Abdulkadir Şener ve Mehmet Cemal Sofuoğlu tarafından yapılan tercümesinde ise ayrıca Zâhid el-Kevserî’nin, kısaca kaleme alınmış hayat hikayesi de bulunmaktadır.³⁵⁴

2.2.2.2. Eserin Literatüre Katkısı

Halepli âlim Abdülfettâh Ebû Gudde (öl. 1417/1997) tarafından gerek konuyu tamamlayıcı ve gerekse de açıklayıcı çeşitli ilâve ve notlarla müstakil olarak neşredilen “Fikhü Ehli’l-İrâk ve Hadîsühüm” (İrâklıların Fıkıh ve Hadisleri) adlı eser İslam tarihi açısından önemli ve netameli bir bölge olan Irak’a gözünü çevirmesi açısından mühimdir. Eser, Irak ehlinin düşünce yapısını,

³⁵⁰ “Büyük hukukçu ve muhaddis Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî’nin ‘Nasbü’r-râye li-tahrîci ehâdîsi’l-Hidâye’ adlı eseri ahkâm hadisleri konusunda gerçekten benzeri olmayan bir kitaptır.” bk. Kevserî, *Hanefî Fıkhnın Esasları*, 3.

³⁵¹ Abdülfettâh Ebû Gudde’nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği ile hadisçiliği hakkında geniş bilgi için bk. Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde’nin Hadisçiliği*, 87-278.

³⁵² “Abdülfettâh Ebû Gudde mevcut baskıda Muhammed Yûsuf el-Bennûrî’ye ait olan dipnotları korumuş ve ayrıca Muhammed Zâhid Kevserî’nin eser yayımlandıktan sonra kendi nüshasına yaptığı ilâveleri de eklemiştir.” bk. Muhammed Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde’nin Hadisçiliği* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 218-219.

³⁵³ “Ayrıca 1418’de Cidde’de de yayınlanmıştır. Bu eser birçok kereler daha yayınlanmış olup, bazı Pakistan baskılarında Makâlâtü’l-Kevserî’nin içerisinde de neşredilmiştir. Ayrıca muhakkikin ilâvelerini ihtiva eden bir baskısı Nasbu’r-râye’nin Muhammed Avvâme tarafından gerçekleştirilen neşri (Mekke 1418/1997) ile birlikte yayınlanmıştır.” bk. Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde’nin Hadisçiliği*, 219.

³⁵⁴ Muhammed Zâhid Kevserî, *Hanefî Fıkhnın Esasları*, çev. Abdulkadir Şener - M. Cemal Sofuoğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), VII-82.

“rey” gibi tartışmalı bir konudaki bakış açısını göstermesinin yanı sıra İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe ve meşhur bazı hanefî ulema hakkında bilgi sunmaktadır. Dolayısıyla, Abdulkadir Şener ve Mehmet Cemal Sofuoğlu tarafından “Hanefî Fıkhnın Esasları” adıyla Türkçeye tercüme edilerek Türk ilim ve kültür hayatına kazandırılmış olan bu eser, özellikle ülkemizde yaygın olan bir mezhebin ve yorum tarzının tanınmasına katkı sağlamaktadır.

2.3. Akademik Çalışmaları

2.3.1. Doktora Tezi: Şîa’nın Hadis Anlayışı

1972 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Kürsüsü ’ne asistan tayin edilen Sofuoğlu, 1975-76 yılları arasında doktora çalışması için araştırmalar yapmak üzere el-Ezher Üniversitesi’nde bulundu. “Şîa’nın Hadis Anlayışı” başlıklı teziyle doktora sürecini nihayete erdiren Sofuoğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 21 Aralık 1977 Çarşamba günü bütün imtihan kademelerini başarıyla tamamlayarak İlâhiyat Doktoru unvanını aldı.³⁵⁵

2.3.1.1. Tezin İçeriği

2.3.1.1.1. Önsöz

Sofuoğlu, tezine dair genel bir bilgi verdiği önsöz bölümünde, Hz. Peygamber’in kurduğu İslâm Devleti’nin mutlu döneminin kısa sürede sona erdiğini ve Müslümanların içine düştükleri görüş ayrılıklarından dolayı çeşitli fırka ve mezheplere bölündüğünü dile getirmiştir. Ona göre bu mezheplerin bir kısmı Kur’ân ve sünnetin yorum ve anlayış farklılıklarından dolayı ortaya çıkmış olsa da bir kısmı dinî sebeplerden ziyade siyasî sebeplere dayanmaktadır. Şîa, bu nevi mezheplerin ilkidir.³⁵⁶ Sofuoğlu, Şîa’nın, çeşitli yönleriyle tetkik mevzuu yapılmış olmasına rağmen, hadis anlayışı bakımından ele alınmadığını ifade etmiştir. Ayrıca konu hakkında aydınlatıcı bilgilerin yok denecek kadar az olmasının bazı zorluklarına da değinerek, mümkün mertebe Şîa’nın birincil kaynaklarına ulaştığını belirten müellif, bu eserlere ulaşma imkânı bulamadığında ise eksiklikleri Şîî kaynaklarla telafi etme yolunu tercih ederek ikincil kaynaklara da yöneldiğini, zaman zaman Şîî ve Sünnî görüşler arasında mukayeseler yaptığını belirterek Sünnî kaynaklara da başvurduğunu dile getirmiştir. Şîa’nın birçok fırkaları olmasına

³⁵⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

³⁵⁶ Sofuoğlu, *Şîa’nın Hadis Anlayışı*, I.

rağmen çoğu tarihin tozlu sayfalarında kaybolup gitmiş ve geride hiçbir eser bırakmamıştır. Nihai olarak, bu konuda en çok eser veren ve mevcudiyetini devam ettiren fırkanın İmâmiyye (İsnâaşeriyye) olmasından dolayı konu özü itibariyle bu mezhep özelinde vuzuha kavuşturulmaya çalışılmıştır.³⁵⁷

2.3.1.1.2. Şîa'ya Genel Bir Bakış

Müellifimiz, tezinin başlangıcında “Şîa'ya Genel Bakış” başlığı altında Şîa kelimesinin lügat ve ıstılah mânâlarını belirttikten sonra Ehl-i Beyt ile Şîa arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak kanaatini açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ölümünden sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i hilafete layık gören topluluğa has bir isim olarak Şîa kelimesi kavramsallaşmıştır. İslâm ümmeti Ehl-i Beyt tabiri ile kastedilen mânânın Hz. Peygamber'in evi ve ev halkı olduğu konusunda fikir birliği içerisinde. Fakat Şîîler Ehl-i Beyt ve Ehl-i Beyt'in kimlerden teşekkül ettiğine dair ortaya koydukları görüşlerinde Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (r.anhüm) dışında Hz. Peygamber'in zevcelerini ve diğer kızlarını dahi hiç nazarı itibara almayarak mezhebî bir taassup içerisinde meseleyi ele almaktadır. Şîîler, âyetleri kendi görüşlerini destekleme yolunda delil gösterirken zorlama yorumlara giderek Ahzâb sûresi'nin 32 ve 33. âyetlerinin³⁵⁸ ifade ettiği mânâyı daraltmış ve sonuç olarak Sofuoğlu'nun belirttiği üzere Kur'ân'ın ruhuna da uygun olmayan bir yolu benimsemişlerdir.³⁵⁹

Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde kullanılan “şîa”³⁶⁰ kelimesi herhangi bir mezhebe işaret etmemesine rağmen Şîa taraftarlarının mezhebî bir taassup içerisinde bir taraftan bu kelimeyle kendilerinin kastedildiği fikrini ileri sürmeleri diğer taraftan da âyetlerde zorlama tevillere gitmeleri, mevzû hadisleri delil olarak öne sürmeleri, kendi görüşlerini desteklemeyen hadisleri çarpıtarak anlamlandırmaya çalışmaları, onların mezhep taassuplarının ilmî prensiplerinden daha üstün olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.³⁶¹

³⁵⁷ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, I-II.

³⁵⁸ “Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer gûnahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin.”, “Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

³⁵⁹ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 1-5.

³⁶⁰ el-En'âm 6/65; Meryem 19/69; el-Kasas 28/4; es-Sâffât 37/83; Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebul-Maţbu'âtil İslâmiyye, 1406/1986), “Kıyâmü'l-leyl”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/148, 3/135, 5/407.

³⁶¹ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 6-12.

Sofuoğlu, İslâm tarihinde kesin ve net olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda fikir ayrılıklarının olduğu Şîa'nın doğuşu hakkında ileri sürülen görüşleri de tezinin elverdiği ölçüde ele almış ve konuyu aşağıdaki başlıklar altında incelemiştir:

- a) “Hz. Peygamber’in Hayatında Şîa Mevcuttu” Diyenler,
- b) “Hz. Peygamber’in Ölümünden Sonra Zuhur Etti” Diyenler,
- c) “Osman’ın Ölümünden Sonra Ortaya Çıktı” Diyenler,
- d) “Tahkim Esnasında yahut Kerbelâ Faciasından Sonra Ortaya Çıktı” Diyenler.

Sofuoğlu, Hz. Peygamber’in sağlığında Şîa'nın mevcut olduğu görüşünü ileri süren Şîîlerin ilmî gerçeklerden ziyade mezhep taassubuyla hareket ettiğini ortaya koymuştur.³⁶²

Sofuoğlu, tezinin birinci bölümünü bitirmeden önce Şîa’da Hz. Ali sevgisi ve bu sevgiye yol açan âmilleri, özellikle Emevîler ve Abbasîler devrinde öne çıkan olaylar etrafında Şîîliğin siyasî hüviyetiyle birlikte dinî hüviyet kazanma serüvenini kısaca özetlemiş, Ali evladına yapılan birtakım yanlış faaliyetleri ve kabul edilemez sert tutumlarının altında yatan muhtemel sebepleri gerekçeleriyle birlikte ortaya koymuştur.³⁶³

2.3.1.1.3. Şîa’nın Temel Kaynaklardan Faydalanması

Şîa’nın doğuşu ve gelişmesi tamamıyla Hz. Ali’nin meşrû halife olması motifi ile ilgilidir. Siyasî başkan olan halife aynı zamanda dinî lider de olduğuna göre; onun halifeliğini destekleyecek nasslar lâzımdır. Sofuoğlu, tezinin ikinci bölümünde Şîa’nın İslâm dininin temel kaynakları olan Kur’ân ve sünnetten nasıl faydalandığını açıklamaktadır. Şîîler Hz. Ali’nin (r.a.) Hz. Peygamber’in meşrû halifesi olduğunu ispat edebilmek için Kur’ân âyetlerini bu açıdan zoraki bir te’vile tabi tutarak dar bir çerçeve içerisinde açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu te’villerin inandırıcı olabilmesi hususunda da Hz. Peygamber’i vasıta yapmışlar, onun ağzından ilgili âyetlerin te’vil ve tefsiri mahiyetinde çeşitli hadisler uydurmaktan geri durmamışlardır. Şîa söz konusu yorumları yaparken mânâ bakımından iyi ve güzel şeyler anlatan âyetleri kendi lehinde kullanarak Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’le ilgili hâdiselere, kötülükleri gösteren âyetleri ise kendilerince Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve ona düşman gördükleri kimselere te’vil etme yolunu

³⁶² “... bazı Şîî müellifler Şîa’nın doğuşunu, Hz. Peygamber devrine götürmekle yetinmeyerek vahyin geldiği ilk günlere kadar dayandırmakta, bunda da herhangi bir hata görmemektedirler. Bu anlayışa göre Şîîlik bir mezhep olmaktan öte, İslâm’ın bizzat kendisi hüviyetine bürünmektedir. Böyle bir görüşün ciddiyet ve ilim anlayışı ile bağdaşmayacağı aşîkârdır...” bk. Sofuoğlu, *Şîa’nın Hadis Anlayışı*, 19.

³⁶³ Sofuoğlu, *Şîa’nın Hadis Anlayışı*, 43-47.

benimsemişlerdir. Sonuçta Şiîler bu nevi zorlama yorumlarla Hz. Ali'nin (r.a.) Hz. Peygamber'den sonra gelen gerçek ve meşrû halife olduğunu kanıtlama gâyesi gütmüş, bir taraftan Kur'ân âyetlerini zoraki bir te'vile tabi tutmuşlar aynı zamanda gerektiği yerde hadis uydurmaktan da çekinmemişlerdir. Bu te'villerden anlaşıldığına göre Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve diğer büyük Şîa imamları kutsallaştırılmaktadır. Sofuoğlu'na göre ise bu büyük bir tehlikeyi beraberinde getirmekte, okuyucuya Kur'ân'ın sanki sadece Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in hareketlerini, faaliyetlerini tasdik etmek için nazil olduğu izlenimini vermektedir. Müellifin özellikle belirttiği üzere:

“Biz Hz. Peygamber'in yakın bir akrabası ve ilk Müslümanlardan olup hulefâ-yi râşidîn arasında yer alan Hz. Ali'yi elbette severiz. Onu sevmeyen hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Ancak onu sevmemiz Hz. Ali hakkında hadis diye uydurulan ‘Ali’ye bakmak ve onu anmak ibadettir’ gibi İslâm dini ile bağdaşmayan sözleri kabul etmemizi gerektirmez.”³⁶⁴

Sofuoğlu'na göre, gerek Şîa ve gerekse diğer mezhep mensupları tarafından farklı gerekçelerle hadis uydurulduğu ve uydurma hadislerin Hz. Peygamber'e isnad edilmek istendiği acı bir vakıadır. Mevzû hadislerin zuhurunda Şîa'nın rolüne de değinen müellif, Şîa'yı hadis uydurmaya sevk eden âmilleri de üç alt başlık altında irdelemektedir:

Alî b. Ebî Tâlib'in (öl. 40/661) Hz. Peygamber'in damadı ve amcasının oğlu olması, Şiîler nezdinde ona karşı büyük bir sevginin doğmasına yol açmış, Hz. Ali'nin ve oğlu Hüseyin'in (r.anhümâ) şehit edilerek öldürülmesi bu sevginin kuvvetlenmesine vesile olmuştur. Bu sevgi neticesinde Hz. Ali hakkında binlerce hadis uydurmuşlardır.³⁶⁵ Şîa'yı hadis uydurmaya sevk eden âmillerden bir tanesi de Benî Ümeyye ve Muâviye b. Ebî Süfyân (öl. 60/680) düşmanlığıdır. Bu düşmanlık hilafetin Muaviye yüzünden Hz. Ali'nin soyunda devam etmeyişiindendir. Diğer bir etken ise Şiîlerin, imâmet ve hilâfet anlayışlarıdır. Özellikle Şiîler Hz. Ali'nin ilk halife olacağına dair Kur'ân'dan bir nass bulamayınca, Hz. Ali'nin vasî olduğuna dair fikirlerine kaynaklık edecek hadisler uydurmaya yönelmişlerdir. Sofuoğlu, Şîa'nın hadis metinlerini tenkit ederken nesnel ölçülerden uzak bir tutum sergilediğini belirtmiştir. Ona göre Şîa'nın eserlerinde ilmî kaygıdan daha ziyade koyu bir mezhep taassubunun ağır bastığı görülmekte ve dolayısıyla hadis metinlerinden ziyade, hadis râvilerinin tenkidine yönelinmektedir.³⁶⁶ Sofuoğlu, Şîa'nın Hz. Ali'nin (r.a.) velâyetini kabul etmeyen

³⁶⁴ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 61.

³⁶⁵ “Yine bu sevgi neticesindedir ki Alî b. Ebî Tâlib, diğer üç halifeden daha üstün gösterilmiş bunun ispatı için de Hz. Peygamber'in ağzından onun lehinde hadisler uydurmaktan geri durmamışlardır. O kadar ki, Hz. Ali'ye itaat, Hz. Peygamber'e ve Allah'a itaat ile eş tutulmuştur.” bk. Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 69.

³⁶⁶ “Şiîler, sika (güvenilir) da olsa Sünnî râvilere güvenmemektedirler.” bk. Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 72.

başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.anhümâ) olmak üzere bazı sahâbîler hakkında dinden çıkmak gibi en ağır ithamlarda bulunduklarını delilleriyle birlikte ortaya koymaktadır.³⁶⁷

Sofuoğlu, hadislerin tedvin ve tasnifi meselesine değinirken Hz. Peygamber'in, kitabetine güvendiği ve hadise karşı büyük alaka duyan sahâbîlerin hadisleri kaydetmesine müsaade ettiğini belirterek ilk devirlerden itibaren hadislerin şahsî teşebbüsler sonucu da olsa yazıya geçirilerek korunduğuna dikkatleri celbetmektedir. Hz. Peygamber devrinde hadislere karşı duyulan bu rağbet gün geçtikçe artmış, bilhassa onun vefatından sonra hadislere olan ihtiyaç çoğaldıkça gerek yazılı gerekse şifahî olarak hadis nakletme faaliyeti büyük boyutlara ulaşmıştır. Hadiste uydurma hareketlerinin baş göstermesi ve geçen zaman içinde hadislerin unutulması kaybolma endişesinden dolayı Emevî halifesi Ömer b. Abdülazîz (öl. 101/720) zamanında hadisler resmen toplanmaya başlamıştır. Şîî müellifler arasında hadislerin tedvini konusunda müşterek ve kesin bir görüş bulunmaması, bazı Şîî bilginlerin hadislerin tedvinini çok erken bir çağda başlamış gösterirlerken, bir kısmının da çok geç bir zamana işaret etmesi Şîî hadis kitaplarının doğuşunu tetkik hususunda bazı güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Sofuoğlu, hüviyeti ne olursa olsun elde bulunan ayrıca Şîa'nın en meşhur hadis kitapları olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshâk el-Küleynî er-Râzî'nin (öl. 329/941) "el-Kâfî"³⁶⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî'nin (öl. 381/991) "Men lâ Yahdurühü'l-Fakih"³⁶⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî'nin (öl. 460/1067) "Tehzîbü'l-Ahkâm"³⁷⁰ ve "el-İstibsâr"³⁷¹ kısaca İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'dan sonra en muteber kitaplar olarak da kabul ettikleri dört temel hadis kitabı olarak meşhur olan kütüb-i erbaa³⁷² hakkında mâlûmat vererek tezinin ikinci bölümünü sonlandırmaktadır.³⁷³

2.3.1.1.4. Şîa'nın Hadis Usûlü

İnsan hafızasının kusuru; unutkanlıktır. Hz. Peygamber'in hadislerini nakledenler de insandı. İnsanlara ârız olan unutmak, yanılmak, iki şeyi birbirine karıştırmak, yanlış anlayıp yanlış hatırlamak gibi hastalıklar onlara da ârız olabilir. Bu doğrultuda, "Hadis usûlünün gâyesi hadisleri

³⁶⁷ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 62-96.

³⁶⁸ *el-Kâfî fî 'İlmi'd-dîn* veya kısaca *el-Küleynî*.

³⁶⁹ kısaca *el-Fakih*.

³⁷⁰ *Tehzîbü'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Mukni'a*.

³⁷¹ *el-İstibsâr fî Ma'htülife Mine'l-Ahbâr*.

³⁷² veya yalnız *el-Erbaa*.

³⁷³ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 100-120.

rivayet eden râvileri ve onların rivayet ettikleri hadislerin tebdîl ve tahriften uzak olarak nakli için gerekli şart ve kaideleri koymaktır.”³⁷⁴

Sofuoğlu, tezinin üçüncü bölümünde hadis usûlünün amacını açıklayarak Sünnî ve Şîî anlayışlar arasında aslında hadis usûlünün mahiyet ve gâye bakımından pek de bir farkın olmadığını dile getirmekte, ulûmü’l-hadisın doğuşunun sonradan teşekkül etmediğini, sanıldığının aksine hicri birinci asırda da bu ilmin mevcut olduğunu aktarmaktadır. Zira Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil ve takrirlerden oluşan hadisleri, sened ve metinleri ile ilgili malumatı, bu hususlarda gerekli şartları, sened-metin arasındaki ilişkiyi, tutarlılığı bütün yönleriyle ele alarak sonuçta bu haberin kabul mü yoksa ret mi edileceği üzerindeki uğraşlar başından beri hadis ulemasının konusu olmuştur. Şîî anlayışta haberlerin doğru ve yalan olmaları bakımından ele alındığını bildiren müellif mütevâtir³⁷⁵ hadis ile âhad haberlerin arasındaki farklardan da bahsederek zannî bilgi ifade eden ve mütevâtir haber derecesine hiçbir zaman ulaşamayan âhad³⁷⁶ hadislerin sahîh,³⁷⁷ hasen,³⁷⁸ muvassak³⁷⁹ ve zayıf³⁸⁰ olmak üzere dört ayrı kategoride ele alındığını bildirerek hadis çeşitleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur.³⁸¹

Şîî hadis ulemasının, hadis usûlünde üzerinde önemle durduğu ve dört esas adını verdikleri prensiplere de değinen Sofuoğlu, Şîî anlayışta râvide bulunması gereken özellikler ile rivayetinin hangi şartlarda kabul edilip edilmeyeceğine dair bazı kıstaslardan da bahsetmiştir.³⁸² Son olarak da hadis talebesinin şeyhten dinlemek, yazmak vb. metotlarla öğrendiği hadisleri

³⁷⁴ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 121.

³⁷⁵ Mütevâtir: “Baştan sona kadar her nesilde, yalan üzerinde birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin rivayet etmiş olduğu hadis.” bk. Aydın, “Mutevâtir”, 232.

³⁷⁶ Âhad: “Her nesilde birden fazla kişi tarafından rivayet edilmiş olsa da, mütevâtir derecesine ulaşmayan hadis.” bk. Aydın, “Haberu’l-Âhâd”, 91.

³⁷⁷ Sahîh: “Senedinin başından sonuna kadar sika râvilerin birbirinden rivayet ettiği, şâz ve muallel olmayan hadis.” bk. Aydın, “Sahîh”, 266.

³⁷⁸ Hasen: “Adâlet sahibi olup da zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivayet ettiği hadisi münker de sayılmayan kimsenin rivayet ettiği, şâz ve muallel olmayan hadis.” bk. Aydın, “Hasen”, 111.

³⁷⁹ Muvassak: “Bazıları zayıf olduğunu söylemiş olsa da âlimlerin çoğunun sika olduğunu söylediği kimse.” bk. Aydın, “Muvassak”, 241.

³⁸⁰ Zayıf: “Sahîh ve hasen hadisın şartlarından birini veya bir kaçını taşımamakla beraber mevzû olduğu da söylenmeyen hadis.” bk. Aydın, “Za’if”, 336.

³⁸¹ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 121-149.

³⁸² Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 150-158.

tahrif etmeden talebelerine aktarması anlamına gelen tahammülü'l-hadis hakkında da bilgi vermiş ve tezinin üçüncü bölümünü bu konu ile tamamlama yolunu tercih etmiştir.³⁸³

2.3.1.1.5. Sonuç

Sofuoğlu, Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın İslâm teşriinin temel kaynakları olan Kur'ân ve sünneti kabul etmelerine rağmen iki mezhebin düşünce sistemleri arasında büyük farklılıkların olduğunu belirtmektedir. Şîa'nın Hz. Ali (r.a.) ve soyundan gelen Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ) başta olmak üzere masum olduklarını iddia ettikleri imamların sözlerini de hadis olarak kabul etmesi ise iki mezhep arasındaki ayrılıkları çoğaltmaktadır.³⁸⁴ Müellifimiz iki mezhebi birbirinden uzaklaştıran diğer bir sebebin ise Hz. Ali'nin imameti konusunda Şîa'nın ortaya koyduğu tutum olduğunu dile getirerek, Şîa'nın kendi görüş ve inanç akidesini desteklemeyen ashabı dahi irtidatla suçlamaktan geri durmadığını ortaya koymaktadır.³⁸⁵

2.3.1.2. Tezin Literatüre Katkısı

1970'li yıllarda hadis ilminin Şîa ile ilgili araştırmalarında büyük bir boşluğun olduğuna kanaat getiren ve Sofuoğlu'nu bu alana yönlendiren M. Said Hatiboğlu'nun,³⁸⁶ Sofuoğlu'nun hazırlamış olduğu tez hakkında dekanlığa sunduğu rapor tezin genel bir mahiyetini yansıtmaması ve hadis literatürüne katkısını göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu rapor aynen şu şekildedir:

“Hepiniz Allah'ın ipine sarılın, fırkalara ayrılmayın” meâlindeki Kur'ânî emre sanki nispet yapar gibi, İslâm dünyasının pek erkenden siyâsî-îtikâdî ayrılıklar bataklığına düşmüş olması, gerçekten pek hazin bir tecelli olsa gerektir. Bunun sebebini ilk planda ilimsizliğe bağlamakta mahzûr yoktur. Kendi içinde tezattan uzak bir bütünlük arz eden Kur'ân-ı Kerîm'e sahip çıkma iddiâsında olanların gösterdikleri bu durumdan kurtulmalarının ve gerçek birliğe ulaşılmasının temini için, her sahadaki cehaleti yok etmekten başka yol yoktur. İhtilafları halletmeye müteveccih çalışmalarda en büyük hissenin ilim adamlarına düştüğü de bir gerçektir. İşbu gâyenin hizmetine talip olaraştır ki, sayın Sofuoğlu, Şîa dünyasının hadis ilmindeki yerini incelemeye karar vermiş ve doktora tezi olarak pek kıymetli bir eser ortaya koymuş bulunmaktadır.

Önsöz ve içindekiler bölümlerinden sonra 164 sayfa tutan esas metin kısmını üçe ayıran müellif, birincide Şîa'nın mânâ ve târihi yerini, ikincide Şîa'nın hadis anlayışını, üçüncüde ise hadis usûlünü ele almış, sınırlı imkânlarına rağmen temin ettiği zengin ilmî kaynaklara dayanarak, meseleleri açık ve mukayeseli bir şekilde ortaya koymakta muvaffak olmuştur.

³⁸³ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 158-162.

³⁸⁴ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 163.

³⁸⁵ Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, 163-164.

³⁸⁶ Hatiboğlu, “Cemâlimiz”, 13.

Müellifimizin ilmî kanaatlerinin münâkaşasını sözlü imtihana bırakarak burada teknik mâhiyette bazı noktalara temas etmek istiyorum:

Sofuoğlu, istifâde ettiği Şîa kaynaklarının ilmî takdim ve tahlillerini ihtiva eden bir bölümle tezine başlamalı idi. Bu eserlerin değerleri hakkında bir kanâat edinmeden tezi okuyacak olanda bazı tereddüdlerin uyanması tabiidir.

Muhtelif devir ve ekollere mensup âlimlerden nakilde bulunuyorken bu görüş sahiplerinin hüviyeti hakkında yeterli bilgi verilmesi ilmî zaruretlere dendir. Meselâ daha 3. sayfada İkrime, Mukâtil, Sa'lebî vs. zevâtın beyan ettikleri görüşlerin değerini tayine yarayacak herhangi bir aydınlatmaya şahit olamıyoruz. Bu eksiklik, tez boyunca pek çok şahısta devam etmektedir.

Sûrelerin sıra numaraları da kaydedilmelidir.

Tezde bazen ilmî üsluptan uzaklaşıp sübjektif hissiyâta yer verildiği görülmektedir. (meselâ s. 61).³⁸⁷

Arapça ibârelerin imlâsında pek çok daktilo hatası vardır.

Zengin bibliyografyada gördüğümüz başlıca eksiklik, metnin notlarında zikri geçen eserleri kolayca bulduracak tanzimin yokluğudur.

“Mecmau’z-Zevâid”, zühul eseri olarak İbnu Hacer’e nispet edilmiştir.³⁸⁸

Sofuoğlu’nun “sonuç” bölümünde işaret ettiği, Şîa’nın kendi kendisini muhasebeden geçirmesi zarureti mâkul olmakla beraber, onlara bu mevzuda ilmî yardımcı olmanın bütün ilim âlemine terettüb eden bir vazife olduğunu unutmamak gerekir.

Netice olarak, Sayın Mehmet Cemal Sofuoğlu’nun hazırladıkları tezde çok başarılı olduğu kanâatimi saygılarımla arz ederim.”³⁸⁹

2.3.2. Doçentlik Tezi: Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme

Sofuoğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde başladığı “Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmasını 1983 yılında tamamlayarak doçentliğe yükselmiştir.³⁹⁰

³⁸⁷ M. Said Hatipoğlu’nun tenkit ettiği yer konumuz açısından önemli olduğu için belirtmekte yarar gördük. Sofuoğlu, “Ali Sevgisinin İspatı Yönünden Hadis” başlığı altında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “...(Ali’ye bakmak ve onu anmak ibadettir.) Hadis demeye dilimizin varmadığı bu haber, ne yazık ki Hâkim’in Müstedrek’inde, Ebu Nuaym’ın Hilyetü’l Evliyâ’sında ve zikrine lüzum görmediğimiz bazı eserlerde derecesi değişik olmakla birlikte yer almıştır. Biz, Hz. Peygamber’in yakın bir akrabası ve ilk Müslümanlardan olup Hulefa-i Râşidin arasında yer alan Ali’yi elbette severiz. Onu sevmeyen hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Ancak onu sevmemiz hakkında hadis diye uydurulan bu ve bunun gibi mantıksız ve İslâm dini ile bağdaşmayan sözleri kabul etmemizi gerektirmez.”

³⁸⁸ Hatiboğlu bu değerlendirmesinde sayfa numarası belirtmemiş, ilgili sayfalar tarafımızca tespit edilmiştir; bk. Sofuoğlu, *Şîa’nın Hadis Anlayışı*, 15, 17, 31, 64.

³⁸⁹ Hatiboğlu, “Cemâlimiz”, 15-16.

³⁹⁰ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 2-3; a.mlf., “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”, 2/517.

2.3.2.1. Tezin İçeriği

Sofuoğlu, doktora çalışmasını yaparken Şîi âlimlerce Buhârî'nin Sahîh'ine mukabil bir kitap olarak görülen el-Kâfî üzerinde bir çalışma yapmaya karar verdiğini açıklamaktadır. Müellifimiz bu sahadaki kaynak eserlerin tamamına ulaşamadığından dolayı çalışmasını istediği şekilde gerçekleştiremediğini dile getirmekte, Türkiye'de Şîa üzerine araştırma yapmak isteyenlerin karşılaştıkları güçlüklerin başında bu sahadaki kaynak eserlere ulaşamamanın geldiğini belirtmektedir. Buna binaen, şahsî gayretleriyle temin edebildiği Şîi kaynaklarla hadis usûlü açısından el-Kâfî'nin değerlendirmesini yaptığını dile getirmektedir.³⁹¹

2.3.2.1.1. el-Kâfî'nin Müellifi Küleynî

El-Küleynî, ilmî faaliyetlerinden dolayı gerek kendi zamanında gerekse kendisinden sonraki Şîi İmâmî âlimlerince Şîa'nın şeyhi ve yüz akı, insanların en güvenilir,³⁹² gelmiş geçmiş muhaddislerin en büyüğü olarak kabul edildi.³⁹³ O aynı zamanda Şîa'ya göre muteber sayılan dört hadis kitabının ilki ve en önemlisi olarak kabul edilen el-Kâfî'nin müellifidir.³⁹⁴ Sofuoğlu, “el-Kâfî'nin Müellifi Küleynî” başlığı altında Küleynî'nin hayatı,³⁹⁵ eserleri, şeyhleri, talebeleri, el-Kâfî üzerine yazılan başlıca şerhler ve tercümelere değinmektedir. Sofuoğlu'nun, bir fikir vermesi bakımından el- Küleynî'nin el-Kâfî adlı eserinde kendilerinden çokça hadis rivayet ettiği, Şîi kaynaklarda ekseriyetle sika olarak görülen bazı râviler hakkında ayrıntılı bilgi vermeksizin hem Şîi hem de Sünnî kaynaklara dayanarak bilgiler sunduğu görülmektedir.³⁹⁶

2.3.2.1.2. el-Kâfî'nin İhtiva Ettiği Konular

Bu bölümde, el-Kâfî adlı eserin usûl ve fîrû olmak üzere iki kısımdan meydana geldiğini belirten müellifimiz, el-Küleynî'nin eserini yazış sebebini açıkladığı “Mukaddime” bölümünün akabinde “Kitâbu'l Akl ve'l Cehl” başlığı altında muhaddisin İslâm'ın ilme ve âlimlere verdiği

³⁹¹ M. Cemal Sofuoğlu, *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1983), I.

³⁹² Mustafa Öz, “Küleynî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/538.

³⁹³ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 3.

³⁹⁴ M. Cemal Sofuoğlu, “el-Kâfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/148.

³⁹⁵ “... Şuna da işaret edelim ki; el-Küleynî'nin hayatı ile ilgili olarak, bugüne kadar herhangi bir eser neşredilmiş değildir. Şîa uleması arasındaki mevki çok yüksek olmasına rağmen ne yazık ki hakkındaki bilgilerimiz çok yetersizdir. Kaynakların onun hayatı hakkında bize verdiği bilgi hemen hemen birbirinin tekrarı gibidir.” bk. Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 2.

³⁹⁶ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 1-25.

değeri anlatabilmek adına, eserine akıl ve ilimle ilgili hadisleri cemederek başladığını bildirmektedir.³⁹⁷

Mezhepler tarihi ile ilgili kaynaklarda İmâmiyye, Hz. Peygamber'in vefatından sonra başta Hz. Ali (öl. 40/661) olmak üzere, sırasıyla oğulları Hasan (öl. 49/669) ve Hüseyin (öl. 61/680) ile birlikte Hüseyin'in (r.a.) neslinden gelen Zeynelâbidîn (öl. 94/712), Muhammed el-Bâkır (öl. 114/733),³⁹⁸ Ca'fer es-Sâdık (öl. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (öl. 183/799), Ali er-Rızâ (öl. 203/818), Muhammed et-Takî el-Cevâd (öl. 220/835), Ali en-Nakî el-Hâdî (öl. 254/868), Hasan b. Ali el-Askerî (öl. 260/874), Muhammed b. Hasan el-Mehdî el-Muntazar (gaybeti 260/874)³⁹⁹ ile nihayete eren imamları Allah'ın emri, peygamberin tayini ve vasiyetiyle meşrû imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dâhil bir hüküm olarak görenlerin mezhebi olarak tarif edilir.⁴⁰⁰ Şîa denince de genellikle bu fırka anlaşılır.⁴⁰¹ el-Kâfî'de on iki imamın kısaca tarihçe-i hayatına da değinen müellif, el-Kâfî'nin sınırları içinde kalarak Şîa'nın bu on iki imam hakkındaki inanç ve görüşlerini, "İmamların Bilgisi",⁴⁰² "Nebî, İmam ve Muhaddes",⁴⁰³ "İmamlar ve Şîa'nın Üstünlüğü"⁴⁰⁴ başlıkları altında ele almaktadır. Ayrıca el-Küleynî, Kur'ân'a ve onunla ilgili rivayetlere geniş bir bölüm tahsis ederek Şîa'nın Kur'ân'a bakışını yansıttığı bölümde Kur'ân'ın okunup ezberlenmesi, muhafaza edilmesi ve masum imamların Kur'ân'a gösterdikleri ilgiye dair rivayetlere yer vermektedir. Sofuoğlu, bu bölümde Şîa'nın Kur'ân'a bakış açısını yansıtan ve Kur'ân'ın tahrifini konu alan rivayetlerin üzerinde durmaktadır. el-Küleynî Kur'ân'a ve onunla ilgili rivayetlere geniş bir yer ayırmıştır. el-Kâfî'deki Ca'fer es-Sâdık'ın sözüymüş gibi herhangi bir kıstasa tabi tutulmadan nakledilen bu rivayetlere göre bugün elimizdeki Kur'ân noksandır, tahrif edilmiştir. Birçok âyet kasıtlı olarak Kur'ân'a sokulmamıştır.⁴⁰⁵ Hadis müellifleri arasında el-Küleynî'den sonra İmâmiyye'nin en

³⁹⁷ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 26-29.

³⁹⁸ "İmâmiyye fırkasının esasları ve fıkhi, imam Muhammed ile oğlu Ca'fer Sâdık'ın rivayetlerine dayanır." bk. Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 30.

³⁹⁹ "Şiîler'e göre, babası Hasan el-Askerî'nin vefatından sonra gizlenmiştir, halen sağdır ve kıyametten önce zuhur ederek zulümle dolmuş olan dünyayı adâletle dolduracaktır. Bu, bir inanç esasıdır. Ayrıca İmâmiyye, on ikinci imamın adını söylemez, lakabı ile andıktan sonra 'Allah onun zuhurunu çabuklaştırsın' derler." bk. Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 31.

⁴⁰⁰ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 29-31.

⁴⁰¹ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 30.

⁴⁰² Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 31-32.

⁴⁰³ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 32-35.

⁴⁰⁴ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 35-40.

⁴⁰⁵ el-Küleynî'nin eserinde tahrif olduğunu iddia ettiği âyetler ile bazı âyetlerin zoraki ve akıl dışı te'vili hakkında geniş bilgi için bk. Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 42-48.

önemli âlimlerinden biri olarak kabul edilen daha çok Şeyh Sadûk ve İmâdüddin unvanları ile tanınan Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî (öl. 381/991) gibi bazı Şîî bilginler bu görüşlere kesinlikle katılmadıklarını beyan etmektedirler.⁴⁰⁶

Sofuoğlu, tezinin birinci bölümünü bitirirken “Şîa’da Takıyye İnancı”,⁴⁰⁷ “İnsanların Yaratılışı”,⁴⁰⁸ “Bazı Hayvanlar”,⁴⁰⁹ “Bazı Şehirler”,⁴¹⁰ “Kıyas ve İctihad”,⁴¹¹ gibi kısımlar içerisinde el-Kâfî’de hadis adı altında rastlanılan rivayetlere ve konulara da değinmektedir. Dinî konularda her soruya cevap verebilecek bir eser ortaya koymaya çabalayan el-Küleynî,⁴¹² Sofuoğlu’na göre de el-Kâfî’de akla gelebilecek her türlü meseleye yer vererek temas etmedik bir mevzu bırakmamış gibidir.⁴¹³

2.3.2.1.3. Hadis Usûlü Açısından el-Kâfî

Sünnî ve Şîî anlayışta hadis tanımlarının birbirinden farklı olduğunun altını çizen Sofuoğlu, Sünnî ekolde Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine hadis denilmekle birlikte bu tanımın Şîî doktrinde oldukça geniş bir anlam kazandığını belirtmektedir.⁴¹⁴ Şîî gelenekte Hz. Peygamber’in sözlerinin yanı sıra masum olduklarına inanılan on iki imamın sözleri de hadis kavramının içerisine dâhil edilerek on iki imamın sözleriyle Hz. Peygamber’in sözleri arasında bir fark görülmemektedir. Bu durum o kadar ileri götürülmektedir ki, Şîa’da masum olduklarına inanılan imamların sözleriyle Kur’ân âyetleri aynı mertebeye çıkarılmaktadır.⁴¹⁵ Sofuoğlu ise bu anlayışı yadırgayarak önemli bir noktanın altını şu cümlelerle çizmektedir:

“el-Kâfî’de hadis adı altında masumiyetine inanılan imamların sözleriyle karşılaşmaktayız. İmamlar ne kadar bilgili ve ne kadar takva sahibi olurlarsa olsunlar, onların sözleri kendileri gibi din âlimleri olan Ebû Hanîfe (öl. 150/767) gibi, Şâfiî (öl. 204/820) gibi diğer mezhep imamlarının sözlerinden farklı değildir. Onların sözleri de Kur’ân’a ve sahîh hadislerle göre değerlendirilir.”⁴¹⁶

⁴⁰⁶ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 41.

⁴⁰⁷ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 48-50.

⁴⁰⁸ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 50-53.

⁴⁰⁹ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 53-54.

⁴¹⁰ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 54-57.

⁴¹¹ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 57-60.

⁴¹² Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 36.

⁴¹³ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 60.

⁴¹⁴ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 64.

⁴¹⁵ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 64.

⁴¹⁶ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 64.

İsnâdî yönünden el-Kâfî'ye değinen Sofuoğlu, Sünnî ve Şîî anlayışlar arasındaki benzerlikler ile farklılıklara da temas ettiği görülmektedir. Sünnî ve Şîî hadis usûlünde, bir hadisin değeri, onu rivayet eden râvilerin, cerh ve ta'dîl kaidelerinin onlara tatbikine göre ölçülür. Ehl-i Sünnet'te ciddi bir tenkide tâbî tutulan râviler, Şîa'da aynı hassasiyetle incelenmediğinden dolayı el-Kâfî'de rivayeti bulunan râvilerin birçoğunun güvenilir kimseler olmadığı Şîî bilginler tarafından ifade edilmektedir. Sofuoğlu, ayrıca hadis gerçekten Hz. Peygamber'in sözü olsa bile, senedin hiçbir zaman ona kadar muttasıl olarak ulaşmadığını ve bazen de sahîh olarak bilinen bir kısım hadislerin, Hz. Peygamber'in değil, masum olarak kabul edilen imamlardan herhangi birinin sözü olarak nakledildiğini el-Kâfî'den örnekler vererek aktarmaktadır.⁴¹⁷

el-Küleynî'nin metot ve şartları açısından el-Kâfî üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunan Sofuoğlu, el-Kâfî'nin Sünnî hadis musannefâtından birçok yönleriyle ayrıldığını, müşterek bazı hadisler rivayet edilmiş olmasına rağmen, metot bakımından bazı farklılıklarının görüldüğünü, el-Küleynî'nin ise eserini meydana getirirken nasıl bir metot uyguladığını ve hadisleri kabul şartlarının neler olduğunu açıklamadığı gibi, Şîî kaynaklarda da, el-Küleynî'nin hadisleri kabul şartlarına dair herhangi bir malumata rastlamadığını ifade etmektedir.⁴¹⁸

Sofuoğlu'nun el-Kâfî adlı esere yönelttiği eleştirileri ise şu maddeler altında sıralamak mümkündür:

- el-Küleynî, hadisleri alırken, râvilerinin sika ve güvenilir olup olmadıkları hususunu göz ardı ederek cerh edilen râvilerden hadis rivayet etmiştir.⁴¹⁹
- el-Küleynî, hadislerin Kur'ân'a arzı konusunda ihmalkâr bir tutum sergileyerek Kur'ân âyetleriyle çelişen binlerce rivayete yer vermiştir.
- el-Küleynî, hadisleri kabul ederken belirli ölçütler yerine mezhep taassubu içerisinde hareket ederek Şîî olmayan râvilerden nakillerde bulunmamıştır.
- el-Küleynî, diğer hadis mecmualarında olduğu gibi önce kitap adını verdiği başlık altında çeşitli bâblara yer vermesine rağmen konu ile alakalı olmayan rivayetlere de yer vermiştir.
- el-Küleynî, tenkit ettiği râvilerin yalan haberlerini hadis olarak kaydetmekten kaçınmamıştır.

⁴¹⁷ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 64-66.

⁴¹⁸ Sofuoğlu, *el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme*, 66.

⁴¹⁹ Müellif burada hadis tabirini Şîî anlamda kullandığını özellikle belirtmektedir.

- el-Kâfi’de, Hz. Peygamber’e atfen söylenen çoğu rivayet hadis diye uydurulan sözlerden oluşmaktadır.
- el-Kâfi’de Hz. Peygamber’e ait olan hadislerin senedlerinde kopukluklar bulunmaktadır.⁴²⁰

el-Kâfi adlı eserin usûl ve fîrû olmak üzere iki kısımdan meydana geldiğini belirten müellif, usûl bölümünün 8 bâb başlığı altında, fîrû bölümünün ise 27 bâb başlığı altında incelendiğini ve bu başlıkların neler olduğunu aktarmaktadır. Sofuoğlu, tezini bitirmeden önce ise el-Kâfi’de Şîi anlayışa göre 5072’si sahîh, 1128’i muvassak, 144’ü hasen, 302’si kavî, 9485’i de zayıf hadisler olmak üzere on altı binin üzerinde hadis bulunduğunu zikretmektedir.⁴²¹

2.3.2.1.4. Sonuç

Şîa’ya göre İslâm Hukuku’nun Kur’ân’dan sonra en önemli kaynağı hadis ve sünnettir. el-Kâfi, Şîilerce Buhârî’nin Sahîh’i ile eş değerde tutulan ve Şîa’nın ilk tasnif edilen en büyük hadis mecmuasıdır. İçerisinde yaklaşık olarak on altı bin hadis bulunan bu eser çoğunlukla masum olduklarına inanılan imamların sözlerinden meydana gelmektedir.⁴²² Sofuoğlu, el-Kâfi’deki sözlerin büyük bir kısmının Hz. Peygamber ve on iki imama atfen söylenen, gerçeği yansıtmayan ifadeler olduğunu ve bu görüşünü destekleyen Şîi müelliflerin bulunduğunu belirtmektedir.⁴²³ Buna ilaveten, müellifimizin bu bölümde, el-Kâfi’de hadis olarak öne sürülen haberlerin çoğunun İmam Muhammed Bâkır ve oğlu imam Ca’fer Sâdık’ın sözleri imiş gibi gösterildiğini ve bunun gerçeği yansıtmadığını yineleyerek yapılacak yeni çalışmalarla imamların gerçek sözlerinin açığa çıkarılabileceğini dile getirmektedir.⁴²⁴

2.3.2.2. Tezin Literatüre Katkısı

Şîi literatür içerisinde en önemli kaynaklardan biri olarak tanımlanan el-Küleynî’ye ait el-Kâfi adlı eser Sünnî bir âlim tarafından değerlendirilmiştir. Bu sayede önemli bir Şîa kaynağı bizzat

⁴²⁰ Sofuoğlu, *el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, 66-69.

⁴²¹ Sofuoğlu, *el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, 67-69.

⁴²² Sofuoğlu, *el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, 70.

⁴²³ Sofuoğlu bu görüşünü desteklemek için 1970-1992 arası dönemde Irak merkezli Şîiliğin en önemli Mercî-i taklîdi kabul edilen Şîi âlimi Âyetullâh Ebû’l-Kâsım b. Alî Ekber b. Hâşim Müsevî Hûî’yi örnek göstermektedir. Ebû’l-Kâsım el- Hûî’nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Toprak, “Hûî, Ebû’l-Kâsım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/309-311.

⁴²⁴ Sofuoğlu, *el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, 70-71.

elden geçirilerek Şîilerin hadis anlayışı hakkında direkt bilgiler sunulmuştur. Eser, Şîî hadis kaynaklarından birinin hakkında bilgi sunarken aynı zamanda Şîa'nın hadislere yönelik tavırlarının anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

2.4. Makale ve Tebliğleri

Sofuoğlu'nun çeşitli zaman dilimlerinde muhtelif kaynaklarda yayınlanmış makaleleri ve sempozyumlardaki tebliğleri aşağıda sunulmuştur: “Ayrıca Sofuoğlu'nun hakemli olmayan ulusal dergilerde de pek çok yazısı yayınlanmıştır.”⁴²⁵ Bunun yanı sıra TDV İslâm Ansiklopedisi'nde el-Kâfi adlı maddenin de müellifidir.⁴²⁶

2.4.1. Makaleleri

- Sofuoğlu, M. Cemal. “Şîa'nın Sahâbîler Hakkındaki Bazı Görüşleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1-2 (Haziran 1981), 533-538.
- Sofuoğlu, Cemal. “Gadir-i Hum Meselesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (Ağustos 1983), 461-469.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Kur’ân ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig’teki İzleri”. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 127-180.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Muhammed Sadık Necmi'nin Buhârî'ye Yönelttiği Bazı Tenkidler”. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 89-94.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Zayıf ve Mevzû Hadisler Açısından Tirmizî'nin Sünen'i Üzerine Bir İnceleme”. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 43-87.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “İslâm Dininde Oruç”. *Diyanet Dergisi* 26/2 (1990), 3-8.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Regaib Namazı Hakkında Bir Münazara”. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 13-45.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Yirmi Birinci Yüzyılda İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri”. *Türk Yurdu* 31/283 (Mart 2011), 237-238.

⁴²⁵ Sofuoğlu Kılıç, “Mehmet Cemal Sofuoğlu”, 9.

⁴²⁶ Sofuoğlu, “el-Kâfi”, 24/148.

- Sofuoğlu, M. Cemal. “Kur’ân ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig’teki İzleri”. *Yeni Türkiye* 22/91 (2016), 136-144.

2.4.2. Tebliğleri

- Sofuoğlu, M. Cemal. “Hadislerin Anlaşılmasındaki Güçlükler ve Bazı Problemler”. *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler*. ed. Ömer Yiğitbaşı. 97-103. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Şia-i İmamiye’nin Hadis Anlayışı”. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. ed. Ethem Ruhi Fığlalı - Seyyid Ali Tüz. 258-287. İstanbul: İlmî Neşriyat, 1994.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Yurtdışı İrşad Hizmetleri Hakkında Bazı Düşünceler”. *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. tsh. Ahmet Günay vd. 1/378-384. Ankara: DİB Yayınları, 1995.
- Sofuoğlu, Cemal. “Muhammed Sadık Necmi’nin Buhârî’ye Yönelttiği Bazı Tenkidler”. *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî (811-869) Uluslararası Sempozyum*. ed. Ahmet Hulûsi Köker. 81-84. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1996.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Seyyit Bey’in ‘Hilâfetin Mahiyet-i Şer’iyyesi’ Adlı Eserinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi”. *Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyit Bey Sempozyumu*. ed. A. Bülent Baloğlu vd. 109-114. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Dinin Sağlıklı Anlatılmasına Engel Bazı Faktörler”. *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. tsh. Abdil Aktaş vd. 2/466-471. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Sofuoğlu, Cemal. “AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri”. *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. ed. Mehmet Bulut. 3/141-143. Ankara: DİB Yayınları, 2005.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET CEMAL SOFUOĞLU HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE RÖPORTAJLAR

3.1. Anı Kitabı: Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan

Merhum Sofuoğlu'nun hatırasını zihinlerde ve gönüllerde canlı tutmak, “bu dünyada onun adının hakkıyla anılmasını sağlamak”⁴²⁷ ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla editörlüğünü Aynur Çınar'ın yaptığı, Tibyan Yayıncılık tarafından İzmir'de 2016 yılında basılan anı kitabı “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan” adlı eser 954 sayfadan oluşmaktadır. İki bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Sofuoğlu'nun sadece ilmî değil manevî kişiliğine dair ailesinin ve dostlarının aktardığı bilgilerin “Hatıralar” başlığı altında sunulduğu görülmektedir. Eserin ikinci bölümünde ise Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi Temel İslam Bilimlerinin yanı sıra Dinler Tarihi, İslam ve Mezhepler Tarihi, Felsefe, Edebiyat gibi sosyal bilimlere bağlı akademisyenlerce kaleme alınan makalelere yer verilmektedir.⁴²⁸ Eserin adından anlaşıldığı üzere, birinci bölümde yer alan anı yazıları-hatıralar ile ardından ikinci bölümde bulunan makalelerin tamamı merhum Sofuoğlu'nun manevî şahsiyesine armağan edilmiştir.⁴²⁹

3.2. Prof. Dr. Mehmet Cemal SOFUOĞLU Türk-İslâm Araştırmaları Teşvik Ödülleri

Türk Ocağı İzmir Şubesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi merhum Sofuoğlu'nun anısını yaşatmak aynı zamanda genç araştırmacıları bilimsel faaliyetlere teşvik etmek ve desteklemek amacıyla 2014 yılından itibaren her yıl “Prof. Dr. Mehmet Cemal SOFUOĞLU Türk-İslâm Araştırmaları Teşvik Ödülü” adı altında yarışma düzenlemektedir. İki farklı kategoride sunulan yüksek lisans ve doktora tezleri, öğretim üyelerinden oluşan bir jüri

⁴²⁷ Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Başlarken”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), XVII.

⁴²⁸ Aynur Çınar, “Sunuş”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), XVI.

⁴²⁹ Sofuoğlu Kılıç, “Başlarken”, XVIII.

tarafından değerlendirilerek beğenilen eserler ön plana çıkarılmaktadır. Yarışmada dereceye giren yüksek lisans ve doktora tezlerinin yazarlarına Sofuoğlu ailesi tarafından ödülleri verilirken, dereceye giren katılımcılara da plaket takdim edilmekte, ayrıca doktora ve yüksek lisanstan bir çalışmaya da mansiyon ödülü verilmektedir.⁴³⁰

3.3. Prof. Dr. Abdulkadir Şener ile Söyleşi

Sofuoğlu ile dostlukları geçmişe dayanan, üniversite yıllarında sınıf arkadaşı ve daha sonra aynı fakültede meslektaş olan, birliktelikleri yarım asrı bulan ve Türkiye’de İslam Hukuku’nun köşe taşlarından biri olarak kabul edilen hocamız Prof. Dr. Abdulkadir Şener ile yaptığımız söyleşiyi bu çalışmamıza eklemek istedik.

Sayın hocam, merhum Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızın hayatı ve eserlerini konu alan bir çalışma gayreti içerisindeyiz. Sizin görüşlerinize başvurmadan hazırlanacak bir tezin de eksik olacağı kanaatindeyiz. Zira Sofuoğlu ile aynı fakültede sınıf arkadaşı olduğunuzu, bu arkadaşlığın dostluğa, zamanla dostluğun da pekişerek ağabey-kardeşliğe dönüştüğünü biliyoruz. Lütfederseniz, bu kardeşliğin nasıl başladığını bir de sizden dinleyebilir miyiz?

Ben 24 yaşında Ankara’nın Çamlıdere ilçesinde müftü iken vatanî görevimi yerine getirmek üzere İzmir’e gelmişim. Ezher’den arkadaşım Mehmet Müftüoğlu (öl. 1980) Kestanepazarı Kur’ân kursunda öğretici olarak çalışıyordu. Bornova’daki 57. Topçu Eğitim Alayı’na- birliğime- gidip teslim olmadan önce onu ve diğer bazı arkadaşları ziyaret etmişim. Mehmet Müftüoğlu beni sınıfa davet etmiş ve öğrencilerle tanıştırmak benim dikkatimi özellikle Sofuoğlu’na çekmişti. Kestanepazarı bir Kur’ân kursu olmasının yanı sıra imam-hatip okulları ve üniversite öğrencilerine hazırlık dersi de veren bir yerdi. O zamanlarda Sofuoğlu, imam hatip okulunun orta kısmını dışarıdan bitirip lise kısmına devam etmek için çabalıyordu. 17 yaşlarında genç bir Kur’ân hafızıydı. Sonrasında Müftüoğlu ile birlikte beni birliğimde birkaç defa ziyarete gelmişti. Bende de ona karşı büyük bir ilgi uyanmıştı. Yarım asra dayanan dostluğumuzun kilometre taşı da o zaman atılmış oldu.

Sofuoğlu ve arkadaşları 1961 yılında “Özlem” adında ayda bir yayınlanan din-ahlâk-fikir ve sanat dergisini çıkarmaya başlamışlardı. Cemal Bey de buna binâen Aralık 1961’de “Özlem” dergisini tanıtmak için Adana’ya geldi. Ben 1959-62 yılları arasında Adana İmam Hatip Lisesi’nde Arapça ve Kur’ân dersleri öğreticisi olarak görev yapmaktaydım. Bu esnada Cemal

⁴³⁰ Mehmet Ersan, “Takdim Konuşması”, *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*, ed. Aynur Çınar (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016), 27.

Bey ile yine yollarımız kesişti. Ertesi yıl (1962) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Sofuoğlu ile aynı sınıftaydık ve 1966 yılında fakülteyi bitirinceye kadar sınavlara hazırlanırken, sosyal faaliyetlerde çoğu zaman birlikteliğimiz devam etti. Ben, 1967'den itibaren AÜ İlahiyat Fakültesinde İslam Hukuku asistanı olarak vazife yapmaya başladım. Sofuoğlu, 1966-1968 yıllarında Edirne Uzunköprü Yunan sınırında yedek subay olarak askerliğini tamamladıktan sonra Manisa'nın Demirci ilçesinde imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmeni olarak görev aldı. Askerlik yıllarında dahi iletişimiz devam etti ve birbirimizden hiç kopmadık. Öğretmenlik yıllarında MEB tarafından bir yıl süreyle gönderildiği Irak'ın Bağdat şehrinde bilimsel araştırmalarda bulundu. Dönünce benim teşvikim ve Prof. Dr. M. Said Hatiboğlu hocamızın himmeti ile 1972 yılında hadis asistanı olarak atandı. Sınıf arkadaşlığımız meslektaşlığa dönüştü ve aynı fakültede bilimsel çalışmalarımızda birbirimize destek olduk. Ben kendisinden sekiz yaş büyük olduğum için bana “ağabey” diye hitap ederdi. Gerçekten de yarım asır süren bu dostlukta “ağabey-kardeş” oluvermiştik.

12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra Yüksek İslâm Enstitüleri'nin İlahiyat Fakülteleri'ne dönüştürülmesinin akabinde YÖK'ün ilgili yasası gereğince İlahiyat Fakülteleri'ne dörder profesör kadrosu verildi ve doçentlik kadroları da sınırlandırıldı. Profesör ya da doçent olarak atanmak için yeterli kadro bulunmuyordu. Bu sebeple Cemal Bey de doçent olduğu halde asistan kadrosunda vazifesini sürdürmekteydi. Arkadaşlarımızın bir kısmı profesör ve doçent kadrosuna atanmak için Yüksek İslam Enstitülerinden dönüştürülen yeni İlahiyat Fakültelerine gidiyorlardı. Bu arada İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kurucu dekan olarak atanan Ethem Ruhi Fırlalı hocamız; Mehmet Aydın, Erdoğan Fırat, ben ve Cemal Bey'i ilahiyat fakültesinin hoca ihtiyacını karşılamak için İzmir'e davet etti. Ben kabul ettim. Cemal Bey pek Ankara'dan ayrılmak istemiyordu. Ben ise İzmir'e birlikte gidelim diye ısrar ediyordum. Öğrenciliğimizde, asistanlığımızda hep Ankara'da birlikte çalışmıştık. Nihayet İzmir DEÜ İlahiyat Fakültesi'ne başvurduk. Ben İslam Hukuku anabilim dalında profesörlük kadrosuna, Cemal Bey de Hadis anabilim dalında doçentlik kadrosuna atandı. Zaman su gibi akıp geçti, ben on beş yılın ardından emekli oldum, ama Cemal Bey'le dostluğumuz, kardeşliğimiz baki kaldı. Birbirimizden hiç kopmadık, ayrılmadık.

Değerli hocam, Mehmet Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım ile birlikte uzun bir süreçte hazırladığınız “Yüce Kur'ân” adlı meâliniz hakkında neler söylemek istersiniz? Piyasada çok sayıda meâl mevcutken böyle bir çalışma nasıl ortaya çıktı? Bu süreç hakkında görüşlerinizi alabilir miyiz?

Ben on beş yılımı verdiğim DEÜ İlahiyat Fakültesi'nden 66 yaşında emekli oldum. Cemal Bey ile Mustafa Bey görevlerinin başındaydı; ikisi de emekli olmamışlardı. 2000 yılının içinde değerli dostum ve kardeşim merhum Cemal Bey ile aziz kardeşim Mustafa Bey, bir Kur'ân meâli hazırlamaya başlamış ve Bakara Suresi'nin yarısına kadar bir bölümü neredeyse bitirmişlerdi. Bu sırada benim de bu çalışmaya iştirak etmemi istediler. Ben de böylece onlara katılmış oldum. Merhum kardeşim Cemal Bey'in aklı fikri hep yüce Kur'ân'ın meâl ve yorumlarını daha da ileri götürerek zenginleştirmekte idi ve durmadan bu iş için kitap ve kaynak peşindeydi. "Oturalım, meâli ve yorumlarını genişletelim, elimizdeki notları değerlendirelim" diye teşvik ediyordu. İşi gücü İslam'ı, Kur'ân'ı daha doğru anlamaya çalışmaktı; aklında, fikrinde, gönlünde hep bu hizmet aşkı, halka bir şey öğretmek çabası vardı. Öyle ki, merhum kardeşim Cemal Bey, tam bir Kur'ân aşığı idi. Rüyasına giriyordu ayetler. Adeta Kur'ân'la yatıyor, Kur'ân ile kalkıyordu. Benim de bu çalışmaya katılmamla birlikte sekiz yıllık bir mesaiden sonra meâl çalışması nihayete erdi. Ben, "Cemal Bey, işte şimdi Kur'ân'ı hatmettik, bundan önceki hatimlerimiz hatim sayılmaz" dedim. Cemal Bey de, "Ağabey beni İzmir'e çağırmanın hikmetini yeni anladım, Allah bu işi birlikte burada bitirmemizi nasip etti" diye mukabelede bulundu.

Sayın hocam, merhum hocamızla birlikte yapmış olduğunuz diğer çalışmaları, ortaya koyduğunuz başka eserleri de biliyoruz. Bu eserlerin teşekkül süreci hakkında da bilgi verebilir misiniz?

"Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli" hakkında çalışmalarımıza devam ediyorduk. Hristiyanlık ve Hz. İsa (as) ile ilgili ayetlerin müzakeresi esnasında aklıma gençlik yıllarımda okuduğum ve etkilendiğim, misyonerlerin İslam dünyasındaki faaliyetleriyle ilgili, eski Türkçe ile basılmış bir kitap aklıma geliverdi ama ne yazık ki aradan uzun bir zaman geçtiğinden dolayı kitabın ne adını ne yazarını hatırlıyordum.

Türk Tarih Kurumu'nun eski başkanlarından, kendisini yakından tanıyanların deyimiyle "kitap kurdu" olarak tanınan çok değerli bir tarih profesörümüz Ali Birinci Bey'in bize yardımcı olabileceği ümidiyle Sofuoğlu, kendisiyle iletişime geçti. O, "herhalde bu kitap hakkında bir iyilik düşünüyorsunuz" diyerek Ahmet Hamdi Paşa tarafından yazılan ve 1921 yılında eski Türkçe ile basılan "İslam Âlemi ve İngiliz Misyoneri" adlı eserin fotokopisini gönderdi. Daha sonra, halen Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir ABD Başkanı Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR Bey, İzmir'de eski bir kitapçıda, kitabın kapağına düştüğü nottan ve imzadan anlaşıldığına göre, Ahmed Hamdi Paşa'nın sınıf arkadaşı Miralay Selahaddin Saib Bey'e imzalayıp hediye ettiği kitabın orijinal nüshasını buldu ve bize bu kitabı ulaştırdı. İşte

“Misyoner” kitabının bu nüshasının kapağındaki resim, orijinal baskısının kapak resmidir. Ahmed Hamdi Bey’in, kitabını “İslam dünyası için uyarıcı bir kitap” olarak tanımladığı görülmektedir. Eser geminin ikinci kaptanı olan Rizeli Mustafa Bey’in Ahmed Hamdi Bey’e anlattıkları ve özelde verdiği malumatlarla birlikte Ahmed Hamdi Bey’in müşahedelerinden oluşmaktadır. Sofuoğlu, maddî olarak tüm külfetine rağmen eseri masrafların tamamını üstlenerek bastırdı. Sofuoğlu’nun kitaplara karşı ayrı bir ilgisinin ve merakının olduğu da aşikârdı. Bu ilgi ve merak dolayısıyla Sofuoğlu ilmin yaygınlaştırılması için çoğu meşakkatlere de katlanıyordu.

Bir diğer çalışmamız olan “Fıkhu Ehli’l-İrâk ve Hadîsühüm” (Iraklılarda Fıkıh ve Hadis) kitabını, Cemal Bey Ankara’da iken birlikte tercüme etmek niyetiyle bana getirdi. Hanefî bir âlim ve Mısır’da bu mezhebin en büyük savunucusu olan Muhammed Zahid el-Kevserî’nin bu eserini, Cemal Bey “Hanefî Fıkhnın Esasları” şeklinde başlıklandırmayı teklif etti. Hanefî mezhebinin fıkıh ve hadis anlayışını konu edinen kitapta, rey ve ichtihad, istihsan, Hanefîlere göre haberlerin kabul şartları, ichtihâdî ilimler açısından Kûfe’nin yeri ve üstünlüğü, Ebû Hanîfe’nin (öl. 150/767) fikhî metodu ve Ebû Hanîfe’nin arkadaşlarından ve mezhebinden bazı büyük hafız ve muhaddislerin tarihçe-i hayatına değinen Zâhid el-Kevserî (öl. 1371/1952) kitabını cerh ve ta’dîl sahasındaki eserlere dair malumatla bitirmiştir. Sofuoğlu ile birlikte tercüme ettiğimiz bu eser Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basıldı.

Merhum dostunuz Mehmet Cemal Sofuoğlu ile birlikte bir gazetenin isteği üzere kaleme aldığınız ama gazete tarafından basılmayan çalışmanız hakkında neler söylemek istersiniz?

Tercüman Gazetesi, okurlarına hediye etmek için bizden bir “Hac Rehberi” hazırlamamızı istedi. Cemal Bey ile birlikte hazırladık. Gazete bu eseri nedense yayımlamaktan vazgeçti, fakat bizim telif ücretimizi ödedi. Bu telif ücretini almamız da başka bir çalışmanın basılmasına vesile oldu. Şöyle ki, O sıralarda ben, İbnü’l-Munzır’ın “Kitâbu’l-İcmâ” adlı eserinin Arapça metnini yayıma hazırlamış ve Türkçeye çevirmiştım. Nasıl bastıracağımı düşünüyordum. Sofuoğlu “Biz bastırırız ağabey” dedi. İşte bu “Hac Rehberi” parasıyla “Kitâbu’l-İcmâ” adlı eseri bastırmış olduk.

Sayın hocam, geçmişten günümüze değin kitap basım maliyetleri yüksek seviyelerde seyretmiştir. Kitap basım maliyetlerini Mehmet Cemal Sofuoğlu Hoca kendisi mi karşılıyordu? O halde bu külfetin üstesinden kalkmayı nasıl başardı?

Cemal Bey'in kitaplara ayrı bir düşkünüğü vardı, kitapların basılarak halka ulaşmasını çok istiyordu. Bu sebeple, "İlim Yayınları" diye de bir yayınevinin faaliyetlerine büyük katkıları olmuştu.

Cemal Bey, sadece kendi eserlerini neşretmekle kalmadı. Salih Akdemir'e, Mısırlı âlim ve fikir adamı Muhammed Abdullah Dirâz'ın (öl. 1958) Fransa'da yapmış olduğu doktora tezini tercüme ettirerek, eserin masraflarının da tamamını üstlenerek bastırılmasını sağladı. Ayrıca Fahri Demir'in doktora tezi olan "İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı" adlı çalışmasının da yayımlanmasını sağladı. Cemal Bey eline geçen paraları ilmin geniş kitlelere yayılması ve herkesin istifade edebilmesi için kitapların basımına sarf eder, adeta varını yoğunu kitaplara yatırırdı.

Mısır'a gittiği zamanlarda buradaki vekili olarak maaşını çekip Cemal Bey'in istediği yerlere parayı ben taksim ediyordum. Artan parayla onun bilgisi dâhilinde kendisini bir kooperatife üye yaptım. Belli bir zaman sonra kurayla bu kooperatiften bir daire sahibi olmuştu. Dünya malında hiç gözü olmayan Cemal kardeşim daha sonraları o evini de sattı, eline geçen meblağ ile ismi geçen kitapları bastırdı.

Kıymetli Hocam, Mehmet Cemal Sofuoğlu İlahiyat Fakülteleri'nde dört yıllık eğitimin yetersiz olduğunu söyleyerek bu kısa süreli eğitim sebebiyle tam olarak yetişmeden mezun olan öğrencilerin dinî konular altında ezildiğini ifade etmektedir. Siz, İlahiyat Fakülteleri'nin eğitimi hakkında neler düşünüyorsunuz? Yapılan çalışmaları yeterli buluyor musunuz? Tavsiyeleriniz nelerdir?

İlahiyat fakültelerinde dört yıllık eğitimin yeterli olmadığı, ders program ve saatlerinin de donanımlı öğrenciler yetiştirmeye kâfi gelmediği malumun îlâmıdır. Dolayısıyla bu şartlarda ilahiyat öğrencilerinin eğitim ve öğretiminin tatmin edici seviyelerde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu alanda başarılı ve tatmin edici sonuçlar elde etmek için öncelikle ders saatleri arttırılmalı ve geçmişteki bilgilerin bire bir tekrar edilmesine dayanan ezberci eğitim anlayışından uzaklaşılmalıdır. Geleneğimizdeki nitelikli ve tecrübe temelli bilgilerden yararlanmanın yanı sıra düşünen, sorgulayan, eleştiren ve böylece günümüz sorunlarına ışık tutabilecek yeterliliğe sahip olan öğrenciler yetiştirilmelidir. Bunun için de içerik açısından topyekûn bir ıslah çalışması yapılarak müfredata yeni dersler konulmasının elzem olduğunu düşünmekteyim.

Sayın hocam, değerli vaktinizi bize ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

3.4. Prof. Dr. Ali Osman Ateş ile Röportaj

Sayın Hocam, bildiğiniz üzere merhum Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamız hakkında bir tez çalışması yapıyoruz. Bu süreçte bize çok katkınız olacağını bildiğimiz için sizinle hocamız hakkında daha özel olarak görüşmek istedik; çünkü hem aynı anabilim dalını hem de aynı fakülte ortamını paylaşmış bir öğrencisi olarak, Sofuoğlu Hocamız ile ilgili çok fazla anınızın olduğunu biliyoruz. Talebimizi geri çevirmeyerek bizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz.

Hocam, öncelikle merhum Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızla ne zaman tanıştınız, öğrenmek isteriz.

1981 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte o zamanlar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir Yüksekokul olan İzmir Yüksek İslam Enstitüsü de, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi’ne bağlı bir fakülteye dönüştü. Daha sonra, 1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programı açıldı. O sıralarda Manisa İmam-Hatip Lisesi’nde meslek dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktaydım. Çocukluk yıllarımdan beri içimde akademik çalışma yapma arzusu vardı, imkân bulursam görev yaptığım Manisa’ya yakın bir yerde doktora yapmak istiyordum. Bu yüzden, dört gözle İzmir’de doktora programı açılmasını bekliyordum. O sırada meslek dersleri öğretmeni olarak Manisa İmam-Hatip Lisesi’nde birlikte görev yaptığımız, daha sonra XXI. dönem Manisa Milletvekili olan Hüseyin Akgül Ağabeyim bana bu sevindirici gelişmeyi haber verdi. Hüseyin Akgül Hocamız, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kurucu Rektörü Prof. Dr. Ethem Ruhi Fırlı Hocamızın güzide öğrencilerinden olup Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü mezunuydu, kendisini çok severdim. O da bir ağabey olarak beni severdi. “Ali Osman, bak, İzmir’de yüksek lisans programı açılmış. Gidelim başvuralım,” dedi. Birlikte İzmir’e gittik. Ben, Hadis’ten Yüksek Lisans için başvuru yaptım, Hüseyin Akgül Ağabey de İslam Mezhepleri Tarihi’nden başvurdu ve ardından sınava girdik. Sınavda, Hadis Tarihi, Hadis Usulü gibi konulardan yazılı sınav soruları vardı. Erzurum’da Fakülte öğrenciliği yıllarımdan beri Hadis dersine özel ilgim vardı, dışarıdan bazı Erzurum âlimlerinden Arapça Hadis Usulü kitapları da okumuştum. Bu yüzden sınavda elimden geldiğince soruların hepsini cevapladım ve sanıyorum, iyi bir puan aldım, sınavı kazandım ve artık benim için ders süreci başlamıştı.

Öğretmen olarak görev yaptığım için, o zamanlar yüksek lisans veya doktora derslerine katılabilmek için izin alma süreçleri biraz sıkıntılıydı, sonunda il dışında eğitimime devam edebilmek için valilikten onay aldım ve yüksek lisans derslerime başladım. Dersler böyle devam ederken, birkaç ay sonra Yükseköğretim Kurulu (YÖK), beş senelik fakülte

mezunlarının yüksek lisans yapmış sayılacağını kararlaştırdı. Fığlalı Hocam, “YÖK tarafından benim yüksek lisans eğitimi yapmış kabul edildiğimi, yüksek lisans eğitimini bırakarak doktora sınavına girmemi” istediler. Bu yüzden bu süreçte yüksek lisansımı tamamlama fırsatım olmadı; bunun üzerine 1983 yılı Mart ayında açılan doktora sınavına girdim. Sonuçta başarılı oldum, Hadis Bilim Dalı’nda doktorayı kazandım ve derslere devam ettim.

1983 yılında doktora eğitimine başladık. İkinci yılda, doktora danışmanım Prof. Dr. Fığlalı Hoca’mıza hadis hocamızın ne zaman geleceğini sordum. “Ali Osman, Fakültemize bir Hadis hocası aldık. Doç. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız yakında Ankara’dan gelip göreve başlayacak,” dedi. Sonrasında da Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu hocamız göreve başladı ve ben de derslere devam ettim.

Manisa’dan İzmir’e Fakülteye derse gittiğimde, odasına girip Cemal Sofuoğlu Hocamızı ilk gördüğümde kendisinin duruşundan, hal ve hareketlerinden çok etkilendim. Hocamız, güler yüzlü, sakin, pozitif enerjiler yayan, çok sevecen bir kimseydi. O anda mıknaş gibi beni böyle kalben çeken bir duygu yoğunluğu yaşadım. Bu durum beni çok rahatlattı ve içim sevinç doldu.

Sayın hocam, Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu ile birlikte dile kolay, 12 senelik bir öğrenci-öğretmen münasebetiniz oldu. Nasıl bir hocaydı Mehmet Cemal Sofuoğlu?

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocamız çok cömertti. Yanına gittiğimde her zaman bir şeyler ikram eder, beni evine götürür ve akşam orada kalmam için ısrar ederdi. Öğrencilerini evlatlarından ayırmazdı. Kendisini görmek için odasının kapısına ne zaman gitsem, o kapı daima açıktı; kapısının kapalı olduğunu hatırlamıyorum. Doktora danışmanım olduğu için tez konumun belirlenmesi için sık sık yanına uğruyordum. Cemal Hocam, “Tez konusu için acele etme,” diyordu; ilmî konularda aceleci değildi. Cemal Sofuoğlu Hocam, daha sonraları bizleri ziyaret ettiği zamanlarda da kimseye yük olmak istemezdi. Mutlaka bir otele gitmek ya da bir misafirhanede kalmak isterdi.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocamız, Diyanet İşleri Başkanlığı ile sıcak, yakın ilişki içindeydi; kendisi iyi bir hatipti, eskilerin deyimiyle kalem ve kürsü sahibiydi. Sosyal bir kişilikti ve çok yönlü, aktif bir cemiyet adamıydı. Hocamız sadece dersine girmekle yetinmezdi; yaşadığı sürece usanmadan yorulmadan milletimizi ve halkımızı aydınlatmaya çalıştı. Milletimizi, devletimizi ve dinimizi çok severdi. “Bizim milletimizin kültürü Peygamberimizin Sünneti ile yoğrulmuştur,” derdi. “Biz Türkleri eğiten, terbiye eden ve hayatlarını şekillendiren İslamiyet’tir; Kur’ân-ı Kerîm ve Peygamberimizin Sünneti’dir, diye eklerdi. “Her milletin

mensup olduğu medeniyetin, sahip olduğu kùltürün temelinde din vardır, bizim kùltürümüz de Kur'an ve Sùnnet ile şekillenmiştir" derdi.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocamız, kalem sahibi bir insan ve kürsü sahibi bir adamdı. Bu yönüyle ömrü boyunca tebliğ ve irşada devam etti; bu konuda gayret gösterdi. Bu alanda hem makaleler, kitaplar yazdı, dergiler çıkardı, hem de kürsülerde, radyo ve televizyonlarda konuşup büyük kitlelere hitap etti. Cemal Sofuoğlu Hocamız, yardımsever, iyiliksever, cömert ve güler yüzlüydü. Yeri geldiğinde otoriterdi; ilmî açıdan da ciddi ve saygın bir insandı. Kendisi geniş ufuklu, diğerk ilmî disiplinlere de açık bir ilim adamıydı. Aynı zamanda düşünce adamıydı, açık fikirliydi ve taassuptan uzak dururdu. Bu toplumun sorunlarını kendisine dert edinmişti. Kendisini, ilmî konularda kafa yorup, düşüncelere dalarken çok sık görürdüm. Odasında sohbet esnasında ve konuşma yaparken kürsüde; "Benim kafamda halledilmesi gereken meseleler var" dediğini çok sık duymuşluğum vardır. Halkın içinden gelmiş, halkın çocuğı ve bu Milletin öz evladıydı. Allah, mekânını Cennet etsin inşaallah. Âmin.

Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızın ilmî yönü ve hassasiyetleri hakkında neler söylemek istersiniz?

Tabii, dediğim gibi, Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocamız, açık fikirli bir insandı. Hadis Usulü'nü ve Tarihi'ni çok iyi biliyordu, ayrıca Tefsir, İslâm Hukuku gibi diğerk disiplinlere de hâkimdi. "Sùnnet'in Kabul veya Reddettiğı Cahiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri" isimli doktora tezimi bitirdikten sonra, bu alanda çalışmalarımı sürdürmemi istiyordu. Nitekim, "Sosyolojiden de doktora yapmalısın," diyordu. Ben de, doçentlikten sonra Sosyoloji'den de doktora yapmayı kabul etmiştim. Ancak kısmet olmadı. Hocamızın bu tutumunun nedenini zamanla anladım. Nitekim daha sonraki dönemlerde doktora tezimi, Tefsir, İslam hukuku, Sosyoloji, Dinler Tarihi ve Tasavvuf Tarihi alanında çalışan bazı hocalarımızın çalışmalarında kaynak gösterdiğini gördüm. Meğerse Cemal Sofuoğlu Hocamız, beni bu yönde çok geniş bir alana sokmuş. Hocamız, doktora tezimin Arapça ve İngilizce'ye çevrilip yayınlanmasını isterdi. Kendisinin vefatından sonra, bu arzusunu kısmen yerine getirmek nasip oldu. Doktora tezimiz; Doktor Muhammed Orut tarafından, "A'r'afu Ehli'l-Kitâb ve'l-Câhiliyyeti ve Âdâtihim Fî Nazari'l-İslâm" adıyla Arapça'ya çevrildi, Doktor Abdülhakîm es-Sertâvî tarafından gözden geçirilerek, 2024 yılında Ürdün-Ammân'da Dâru'l-Vâil tarafından yayımlandı.

Cemal Sofuoğlu Hocamız sohbetlerinde, bütün İslâmî devlet kurumlarının Peygamberimizin Mescidi'nden; İslâmî ilimlerin ise Hadis ilminden doğduğunu söylerdi. Hadîs ilminin, ilimlerin anası olduğunu; bu yüzden günümüzde hadisçilerin, eskilerin deyimiyle İslâmî ilimlerde mütebahhır (derya gibi ilim sahibi olmaları) gerektiğini belirtirdi. Hadisçilerin, bu hayattaki her

şey hakkında doğru bilgilere dayanan bir bakış açısına sahip olmalarını isterdi. Kendisinin bakış açısı bu şekildeydi. Bu yüzden çok okur, araştırır, öğrenmeye çalışırdı. Zaten Hocamızın öğrenciliği hiç bitmedi, hayatı boyunca hep öğrenmeye çalıştı. Ayrıca Cemal Sofuoğlu Hocamız, insan, kitap veya görüşlere karşı tabulara sahip olmamamız gerektiğini vurgulardı. Kendisi bizim müctehidler gibi bir ilmî tutum içinde olmamızı arzulardı; körü körüne bir inanca sahip olmaktan uzak durmamızı isterdi.

Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız, Şia konusunda Türkiye’de akademik çalışma yapan ilk kişiydi. Bu alanda otoriteydi ve söz sahibiydi. Bu alanda kendisinden sonra bazı çalışmalar yapılmış olsa da, ondan önce ülkemizde bu konuda yapılmış bir akademik çalışma bulunmuyordu. Cemal Sofuoğlu Hocamız, Irak, Mısır, Kazakistan gibi farklı ülkeleri gezdi ve çeşitli faaliyetlerde bulundu. Kendisi, Kur’an ve Sünnet’i anlama, yorumlama konusunda halkımızı sıkıntıya sokan ve imanını şüphelere düşüren konularla mücadele eden önder bir hocaydı. Bir âlimin; bir hadisin sıhhatini araştırıp, inceleyerek sahih, hasen ya da zayıf hükmü vermesinin veya bir râvinin sika ya da zayıf olduğunu ifade etmesinin, ictihâdî bir faaliyet olduğunu söylerdi. Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız çalışmalarında, kaynaklarımızda yer alan ve Oryantalistler ile İslâm karşıtları tarafından İslâm’ın aleyhine delil getirilen, Milletimizin imanını tehlikeye atan bir takım rivâyetlerin sahih olmadığını söylediği için, önceki âlimlerimiz gibi kendisi de bu bağlamda müctehiddir.

Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız yaşadığı şartlarda, bu zorlu uğraşında elbette yalnızlığın getirdiği yorgunluğu da yaşadı. Acaba o tarihte kendisi gibi düşünen kaç kişi vardı? Cemal Sofuoğlu Hocamızın yetiştiği o dönemlerde ülkemizde bir elin sayısı kadar âlim vardı. Buna karşılık maalesef insanımız okumuyordu, şifahi kültür etkindi, çoğu kimse duyduğu slogan sözlerin peşine takılıp gidiyordu, okumadan araştırıp incelemeyen fikir sahibiydi, peşin hükümlüydü. Araştırıp inceleyenlerin, doğrusunu bilenlerin bu kimselere söz anlatması, doğrusu budur, diye ikna etmesi çok zordu. Bid’atçılıkla, sapıklıkla itham edilmek, Ehl-i Sünnet düşmanı olduğu iftirasına uğramak, çok kolaydı. Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız, ilmî düşünce ve akademik faaliyet açısından işte böylesine sosyal şartlarda yaşadı.

Kur’ân’ın irşadı, ışığı, Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamızın kalbini aydınlatıyordu; kendisi hâfızdı, Kur’an-ı Kerim’den feyz almak ona nasip olmuştu. Nitekim vefat etmeden önce, Prof. Dr. Abdülkadir Şener ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım hocalarımızla birlikte; “Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” adıyla Kur’an-ı Kerim meâli yazdı. Hocamız bu meâlde, âyetleri anlama noktasında birçok araştırma yaptı. Bu bağlamda alanında ehil kişilerle sürekli dirsek temasında bulundu. Kendisi âyetlerin anlamını tam olarak kavrayabilmek için gece gündüz bir

koşturmaca içerisinde oldu. Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız, meâlin basımı bitmesine rağmen, hâlâ çalışmalarına devam ediyor, meâli daha ileri noktalara taşımak için geceler boyu uykusuz kaldığı oluyordu.

Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız, geniş düşünür ve büyük hayaller kurardı. Örneğin, bütün Türk dünyasının ve Müslümanların bir araya geleceğine dair büyük bir umudu vardı. Türkiye güçlenirse ve liderlik ederse, bu birlik ve beraberliğin sağlanacağına inanırdı.

O dönemlerde, bu şartlar altında hocanın bu kadar açık fikirli bir düşünür olmasının arkasında yatan sebep neydi? Acaba Hocamız, “Şöyle düşün” diyen biriyle karşılaştı mı?

Elbette. Hocaları olan Prof. Dr. Tayyip Okiç ile Prof. Dr. M. Said Hatiboğlu Hocalarımız, Batıyı görmüş, oryantalistleri tanımış âlimlerdi. İzmir’de Fakültede görevli olduğumuz yıllarda, Prof. Dr. Tayyip Okiç Hocamızın, vefatından sonra İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne kazandırılan kütüphanesinden biz de çokça istifade ederdik.

Mehmet Cemal Sofuoğlu Hocamız hakkında son olarak, sizi derinden etkileyen neleri söylemek istersiniz, hocam?

Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocamız, bizlere hep şu öğüdü verirdi: “Bir meseleyi çözüm yoluna koymak istediğinde, en güzel örnek olan ‘Peygamberimiz şimdi sağ olsaydı ne yapardı? O konuda ne söylerdi? Ne yapardı? Nasıl yapardı?’ diye sormalısın. O zaman doğru cevabı bulursun.” Örneğin, şimdi yaşasaydı Peygamberimiz gözlük takar mıydı? Cep telefonu kullanır mıydı? İnternet kullanır mıydı? Uçağa biner miydi? şeklinde sorular sorardı. “Şimdi Peygamberimiz olsa ne yapardı? Bu sorunun cevabı seni doğruya çıkarır, evlâdım derdi.” Cemal Sofuoğlu Hocamızla yaşayıp unutamadığım anılardan biri de budur.

Sayın hocam, değerli vaktinizi bize ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür eder, hayırlı çalışmalar dilerim.

3.5. Prof. Dr. Mustafa Yıldırım ile Röportaj

Kıymetli Hocam, öncelikle bize vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Sizinle görüşmeden çalışmamız eksik kalırdı, çünkü merhum hocamız Sofuoğlu ile çok uzun süre teşrik-i mesainiz olduğunu, bu mesainin sadece fakülteyle sınırlı kalmadığını da biliyoruz. Zira siz, Sofuoğlu’nun ilmî hayatının yanı sıra kişisel hayatına da tanıklık etmiş bir hocamızsınız.

Hocam, öncelikle merhum Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızla tanışma hikâyenizi sormak isteriz.

Öncelikle, dini doğru anlamamda önemli bir yeri olan Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızın hayatı ve ilmî kişiliğinin yüksek lisans tez konusu olarak seçilmesinin beni mutlu ettiğini belirtmeliyim. Bu konuda katkı verebilirim kendimi mutlu hissederim. Şimdi hikâyeye şöyle başlayayım: Ben 1979 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldum ve aynı zamanda DİB Haseki Eğitim Merkezi'nin dördüncü dönem mezunuyum. İlahiyat Fakültelerinin kurulması sebebiyle Enstitü mezunlarına yüksek lisans ve doktora imkânı sağlandı. Biz de birkaç arkadaş, İstanbul'da imamlık yaparken bu fırsatı değerlendirmek üzere yüksek lisans sınavlarına girdik ve yüksek lisansa başladık. Lisans eğitiminde branşlaşma başlamıştı ve ben de fıkıh-kelam bölümünü seçmiştim. 1986 yılında ihtisasımı bitirdikten sonra yüksek lisans eğitimim devam ediyordu. İhtisas bitince Manisa Diyanet Eğitim Merkezine hoca olarak atandım. Yüksek Lisans eğitimimi 1988 yılında tamamladım. İzmir'in Manisa'ya yakınlığı sebebiyle doktorayı burada yapmayı düşündüm. Ancak, bazı tereddütlerim vardı. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bazı farklı görüşler, modernist anlayışlar veya Allah Rasulü'nün sünnetine yönelik farklı yaklaşımlar hakkında endişe içindeydim. Bu düşüncelerle doktora sınavına girdim. Fıkıh anabilim dalına başvurdum. Sınavı geçtikten sonra derslere başladık ve ilk dersim Mehmet Cemal Sofuoğlu Hoca'nın dersiydi.

Hoca derslerde daha çok makale ve kitap okutmayı önemserdi. Şimdi, bunun önemini daha iyi anlıyorum. Çünkü makale ve kitap okuduğunuzda birebir o bilgilerle muhatapsınız ve onları kendi kendinize değerlendirme şansınız daha güçlüdür. Oysa birini dinlerken o kişi hakkındaki önyargılarınız dinlediklerinizi objektif değerlendirmenizi engelleyebiliyor. Bu bakımdan öğrenciye kitap ve makale okutmak, öğrencinin muhasebe ve muhakemesine ciddi katkı sağlayabiliyor. Bu bakımdan Hocanın bu özelliğini önemsiyorum.

Sofuoğlu hocam, ilk derste M. Said Hatiboğlu Hoca'nın yazdığı "İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği" başlıklı uzun bir makaleyi okuma ödevi verdi. "Onu oku, haftaya değerlendirelim," dedi. O günkü din anlayışım açısından ilginç bir makaleydi. Okuyunca sarsıldım, çünkü önceki bilgim ve hayat görüşümle uyuşmuyordu ve kafam çok karışmıştı. Zira makale, o gün için güven açısından Kur'an'a denk gördüğüm Buhârî rivayetlerini sorguluyordu. Sonuçta doktorayı bırakmaya karar verdim. Ancak, bu makaleyi bana okutan hocaya da birkaç söz söylemeliydim. Ertesi hafta derse gittiğimde Hoca, "Mustafa Hoca, makaleyi okudun mu?" diye sordu. "Okudum hocam," dedim. "Makaleyi nasıl buldun?" dedi. "İyi bulmadım," diyerek hoşnutsuzluğumu ifade eden şeyler söyledim. Hocanın beni azarlamasını bekliyordum. Fakat öyle olmadı. İşte hocanın farkı burada. Ben böyle bir beklenti içinde iken hoca babacan bir tavırla, "Hayırdır? Ne oldu Mustafa Hoca?" diye sordu. Ben ise

gayet sert bir üslupla, “Ne olacağı yok hocam, bu okuttuğunuz makaleyle ben dinden çıktım. Buhârî hadislerinin sıhhatini sorguluyor bu makale!” diye karşılık verdim. Hocam çok sakindi ve benim bütün kavga hevesimi yok eden bir cümle kurdu: “Mustafa Hoca, dinden çıkmıyorsun, dine yeni giriyorsun.” Bu ifade beni çok sarstı ve gerçekten çok şaşırttı. Benimle hiç tartışmadı. “Sen, İslâmî Araştırmalar Dergisi’ndeki -yeni çıkıyor o zamanlar- Kardâvî’nin “Nasların İletlerini ve İlgili Bulundukları Ortam ve Şartları Gözönünde Tutma Hususunda Sahabe ve Tâbiîn’in Metodları” başlıklı makalesini de oku, haftaya görüşelim.” deyip dersi sonlandırdı. Sonrasında, o makaleyi de okudum ve kafamda her şey darmadağın oldu. Böylece öğrendiklerimi sorgulama süreci Cemal Hoca’yla birlikte başlamış oldu. O saatten sonra üç yıl boyunca çok ciddi anlamda zihinsel problemler, sıkıntılar yaşadım. İyi ki Cemal Hoca sayesinde bu süreci yaşamışım. Dolayısıyla hocayla tanışmamız böyle bir ilk ders vesilesiyle oldu. Ancak şunu söyleyebilirim: Hoca o gün, o babacan tavrıyla beni kucaklamasaydı, yani beni anlayışla karşılamasaydı, bugün akademik dünyada hiç olmazdım ve bu yolculuğu hiç yapmamış olurdum.

Sizi etkileyen yönleri nelerdi hocamızın?

Hoca, konferanslarda genellikle sohbetin başında bir türkünün dörtlüğünü zikrederdi. Mesela, bir şehre konferansa gittiğinde önce, o yörenin bir türkü dörtlüğünü paylaşır, sonra da dinleyicilerle türkünün kültürel anlamı üzerinden iletişim kurarak sohbete başlardı. Hoca gerçek anlamda bir kültür adamıydı.

Benim zihinsel dönüşüm sürecimi başlatan Mehmet Cemal Sofuoğlu Hocamdır. Eğer Mehmet Cemal Sofuoğlu Hocamı tanımamış olsaydım, böyle bir çalışmayı tez konusu olarak sana öneren Canan hoca gibi akademisyen öğrencilerime hiçbir katkı olmazdı. Daha doğrusu akademisyen bir hoca dahi olamazdım.

Hocanın belirgin bir özelliği, insanları ve yetenekleri doğru bir şekilde değerlendirme becerisiydi; kendisi bir öğrenci ve kâbiliyet avcısıydı. Mesela, vatanî görevini yaparken askerlerden birinde büyük bir yetenek fark eder. Bu yeteneği desteklemek amacıyla izne geldiğinde o askerin köyüne gidip çocuğun babasını ikna etmek ister. Köye gidecek vasıta bulamadığı için yoldan geçen bir traktöre binerek köye ulaşır ve babasını ikna ederek onun askerlik sonrası tahsiline devam etmesini sağlar.

Cemal Bey, derslerinde sorular sorar, öğrencilerin verdikleri cevaplardan ya da onların sordukları sorulardan onların ilgi ve kâbiliyetlerini ölçerdi. Mesela bir gün, “Mustafa Hoca, bir öğrenci var, onu sahiplenelim,” dedi. “Ne yapalım hocam?” dedim. Hoca, “Ona bir ev turalım

ve yabancı dilini geliştirebilmesi için imkânlar sağlayalım,” önerisinde bulundu. O çocuk Amerika’da doktorasını yaptı ve şimdi akademisyen olarak bir üniversitede hizmet veriyor. Hoca, çocukların sordukları sorulardan dertli olduklarını fark ederdi. Bu çok önemli. Yani çocuğun dini anlama gibi bir derdi var mı? Öncelikle bunu anlamaya çalışır; eğer çocuğun derdi varsa, onunla ilgili kitaplar alır, burs bağlar, ev tutar ve her türlü desteği vermeye çalışırdı.

Hocanın bir özelliği de duygusallığıydı. Bir gün meâl çalışırken, “İkterabeti’s-sâ’atü ve’nşakka’l-kamer” ayetindeki “inşikâk-ı kamer”in Mâverdi’deki bir görüşe göre “hakikatler ayan beyan ortaya çıktı” anlamında bir deyim olduğunu öğrenince, Hoca gözlüğünü çıkardı, ellerini dizlerine vurmaya ve ağlamaya başladı. Bugüne kadar bu bilgiye neden ulaşamadığımıza hayıflandı. Hocanın bu hallerine sıkça şahit olmuşumdur. Yeni bir bilgi öğrendiğinde heyecanlanır ve bunları ilmî toplantılarda zevkle ve heyecanla paylaşırdı.

Hoca’nın bir yönü de cömertliği idi. Ne zaman bir yemeğe çıksak, bizlere para ödetmez, hesabı hep kendi ödeme çabası içinde olurdu. Öğrencilere cebinden katkı sağlar ve burs verirdi.

Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızın ilmî yönü, hassasiyetleri hakkında neler söylemek istersiniz?

Meâl çalışmamız esnasında farklı bilim dallarından yararlanmamız genelde Sofuoğlu hocam sayesinde olmuştur. Mesela, Hoca, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Ay’ı İzmir’e davet etti ve bir hafta süreyle seminer verdirdi. Nuh Peygamber’in yaşıyla ilgili görüş ve yorumları o seminerlerle öğrenmiş olduk. Bu süreçte Cemal Hoca, Eyüp Ay hocanın otel masraflarını kendi karşıladı. Her gün iki saat süren seminerlerde, Nuh Peygamber’in yaşının tartışıldığı bilgileri dinledik. Tufan öncesi takvime göre bir aya bir yıl denildiği ve Kur’ân-ı Kerîm’in de o dönemin takvim anlayışına göre bu süreleri zikrettiğine dair bir bilgi edinmemizi sağladı.

Hoca, bilimsel anlamda yeni ve özgün bir şey söylendiğinde hemen ilgilenirdi. Mesela, o zaman genç olan Mustafa Öztürk’ün cennet-cehennem betimlemeleriyle ilgili bir makalesini okumuş ve çok heyecanlanmıştı. Öztürk hocayı Fakülteye konferansa davet etmiş ve kendisiyle yüz yüze benzer konularda görüş alışverişinde bulunmuştuk. Yani Türkiye’de kim yeni ve güzel bir şey söylüyorsa, Hoca onun peşindeydi ve emeğine değer verirdi.

Özelde İlahiyat Fakülteleri, genelde ülkemiz eğitim sistemi hakkında Mehmet Cemal Sofuoğlu’nun eleştirileri, değişmesi gerektiğini düşündüğü şeyler nelerdi?

Mehmet Cemal Hoca, üniversitelerinin çoğunun durumunu “çelik çomak oynuyor” şeklinde tanımlardı ve bütün üniversiteler için olmasa da ben de hocanın bu görüşüne katılıyorum.

Üniversitelerde herkes prosedürleri yerine getiriyor; doktor oluyor, doçent oluyor, profesör oluyor. Ancak bu üniversitelerin topluma katkısı oldukça sınırlı. Hoca, örneğin, “Bu memlekette yıllardır Fethullah Gülen gerçeği var. Bir tane tez yok. Bu üniversite neye yarar? Bu Fethullah Gülen cemaatinin kökeni, kullandığı argümanlar, amacı, konuşmaları, yaptığı işler hakkında bir akademik çalışma yok” derdi. Aynı şekilde, PKK’nın Türkiye’nin başına bela olduğu 30-40 yıldan beri bu konuda bir istisna dışında doktora tezi bulunmamasını ve PKK’nın referans kaynakları, sosyolojik ve psikolojik altyapısı hakkında herhangi bir akademik çalışmanın olmamasını eleştirirdi. Hoca, Isparta’da PKK ile ilgili doktora yapmış bir albayı örnek vererek, üniversitelerin toplumun problemleriyle ilgilenmesi gerektiğini vurgulardı.

Hoca, günümüzde İslamî duyarlılığı olan bir Cumhurbaşkanlığı yönetiminde ahlakî çöküşün sebebinin, İslamî camianın neden sekülerleştiğinin, ayrıca, haram-helal, liyakat bilincinin ve İslamî duyarlılığın nasıl kaybedildiğinin ve bu dünyevîleşmenin nedeninin araştırılmadığını vurgulardı. Bu bağlamda, Cemal Hoca’yı rahmetle anıyor ve üniversitelerin gerçekten toplum problemleriyle ilgilenmedikçe işlevlerini yerine getirmiş sayılamayacağını düşünüyorum.

Hocam, Abdulkadir Şener ve Mehmet Cemal Sofuoğlu ile birlikte meâl çalışmanız sebebiyle uzun süre sıkı bir çalışma temposuna girdiğinizi biliyoruz. Bu çalışmanızdan ve süreçten bahseder misiniz bize?

Mehmet Cemal Sofuoğlu Hoca, ülkeyi ve İslam âlemini dert edinmiş biriydi. Kur’ân’ın anlaşılması konusunda kafa yorardı. Özellikle Türkçe meâllerin anlaşılma sorunu üzerinde durur ve çeşitli örneklerle bunu anlatırdı. Ben de hocanın bu tavrından keyif alırdım. Hoca, bu tür tartışmalardan büyük heyecan duyardı. Sohbetlerimiz, fakültedeki gazete odasında, yemekhanede ve bazen hocaların odalarında yapılırdı. Ayetlerin anlaşılmasıyla ilgili bu sohbetler, yaklaşık üç yıl sürdü. Sonuçta Hoca, “Mustafa Hoca, artık kaçış yok; bir meâl hazırlayacağız,” dedi. Ben genellikle konuşmayı ve ders yapmayı severim, ancak yazma konusunda çok hevesli değilim. Zira yazmak zor iş. Ancak Hocaya ciddi bir vefa borcum vardı. Hayır diyemezdim. Daha sonra Abdülkadir Şener Hoca da katıldı ve birlikte çalışmalara başladık.

Cemal Hoca meâl çalışmalarının başlangıcından itibaren kadim kültürlerle dair, yani Yahudilik, Hristiyanlık, Sümer kültürü gibi konularda ciddi okumalar yaptı. Sosyolojik, psikolojik ve tarihsel makaleleri okumaya yöneldi. Ayrıca, insan ilişkilerindeki başarısının bir ürünü olarak akademik çevrelerdeki ilişkilerini kullanarak önemli akademisyenlerden destek almamızı temin etti.

Hoca sayesinde şunu öğrenmiş olduk: Kadim kültürü bilmeden Kuran'ı anlama şansımız yok. Çünkü Hicaz bölgesi kültürel açıdan çok zengin bir bölgedir; Yahudisi, Hristiyanı, müşriki ve tüccarı ile farklı etnik ve kültürel kimlikler içeren zengin bir kültür mevcuttur. Hoca, bu kadim kültürle ilgili çok ciddi okumalar yaparak, Kur'ân ile bu kültür arasındaki ilişkileri anlamamızda yaptığımız meâle önemli katkılarda bulundu. Hoca aynı zamanda iyi bir edebiyatçıydı. Bizim Kur'ân-ı Kerîm meâlinin dil güzelliği hocaya aittir; yani üslup güzelliği hocaya aittir. Terimler, kavramlar ve dipnotlardaki bazı tespitler de hocaya aittir.

Son olarak şunu ifade etmek isterim: Hoca nerdeyse son nefesine kadar Kur'ân'ın anlaşılması çabasıyla yaşadı. Vefatından bir hafta önce yine Türkiye'nin önemli bir bilim insanıyla Kur'ân ile ilgili görüş alışverişi yapmak için Ayvalık Cunda adasında iki gün konakladı. Döndükten bir hafta sonra vefat etti ve biz o görüşmeyle ilgili bilgileri maalesef öğrenemedik.

Hoca “Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli” adlı eserin vücut bulmasındaki önemli teşvik ve katkılarıyla sevap hanesinde geniş yer tutacak önemli bir misyon ifa etti. İlme ve ilim ehline ciddi katkılar sağladı.

Mekânı cennet, makamı âlî olsun

Tekrar teşekkür ederiz hocam, yoğun programınız içerisinde bize vakit ayırdığınız ve bu çok kıymetli bilgileri bizimle paylaştığınız için.

Bana bu imkânı bahsettiğiniz için ayrıca teşekkür ediyorum.

3.6. Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir Palabıyık ile Röportaj

Sayın Hocam, bildiğiniz üzere merhum Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamız hakkında bir tez çalışması yapıyoruz. Bu süreçte bize çok katkınız oldu fakat sizinle hocamız hakkında daha özel olarak görüşmek istedik; çünkü hem aynı anabilim dalını hem de aynı fakülte ortamını paylaşmış bir öğrencisi olarak, Sofuoğlu ile ilgili çok fazla anınızın olduğunu biliyoruz. Talebimizi geri çevirmeyerek bizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz.

Hocam, öncelikle merhum Mehmet Cemal Sofuoğlu hocamızla ne zaman tanıştınız, öğrenmek isteriz.

Merhum Mehmet Cemal Sofuoğlu ile İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 1984-1985 öğretim yılında, ben ikinci sınıf öğrencisi iken tanıştık. Hoca “Hadis Usulü” dersimize geldi ve böylece irtibatımız başlamış oldu.

Öğrencileri, Mehmet Cemal Sofuoğlu için ne ifade ederdi?

Cemal Hoca öğrenci merkezli bir yapıya sahipti. Birtakım sorular sorar ve öğrencilerin sınıfta tartışmasını sağlardı. Bu tartışmalarda ortaya atılan ve savunulan fikirlerin ise kaynaklara ve verilere dayanmasını isterdi. Boş konuşmayı sevmezdi. Aynı zamanda bu türden sorularla öğrencide merak uyandırır ve öğrencinin araştırmaya yönelmesini sağlardı. Sabırlı ve anlayışlıydı, herkesi dinlemeye gayret eder yanlış bilgilere bile tahammül ederdi. Bu durum aynı zamanda hocanın öğrencileri tanımasını sağlıyordu. Kendilerinde bir cevher tespit ettiği öğrencileri ilgi alanlarına göre farklı branşlara yönlendirir, alanın hocaları ile tanıştırır, maddî-manevî her türlü yardımda bulunarak o cevherin heba olmasının önüne geçer ve vatanına-milletine faydalı olabilecek bir memleket evladının elinden tutmuş olurdu.

Birlikte aynı fakültede görev yaptınız? Nasıl bir hocaydı Mehmet Cemal Sofuoğlu?

Sofuoğlu, tarih bilinci yüksek bir hocaydı. Dünya üzerinde çok büyük medeniyetler kurmuş bir milletin mirasçıları olarak bugün içinde bulunduğumuz durumdan mustarıptı. Bu duruma sebebiyet veren sosyal, siyasal, dinî sebepler ve bunlardan kurtuluş yolları arayan yerli ve millî bir münevverdi.

Hocam, malum olduğu üzere, çok yönlü bir ilim adamıydı Sofuoğlu. Siz, hocamızın ilmî yönü ve bu çok yönlü ilmî merakı hakkında neler söylemek istersiniz?

Evet, Cemal Hoca çok yönlü bir yapıya sahipti. İlahiyatçı kimliği belki öne çıkıyor gibi görünüyordu ama Tarih, Edebiyat, Antropoloji, Sanat ve Estetik, türküden kilime, nakıştan deyime Halk Edebiyatı ve Sanatı onun hep ilgisini çekmişti. Hatta Fen Bilimleri ile dahi ilgilenmeyi gerekli görürdü ki ilmihal nitelikli kitabı “İslam Dini Esasları”nı yazdığı esnada suların hükmü ve temizliği ile ilgili bilgi verirken günümüz büyük şehirlerin su şebekelerinin oluşum ve işleyişleri hakkında yetkililer ile görüşmeler yapmıştı. Anlayacağınız öznesi insandı ve insanı ilgilendiren her şey hocanın da ilgi alanındaydı.

Hocam, bir Hadis Anabilim Dalı hocası olarak, Sofuoğlu’nun hadislerle ilgili bakış açısını nasıl değerlendirirsiniz?

Bir Hadis Anabilim Dalı Hocası olarak daha ziyade akademik ve fikhî hadisçiliği ağır basardı. Hadis usûl ve tarihine önem verirken özellikle anlama ve anlamlandırmaya ayrıca eğilirdi. Bu sebeple, hadisleri anlamada özellikle Tarih, Sosyoloji, Antropoloji, Sosyal Antropoloji, Ekonomi gibi beşerî ve sosyal bilimlerden istifadenin bir zorunluluk olduğunu ifade ederdi. Klasik mânâda Ehl-i Hadis’ten ziyade Ehl-i Rey’e daha yakındı.

Mehmet Cemal Sofuoğlu hakkında son olarak, neler eklemek istersiniz hocam?

Mehmet Cemal Sofuoğlu hakkında farklı açılardan çok şeyler söylenebilir. Bunların özeti herhalde şöyle olurdu. Hoca derin ve köklü bir duygu yoğunluğu olan romantik, iç âleminde volkanlar patlayan, milletin ve İslam âleminin derdi ile dertli, milletine ve mensubu bulunduğu medeniyete faydalı bir şeyler katabilmek için yanan bir gönül adamıydı.

Tekrar teşekkür ederiz hocam, bu çok değerli anıları ve bilgileri bize aktardığınız için. Ben teşekkür eder, başarılar dilerim.

SONUÇ

1941 yılında Kütahya’da dünyaya gelen Prof. Dr. Mehmet Cemal Sofuoğlu, henüz çocukken babası Said Hoca ile başlayan eğitim hayatını, vefat ettiği 2013 senesine kadar bitmek bilmeyen bir heyecan, özveri ve gayretle sürdürmüş bir ilim adamıdır. Birçok eser kaleme almış, birçok çalışmanın dilimize kazandırılmasına vesile olmuş, Şîî kültürün hadis anlayışı gibi kendi döneminde pek de dokunulmamış konular üzerinde çalışmalar yapmış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Hadis alanında uzmanlaşmış bir akademisyen olmasına rağmen, kendisini yalnızca bu alanın sınırlarına hapsetmemiş, ilmî çalışmalarını tefsir, fıkıh, edebiyat, tarih, iktisat, sosyoloji, antropoloji ve arkeoloji gibi çeşitli disiplinlerde yaptığı derinlemesine araştırmalar ile zenginleştirmiştir.

Sofuoğlu, birçok ilmî disiplinden faydalanmasının yanında toplumu da gözlemleyen bir bilim insanıdır. Bazen toplumsal bir ihtiyaç olduğunu gözlemleyerek çalışmalar yapmış, bazen ise henüz fark edilmeyen ya da yeterince ciddiye alınmayan bazı hususlara dikkat çekmiştir. O, kültürel ve toplumsal sorunların üzerinde durarak halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmuştur. Gerek eserlerinden gerekse kendisi ile yapılan söyleşi ve hakkındaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, onun bu geniş bakış açısı, eserlerin çeşitliliği veya muhtevanın farklılığı olarak bizlere yansımaktadır.

Tüm eserlerinden ve konferanslarından anlaşılacağı üzere, onun en büyük ve temel derdi, çok sevdiğini her fırsatta dile getirdiği ülkesi ve İslâm âleimidir. Türkiye’nin ve Müslümanların içinde bulundukları durum onu üzmemekte, daha iyi bir dünya umudu ise onu durmadan çalışmaya sevk etmektedir. Kendisinin de birçok yerde ifade ettiği gibi, bu doğrultuda gayreti, bir Müslüman sorumluluğu olarak görmektedir.

Sofuoğlu’nun devlet, millet ve ümmet konularındaki hassasiyeti, çalışmalarının temel taşlarını oluşturmuştur. Ülkesinin ve İslam âleminin refahı için sürekli bir çaba içinde olmuş ve bu yönüyle akademik kariyerini aşan bir profil ortaya koymuştur. Söylemleri, tavsiyeleri, uyarıları, dikkat çektiği hususlar üniversite sınırları içerisinde kalmamış, konferanslar ve seminerler aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. O, bu gayretleriyle toplumun kültürel ve bilimsel gelişimine katkıda bulunmuştur.

Sofuoğlu’nun öğrencileriyle olan ilişkileri ve akademik camiadaki tutumu, onun, bilim

yapmayı sadece bireysel bir amaç değil, aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk olarak gördüğüne işaret etmektedir. Zira, onun, öğrencilerine ve meslektaşlarına karşı sergilediği özverili tutum, onlara ilham vermiş ve ilmî meraklarını teşvik etmiştir.

Sofuoğlu'nun çok yönlü akademik ilgisi ve toplum hizmetine olan bağlılığı, onun, sadece bir akademisyen değil, aynı zamanda bir kültür elçisi ve toplumsal bilincin savunucusu olarak anılmasına sebep olmuştur. Bıraktığı miras, hem akademik dünyada hem de halk arasında devam eden bir etki yaratmıştır. Çok yönlü akademik ilgisi ve geniş ilim yelpazesi, onun yalnızca akademik camianın değil, aynı zamanda halkın da takdirini kazanmasını sağlamıştır.

Hem bir akademisyen hem bir hoca, hem bir eş ve baba olan Sofuoğlu, tüm bu unvanlarının gereği vazifelerini ciddiyetle yapmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, onu tüm bu vazifelerini yerine getirirken itekleyen motivasyonun yalnızca görev bilinci olmadığı da açıktır. Zira gerek eserlerinden gerek öğrencilerinden gerekse aile ve dostlarından öğrendiğimiz bilgilere göre, Sofuoğlu'nun bir diğer motivasyonu da sevgidir; ailesine duyduğu sevgi, öğrencilerine duyduğu sevgi, ülkesine, İslâm âlemine ve hatta kâinattaki cümle yaratılmışa duyduğu sevgi...

Sonuç olarak, bütün hayatını kalbinde dâima taşıdığı sevgisi ve bir Müslüman sorumluluğu ile sürdüren Sofuoğlu, 2013 yılında bu dünyadan ayrılrsa da ardında bıraktığı çalışmaların; ailesine, eşine-dostuna ve öğrencilerine aşıladığı ilmî merakın ve sorumluluk bilincinin neticeleri hâlâ onu yaşatmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal. “Tecrîd-i Sarîh’in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm’in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (Eylül 2005), 125-152.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Ahmed Hamdi Paşa. *Misyoner -İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor-*. sad. M. Cemal Sofuoğlu. İstanbul: Ege Basım Yayın Tesisleri, 4. Basım, 2018.
- Altıntaş, Hayrani. “Aziz Dostum Cemal Sofuoğlu”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 49-51. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Arka Bahçe. “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu”. *YouTube*. Yayın Tarihi 26 Aralık 2012. https://www.youtube.com/watch?v=7ema_z0Zcyc
- Arslantaş, Nuh. “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Hocam”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 95-96. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Atmaca, Veli. “Sadaka-i Cârîye ile Bekâ Bulmak”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 117-123. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Aydar, Hidayet. “Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (Şubat 2015), 109-147.
- Aydın, Hüseyin. “Vahiy Kültürünün İnsanî Kültüre Dönüştürülmesine Bir Örnek: Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (Ocak 2013), 1-28.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV yayınları, 8. Basım, 2015.
- Bâkiler, Yavuz Bülent. “Âlimin Ölümü”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 125-133. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Beyaz Gazete. “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Vefat Etti”. *Beyaz Gazete*. Yayın Tarihi 3 Eylül 2013. <https://beyazgazete.com/video/webtv/yasam-11/prof-dr-cemil-sofuoglu-vefat-etti-414533.html>
- Beyler, Muhammet. *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde’nin Hadisçiliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

- Bozkurt, Nahide. “Hocam Merhum Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu’nun Anısına”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 77-78. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi’u’s-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Çakan, İsmail Lütî. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2015.
- Çınar, Aynur. “Sunuş”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. XV-XVI. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Sünenü’-d-Dârimî*. thk. Huseyn Selîm Esed. Riyâd: Dâru’l-muğnî, 1420.
- Demirci, Mehmet. “Farklı Bir İlahiyatçı: Cemal Sofuoğlu”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 57.
- DEÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi. “Akademik/İdari Görevleri”. Erişim 22 Mayıs 2024. <https://debis.deu.edu.tr/akademiktr/index.php?cat=3&akod=19911980>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş‘as. *Sünenü Ebî Dâvud*. nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru’r-risâle el-âlemiyye, 1430.
- Ersan, Mehmet. “Takdim Konuşması”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 27. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat*. nşr. M. Ertuğrul Düздаğ. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2013.
- Fığlalı, E. Ruhi. “Üçüncü Sunum”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 40-44. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Gözütok, Şakir. “Cemal Sofuoğlu Hoca”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 113-115. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Haliloğlu, Mevlüt. “Cemal Hocam’ın Avustralya Ziyaretinden Hatırımda Kalanlar”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 59-64. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Hansu, Hüseyin. “et-Tecrîdü’s-Sarîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/251-252. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hansu, Hüseyin. “Zebîdî, Ahmed b. Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/167-168. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hatiboğlu, M. Said. “Cemâlimiz”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 13-16. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Zeyd. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 cilt. Kâhire: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1975.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Câmiu's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/114-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karagöz, Nail. "İslâm Dünyası ve İngiliz Misyoneri-İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor? (Ahmet Hamdi Paşa, sad. Cemal Sofuoğlu)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 7/1 (Mart 2007), 227-233.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Kavuncu, Orhan. "Cemal Hocama". *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 97-98. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Hanefî Fıkhnın Esasları*. çev. Abdulkadir Şener – M. Cemal Sofuoğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Koca, Ferhat. "Mücmel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/451-453. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Koçyiğit, Talât. *Tercüman Hadis-i Şerîf Külliyyâtı*. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1983.
- Kur'ân Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: DİB Yayınları, 13. Basım, 2020.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: DİB Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kutlu, Sönmez. "Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu ile Bazı Anılarım". *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 103-107. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Kürüm, Mükerrrem. "Âlimin Ardından". *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 73-76. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahman Aḥmed b. Şu'ayb. *es-Sünen*. thk. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde. 9 Cilt. Halep: Mektebu'l-Matbu'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Öcal, Mustafa. "Âmin Alayı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/63. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Önkal, Ahmet-Bozkurt, Nebi. "Cami (Dinî ve Sosyokültürel Tarihi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. "Küleynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/538-539. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Öz, Mustafa. “Şîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. İstanbul: DİB Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Fikirleri ve Hadisçiliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Öztürk, Mustafa. “II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kur’ân Meâlleri”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (Eylül 2011), 140-191.
- Öztürk, Mustafa. “Meâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/205-207. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. “Merhum Cemal Sofuoğlu Hocamın Ardından”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 65-68. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sifil, Ebubekir. “Zeylâî, Abdullah b. Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/352-354. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Babam Mehmet Cemal Sofuoğlu”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 51-52.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Babama”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 79-80. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Başlarken”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. XVII-XVIII. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Bir Mezar Taşının Hikâyesi”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 81-92. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Dördüncü Sunum”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 45-48. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Mehmet Cemal Sofuoğlu”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 1-10. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. “Sofuoğlu, Mehmet Cemal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/517-518. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Sofuoğlu, Aysun. “Acı Sürpriz”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 53.
- Sofuoğlu, Cemal vd. “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu, Prof. Dr. Abdulkadir Şener, Prof. Dr. Mustafa Yıldırım’ın Hazırladıkları Yeni Bir Meâl Üzerine Mülakat” (Görüşmecisi: Ahmet Aras, Görüşme Transkripsiyonu). *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (Yaz 2010), 225-232.
https://isamveri.org/pdfdrg/D02907/2010_10/2010_10_ARASA.pdf

- Sofuoğlu, Cemal-İlhan, Avni. *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Cezayir Türküsü”. *Özlem* 1/5 (Nisan 1962), 32. <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/19051/cezayir-turkusu>
- Sofuoğlu, M. Cemal. “el-Kâfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/148. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Kur’ân ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig’teki İzleri”. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 127-180.
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Ülkü Türküsü”. *Özlem* 1/2 (Ocak 1962), 18. <https://katalog.idp.org.tr/yazilar/18927/ulku-turkusu>
- Sofuoğlu, M. Cemal. “Yirmi Birinci Yüzyılda İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri”. *Türk Yurdu* 31/283 (Mart 2011), 237-238.
- Sofuoğlu, M. Cemal. *Açıklamalı Büyük Dua Kitabı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 23. Basım, 2021.
- Sofuoğlu, M. Cemal. *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1983.
- Sofuoğlu, M. Cemal. *İslâm Dîni Esasları Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Sofuoğlu, M. Cemal. *Kur’ân-ı Kerîm’e ve Hadislere Göre Hz. İsa ve Hristiyanlık*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2001.
- Sofuoğlu, M. Cemal. *Şîa’nın Hadis Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1977.
- Sofuoğlu, M. Cemal-Akdemir, Salih. *Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerin Işığında İbadetlerimiz*. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1984.
- Sofuoğlu, Sait Cemil. “Babam M. Cemal Sofuoğlu”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 56.
- Sofuoğlu, Sencer. “Türküleri Çok Severdi”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 60-61.
- Şeker, Mehmet. “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu’nun Ardından”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 58-59.
- Şener, Abdulkadir vd. “Bu Meâl Taşıdığı Özellikler İtibariyle Türk Meâlcilik Tarihinde Bir İlk ve Bir İnkılâptır” (Görüşmeci: Türk Yurdu, Görüşme Transkripsiyonu). *Türk Yurdu* 30/273 (Mayıs 2010), 51-57. <https://www.turkyurdu.com.tr/urunler/66/turk-yurdu-mayis-2010>
- Şener, Abdulkadir. “Birinci Sunum”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu’na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 29-32. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.

- Şener, Abdulkadir. “Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Kardeşim”. *Türk Yurdu* 33/315 (Kasım 2013), 54-55.
- Şimşek, Vesile. “İslâm Medeniyetinin Temelleri ve Tarihi Gelişim Süreci”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 45 (Mart 2020), 280-290. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.674435>
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebu İsâ es-Sülemî. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1975.
- Toprak, Mehmet. “Hûî, Ebü'l-Kâsım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/309-311. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Uğur, Mücteba - Sofuoğlu, M. Cemal. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu*. Ankara: DİB Yayınları, 1982.
- Ünal, Kerim. “Cemal Sofuoğlu Hoca Hakk’a Yürüdü”. *Eskişehir Türk Ocağı*. Erişim 4 Temmuz 2024. <https://www.eskisehirturkocagi.org/makaleler/alintiyazilari/cemal-sofuoglu-hoca-hakka-yurudu-kerim-unal/>
- Yaşar, Hüseyin. “Cemal Sofuoğlu Hocam”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 53-56. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Zâhid Kevserî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/77-80. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yazıcı, Seyfettin. *Temel Dinî Bilgiler*. Ankara: DİB Yayınları, 36. Basım, 2012.
- Yıldırım, Mustafa. “İkinci Sunum”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 32-39. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Yıldırım, Mustafa. “Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Hocam”. *Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu'na Armağan*. ed. Aynur Çınar. 69-72. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.
- Yüce *Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. çev. Abdulkadir Şener vd. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 6. Basım, 2020.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı: Arif KOCA		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Canan KOÇAK